

Jihomoravské šibenice
v časném novověku
(16. až 18. stol.)

Josef Unger a kolektiv

MASARYKOVA
UNIVERZITA

Jihomoravské šibenice v časném novověku (16. až 18. stol.)

Josef Unger a kolektiv

Masarykova univerzita
Brno 2019

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické publikace nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možné kontaktovat na adrese: Nakladatelství Masarykovy univerzity MuniPress, Rybkova 19, 602 00 Brno.

Recenzovali: PhDr. Jan Štěpán, Dr. Pawel Duma

Tato kniha ani jakákoli její část nesmí být přetiskována, kopírována či jiným způsobem rozšiřována bez výslovného povolení vydavatele.

Text © Soňa Boriová, Martin Čuta, Jan Divíšek, Petr Halas, Alica Křápková, Jan Lacina, Tomáš Mořkovský, Robin Pěnička, Josef Unger, Jan Velek, Daniel Wojtucki 2019

Editor © Josef Unger 2019

Ilustrace na obálce © Výřez veduty Vyškova z 18. stol. Archiv města Brna, fond V 3 Knihovna Mitrovského 1400–1900 (1956), sbírka vedut Ignáce Dismase z Hofferů, Vyškov, inv. č. 39/122.

Obálka, grafická úprava © Tomáš Mořkovský 2019

Sazba, typografická úprava Tomáš Mořkovský 2019

Vydal © Masarykova univerzita, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno, IČ 00216224

MUNI
PRESS

ISBN 978-80-210-9460-4 (online: pdf)

ISBN 978-80-210-9459-8 (brožovaná vazba)

Vydání publikace bylo finančně podpořeno

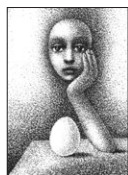
Ústavem geoniky AV ČR, v. v. i. z prostředků na dlouhodobý koncepční rozvoj
výzkumné organizace RVO: 68145535

Ústavem antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Nadací Universitas

Projektem specifického výzkumu MUNI/A/1528/2018 „Exkavace a laboratorní zpracování humánního a archeozoologického osteologického materiálu z archeologických a etnoarcheologických kontextů“ poskytnutého MŠMT

a dalšími osobami a institucemi

Mgr. Soňa Boriová, Bratislava; MUDr. Alena Horná, Vranov nad Dyjí;
Mgr. Milan Křápek, Brno; RNDr. Robin Pěnička, Bohumín; Prof. Josef Unger, Brno;
Akad. arch. ing. Jan Velek, Brno; Dr. Daniel Wojtucký, Wrocław; Město Dolní Kounice;
Městys Drnholec; Město Hustopeče; Město Ivančice; Město Ivanovice na Hané;
Městys Lomnice; Město Modřice; Město Rousínov; Město Strážnice; Městys Šatov;
Město Tišnov; Město Znojmo

Obsah

ÚVOD Josef Unger	6
ŠIBENICE V STREDOEURÓPSKOM KONTEXTE Alica Křápková	8
JIHOMORAVSKÉ ŠIBENICE V PÍSEMNÝCH PRAMENECH Daniel Wojtucki	20
POPRAVIŠTĚ VE VZTAHU KE KRAJINĚ NA JIŽNÍ MORAVĚ Jan Velek	33
VIDITELNOST JIHOMORAVSKÝCH ŠIBENIC Jan Divíšek – Josef Unger	37
VEGETACE A FLÓRA NA NĚKTERÝCH JIHOMORAVSKÝCH ŠIBENICÍCH Petr Halas – Jan Lacina	42
JIHOMORAVSKÉ ŠIBENICE NA MAPÁCH PRVNÍHO VOJENSKÉHO MAPOVÁNÍ Alica Křápková – Josef Unger	53
ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM JIHOMORAVSKÝCH ŠIBENIC Josef Unger	83
LIDÉ OD ŠIBENIC. PŘÍNOS ANTROPOLOGIE PŘI VÝZKUMU KOSTERNÍCH POZŮSTATKŮ POPRAVENÝCH OSOB A SEBEVRAHŮ Robin Pěnička	101
PATOLOGICKÉ NÁLEZY A ANATOMICKÉ VARIETY NA KOSTERNÍCH POZŮSTATCÍCH Z MORAVSKÝCH ŠIBENIC Martin Čuta – Tomáš Mořkovský – Robin Pěnička	115
ZVIERATÁ OD ŠIBENÍC. SVEDECTVO KOSTÍ Soňa Boriová	123

PRAMENY A LITERATURA	129
RESUME	136
AUTOŘI	145

Úvod

Josef Unger

Soudní právo bylo ve středověku i raném novověku z dnešního pohledu velmi tvrdé. Tresty smrti nebyly žádnou výjimkou a někdy byly vyneseny na základě vyznání vynucených na mučidlech. Musíme si však uvědomit, že tehdejší společnost se tak chránila nejen před negativními dopady krádeží a vražd, ale i různých okultních praktik. Na odsouzeného se hledělo ze dvou hledisek. Po stránce tělesné poprava znamenala často, především u nižších společenských vrstev, ztrátu cti i právo na pohřeb. Na druhé straně trest smrti nemusel znamenat ztrátu spásení duše pro věčnost. Proto bylo běžné, že odsouzeného připravoval na smrt duchovní a to ve vězení, cestou na popraviště i přímo při popravě. Bylo zvykem, že cestou na popraviště na nějakém sakrálním místě (kříž, boží muka, kaplička) projevil odsouzený lítost a přihlížející mu měli odpustit (Vácha 2015, 171, 173). Pro duchovní byly sestaveny dosti podrobné návody jak postupovat, jeden je znám z Lipníku nad Bečvou. Jistě to nebylo bez problémů, ale dobový obyčej je zřejmý (Štěpán 2018a). Na zostřené formy trestu smrti (lámání kolem, upálení) se hledělo jako na utrpení, které nahrazuje utrpení na věčnosti.

Hrdelní právo z hlediska písemných pramenů se na jižní Moravě dočkalo značného zájmu (Štarha 1967; 1969; 1983; 1993; 1994; 1995; 1996; 2001; Štěpán 2016). Význam pomístních jmen pro lokalizaci šibenic obecně shrnul Ladislav Hosák (1968). Naproti tomu místa, na nichž stávaly šibenice jako symbol a místo výkonu hrdelního práva, se donedávna těšila jen zájmu menšímu. V několika posledních letech byl i v tomto směru vykonán kus záslužné práce (Wojtucki 2005, 2012; Tichánek 2017). Nelze opominout zajímavé informace na internetovém portálu „Hrdelní právo“, kde jsou uvedeny základní údaje o některých jihomoravských šibenicích (Boskovice, Hodonín, Knínice, Mikulov, Pouzdřany a Šatov). Zájem o tato místa se projevuje také ve snaze některých měst či obcí o pietní, sakrální a vlastivědnou úpravu.

Od roku 2013, když Jan Velek upozornil na značky šibenic zobrazených na Prvním vojenském mapování z let 1764 až 1768 a navrhl jejich porovnání se situací v terénu, se téma šibenice stalo předmětem zájmu pracovníků, studentů a spolupracovníků Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Práce na tématu pokračovaly dvojím směrem. Jednak byla navštěvována a rekognoskována místa šibenic zobrazených na Prvním vojenském mapování a jednak byly v souvislosti se zájmem měst a obcí provedeny na několik lokalitách předstihové archeologické výzkumy. Do pracovního týmu se zapojili někteří pedagogičtí a vědečtí pracovníci i doktorandi Ústavu antropologie (Josef Unger, Robin Pěnička, Martin Čuta, Tomáš Mořkovský, Michaela Kačerková, Soňa Boriová, Lenka Jurkovičová, Marek Daňko), spolupracovníci ústavu (Jan Velek, zajišťující logistiku i dokumentaci, Josef Havlát spolupracující při terénním průzkumu), geomorfologové (Dušan Adam, Karel Kirchner, Jan Divíšek, František Kuda), botanici (Jan Lacina a Petr Halas), geologové (Josef Hájek, Jan Maštera), historici (Jan Zduba, Marie Ripperová, Martin Štindl), archeolog Ondrej Šedo, archeoložka Hedvika Sedláčková) a také

doktorandka Alica Virdzeková-Křápková, zabývající se jak právními aspekty kriminality v minulosti a lokalizací šibenic v rámci doktorandského studia. Důležitá je spolupráce Daniela Wojtuckého z wroclawské univerzity zpracovávajícího písemné prameny. Vedle toho se do projektu zapojili i studenti, jak spoluprací při terénních výzkumech, tak i některými bakalářskými pracemi (Balážová 2017; Věrná 2018; Smrčková 2018).

Během několika let byla rekognoskována místa všech čtyřiceti šibenic v katastrech 35 obcí zobrazených na Prvním vojenském mapování v dnešním Jihomoravském kraji. V některých případech byla prohlídka i několikrát opakována. Většina šibenic zmizela bez znatelných stop v terénu, ale vzhledem k porostovým podmínkám, i ne zcela jednoznačné lokalizaci, nemusí být výsledky konečné a je možné, že při dalším sledování mohou být doplněny. Některé výsledky již byly publikovány, nebo jsou připraveny k tisku (Unger 2017; Křápková - roz. Virdzeková 2017; 2017a; 2018; Pěnička 2017a; Balážová 2018). Větší archeologický výzkum v souvislosti se záměrem městských úřadů byl proveden u Tišnova, Ivančic, Šatova a také na rozhraní Křenovic a Slavkova (Unger 2014; 2015; 2017a; Pěnička 2014; 2017a; Havlát – Kirchner – Lacina – Divíšek 2015; Čuta – Mořkovský 2017; Jurkovičová 2017; Wojtucki 2017; Unger 2018). Rekognoskace terénu se soustředila na šibenice u Velké Bíteše, Lomnice, Vranova nad Dyjí, Velkého Meziříčí, Jevišovic, Dolních Kounic a Čejkovic (Hájek – Štindl – Zduba 2015; Unger 2017b; Unger – Divíšek – Kirchner – Kuda – Lacina – Balážová 2016; Virdzeková 2016; Pěnička 2017; Hájek – Ripperová – Štindl – Unger 2018). Kromě toho byla prohlédnuta i některá další místa, kde pomístní jméno, či jiný pramen, indikují lokalizaci šibenice (Bučovice, Čejkovice, Dědice, Habrovany, Kunštát, Letovice, Olešnice, Račice, Rousínov, Říčany, Slavkov, Strachotín, Švábenice, Velká Bíteš, Ždánice, Židlochovice). U Slavkova (resp. Křenovic), přerostla verifikace v archeologický výzkum. V ostatních případech stopy po šibenici zatím nebyly v terénu zjištěny (Křápková 2017a; 2018).

Dosavadní výzkum přinesl poznatky nejen o podobě šibenic, jejich datování, situaci v terénu a provozu, ale také o delikventech, kteří byli na šibenici popraveni a jejichž pozůstatky se u šibenic nacházejí. V některých případech vyústil výzkum v pietní, duchovní a turistickou úpravu místa souvisejících s právním postavením města v minulosti. Dalším výsledkem byl námět na památkovou ochranu některých míst, která jsou nositeli důležitých informací o minulosti (Lomnice u Tišnova, Šatov, Vranov nad Dyjí). Výsledky výzkumu byly předvedeny širší veřejnosti jednak panelovými výstavami (Tišnov, Křenovice, Brno, Ivančice) a jednak kolektivními přednáškami (Tišnov, Křenovice, Slavkov, Velké Meziříčí, Brno, Ivančice, Rájec-Jestřebí, Olomouc, Šatov).

Předložená publikace je souhrnem dosavadních poznatků o jihomoravských šibenících v časném novověku z hlediska více oborů, ať již se jedná o historii, historii práva, archeologii, antropologii, botaniku, zoologii a geomorfologii.

Šibenice v stredoeurópskom kontexte

Alica Křápková

Kriminalita patrí k ľudskému pokoleniu od nepamäti a rovnako dávno s ňou bojuje rôznymi prostriedkami. Ustanovenie základných právnych noriem, vymedzenie patologických javov a stanovenie sankcií ako reakcie na ne, poznamenalo spoločnosť a podmienilo tak i jej následný vývoj. Súdna právomoc náležala pôvodne výlučne panovníkovi. Vzhľadom na vzrastajúci počet obyvateľov i teritoriálnu rozsiahlosť nebolo však reálne možné, aby panovník riešil všetky spory. Preto bola súdna moc postupne delegovaná na ďalšie subjekty, spočiatku na šľachtu a cirkev a neskôr, približne od 13. storočia, aj na mestá. Súdnu právomoc mal richtár a mestská rada, prípadne špeciálni úradníci, čo bolo typické najmä pre mestá norimberského právneho okruhu (Hoffmann 2009, 417). Pre mesto stanovovalo povinnosť postaviť šibenicu či aspoň drevené popravisko. Samozrejme, v dejinách sa používal trest smrti už oveľa dávnejšie a často sa k jeho výkonu používal obyčajný strom (Wojtucki 2005, 27).

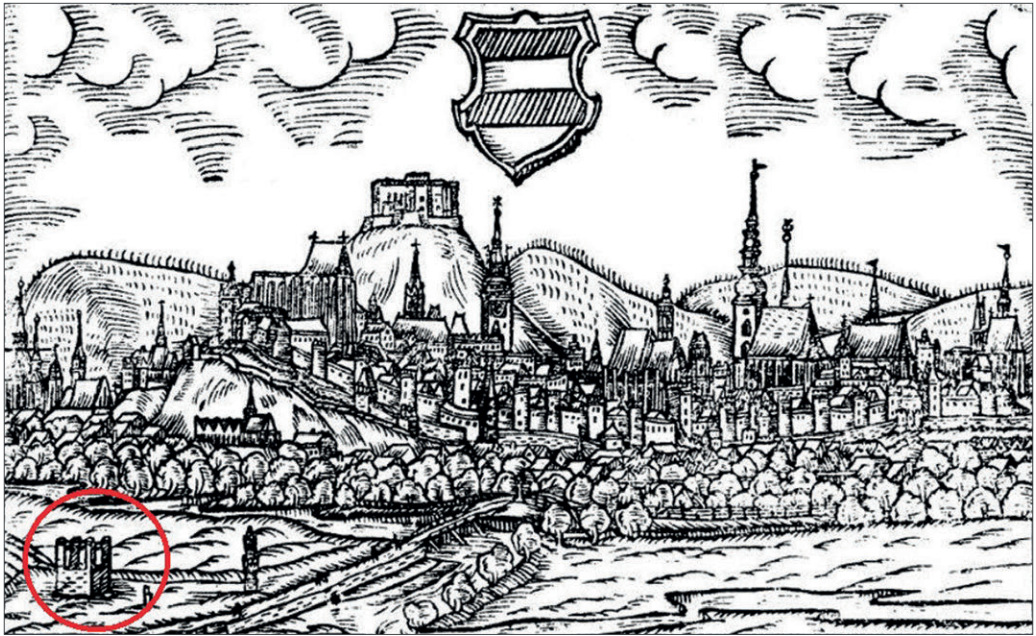
K výskumu popravisiek je nutné použiť viaceré zdroje. Medzi najdôležitejšie patria písomné pramene. Pre České krajiny sú typické čierne alebo krvné knihy, do ktorých písaři zaznamenávali priebeh hrdelných výsluchov, popisovali činy, z ktorých boli obžalovaní obvinení, priebeh výpovede a tiež samotný rozsudok. Podobne cenné informácie prinášajú tiež účtovné knihy, ktoré poskytujú pohľad na samotný výkon popravy, cenu kata a jeho úkonov. Málokedy však obsahovali informáciu o samotnom mieste výkonu exekúcie. Z hľadiska vzhľadu popravisiek sú dôležité dochované **veduty** (Obr. 1) či **iné ikonografické pramene** (Evers 2008). I keď ich z územia Českej republiky nepoznáme mnoho, umožňujú presnejšie určiť typ šibenice, prípadne materiál, z ktorého bola postavená, ale v niektorých prípadoch i presnejšie umiestnenie šibenice v teréne.

Na základe dochovaných ikonografických i archeologických prameňov je možné vytýčiť jednotlivé typy popravisiek. Jednu z najpoužívanejších typológií vytvoril Daniel Wojtucki na základe popravisiek z Poľska a Českej republiky (Wojtucki 2005, 27–30). Obdobnú typológiu, vychádzajúcu z nemeckých lokalít, vytvoril Stefan Krabath (2008, 157–164). Odlišný pohľad poskytuje ďalšia typológia Thiesa Eversa (2008, 448–455), vytvorená na základe dochovaných vedút z prostredia Nemecka. Zahŕňa okrem typov vešadiel tiež stínadlá, resp. druhy miest exekúcií vo všeobecnosti. Na základe uvedených typológií, aplikovateľných obvykle iba na konkrétne oblasti, bola Alicou Křápkovou, rod. Virdzekovou (Virdzeková 2016, 14–15) navrhnutá univerzálnejšia typológia, aplikovateľná bez ohľadu na špecifiká konkrétnych štátov (Obr. 2).

Typ 0: strom, na ktorom je uviazaná prostá slučka (totožné s typom 1 u Eversa),

Typ 1: kolienková šibenica - zvislé brvno a na ňom priečne položené horizontálne, v tvare prevráteného písmena „L“, na ktorom je uviazaná slučka (rovnako ako typ 1 podľa Wojtuckého i Krabatha, typ 2 u Eversa),

Podtyp a: šibeničný kríž – zvislé brvno, na ktorom je umiestnené horizontálne

Obr. 1. Vyobrazenie Brna so šibenicom v blízkosti Zderadovho stĺpa na Willenbergovej vedute z roku 1593 (https://www.hrady-zriceniny.cz/img/stare4/ruzne/spilberk_1593_j_willenberg.jpg)

druhé brvno, ktoré rovnomerne presahuje na obe strany a vytvára písmeno „T“ (typ 2 u Wojtuckého, podtyp k typu 2 u Eversa),

Typ 2: vidlicová (portálová) šibenica – dve zvislé brvná, prípadne stĺpy, medzi ktorými je umiestnené horizontálne brvno (typ 3 u Wojtuckého a Eversa, typ 2 u Krabatha),

Typ 3: viacstĺpová šibenica – konštrukčne buď z dreva, alebo murovaná:

Podtyp a: s tromi stĺpmi (typ 4 u Wojtuckého a Eversa, typ 3 u Krabatha),

Podtyp b: so štyrmi stĺpmi (typ 4 u Krabatha, typ 5 u Eversa, čiastočne spadá do typu 5 u Wojtuckého),

Typ 4: šibenica studničného typu – jedná sa o murovanú základňu, obvykle vysokú 4-6 m (Wojtucki 2005, 29), na ktorej stáli 3-4 stĺpy, nesúce horizontálne brvná na vešanie, stavba mala vnútorný priestor, kam obvykle kat zhadzoval telá popravených (rovnako ako typ 6 u Wojtuckého):

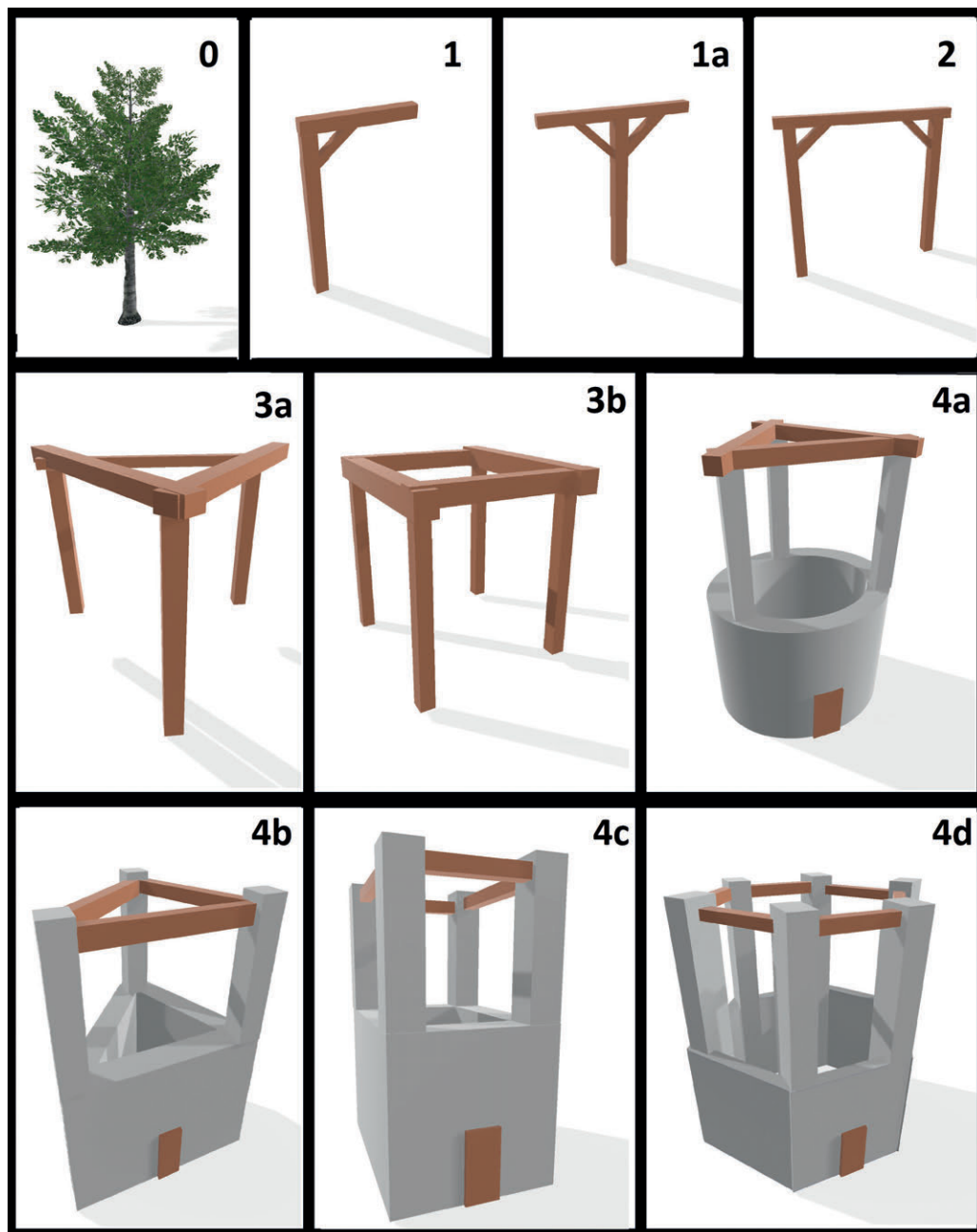
Podtyp a: s kruhovým pôdorysom (typ 5 u Krabatha),

Podtyp b: s trojuholníkovým pôdorysom,

Podtyp c: so štvoruholníkovým pôdorysom (typy 6-7 u Krabatha),

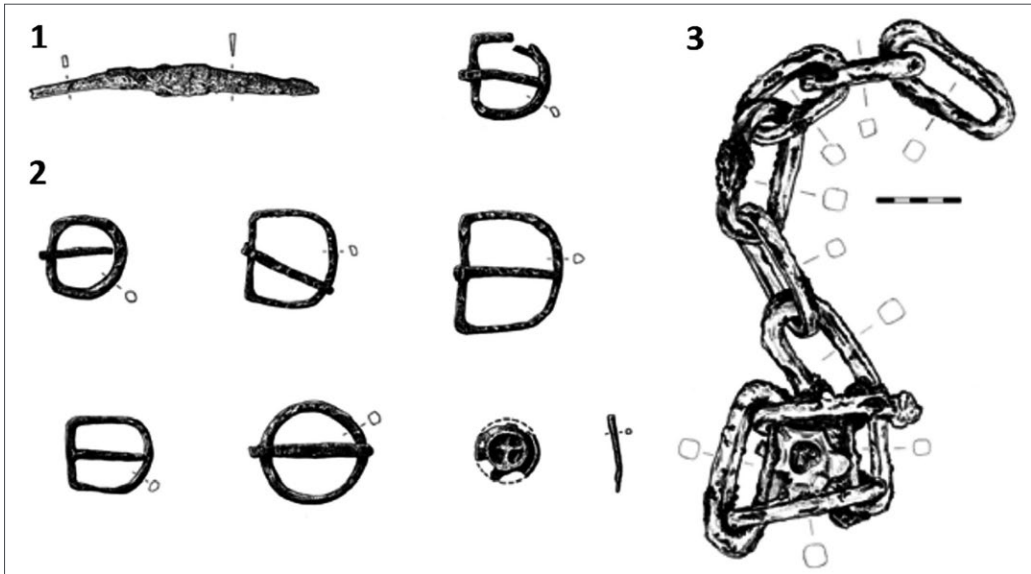
Podtyp d: s viacuholníkovým pôdorysom.

Je nutné si tiež všimnúť jednotlivé konštrukčné prvky. V základe ide hlavne o materiál, teda, či sa jedná o drevené, alebo murované stavby. Ďalším dôležitým prvkom je ohradenie, ktoré môže byť v prípade neúplného stavu zamieňané práve so šibenicom studničného typu. To je typické hlavne pre územie Rakúska. Podobne je možné identifikovať i podmú-

Obr. 2. Typológia šibeníc podľa Křápkovej (úpravy autorka)

rovku, ktorá vytvárala akési pódium, na ktorom bola vztýčená samotná šibenica. Ďalej sa pri šibenici mohlo nachádzať pódium alebo akási terasa, obvykle drevenej konštrukcie, napojenej na samotnú murovanú šibenicu, ktorá slúžila k výkonu iných trestov, či už fungovala ako stínadlá, alebo k iným telesným zotrújúcim trestom. Pri šibeniciach

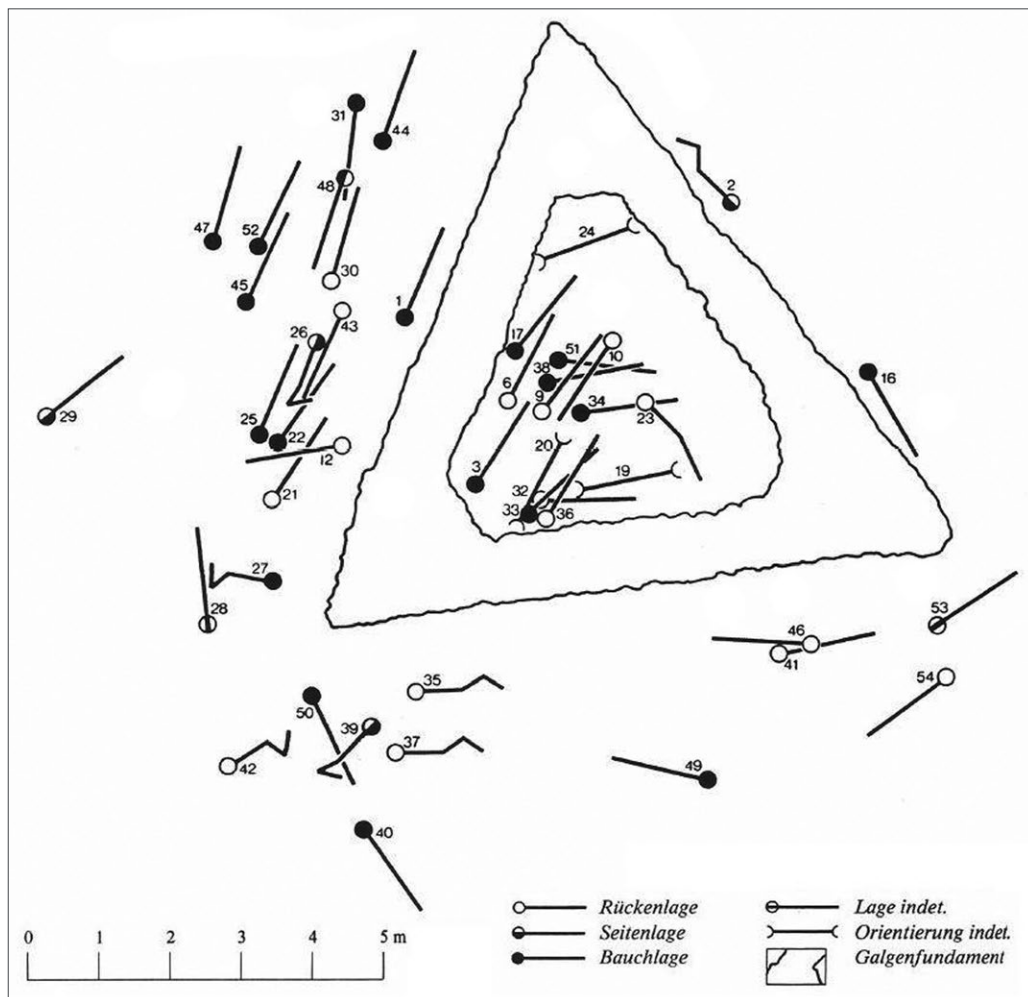
Obr. 3. Príklady archeologických nálezov z výskumov šibeníc: 1. nožík z lokality Salzhausen, Nemecko, 2. súčasti odevu z lokality Salzhausen, Nemecko (Busch 2008, 104), 3. reťaze z lokality Lubań, Poľsko (Grenda – Paternoga – Rutka – Wojtucki 2008, 351, Abb. 6)

studničného typu je tiež dôležitý vstup, či už sa jednalo o dvere, alebo kat používal rebrík. V niektorých prípadoch sa tiež na šibeniciach mohla nachádzať drevená ochodza, ktorá umožňovala katovi pohyb po obvodě stavby. U niektorých šibeníc bolo doložené použitie strešnej krytiny na stĺpoch, napr. vo Vranove nad Dyjí (Unger 2017, 236–237), alebo na poľských lokalitách, napr. Jelenia Góra (Duma – Rutka – Wojtucki 2012, 55–56).

K samotnej identifikácii umiestnenia popravisiek v teréne sú najlepším zdrojom historické kartografické podklady. Pre územie bývalej Rakúskej monarchie sú ideálne mapy Prvého vojenského mapovania, tzv. Jozefského, ktoré prebiehalo v druhej polovici 18. storočia. I keď neboli použité geodetické metódy (Pešťák – Zimová 2005, 92–95; Mikšovský – Zimová 2006, 17), zaznamenávajú aspoň približné umiestnenie popravisiek voči vlastníckej obci. Na základe zaznačených ciest, riek, kostolov a iných významných bodov, je možné určiť potenciálnu oblasť, na ktorej sa popravisiko mohlo nachádzať a následne ju overiť terénnou prospekciou či sondami.

V prípade, že rekonštrukcia terénu prinesie pozitívnu identifikáciu miesta exekúcií, je možné pristúpiť k samotnému archeologickému a antropologickému výskumu. Archeologické nálezy možno rozdeliť na hnutelné a nehnuteľné. Do prvej kategórie patrí samotný relikv popravisiska, dochované základy, prípadne stĺpy, často však iba negatívy či kolové jamky. Do hnutelných nálezov (Obr. 3) patria predmety súvisiace s konštrukciou šibenice, čiže rôzne klince, reťaze, háky a pod., predmety súvisiace s popravenými, typicky sa jedná o súčasti odevov (Schulz 2010), a nakoniec predmety bežnej potreby, ktoré na mieste obvykle zanechal prihliadajúci dav, napr. mince, zlomky keramiky a pod.

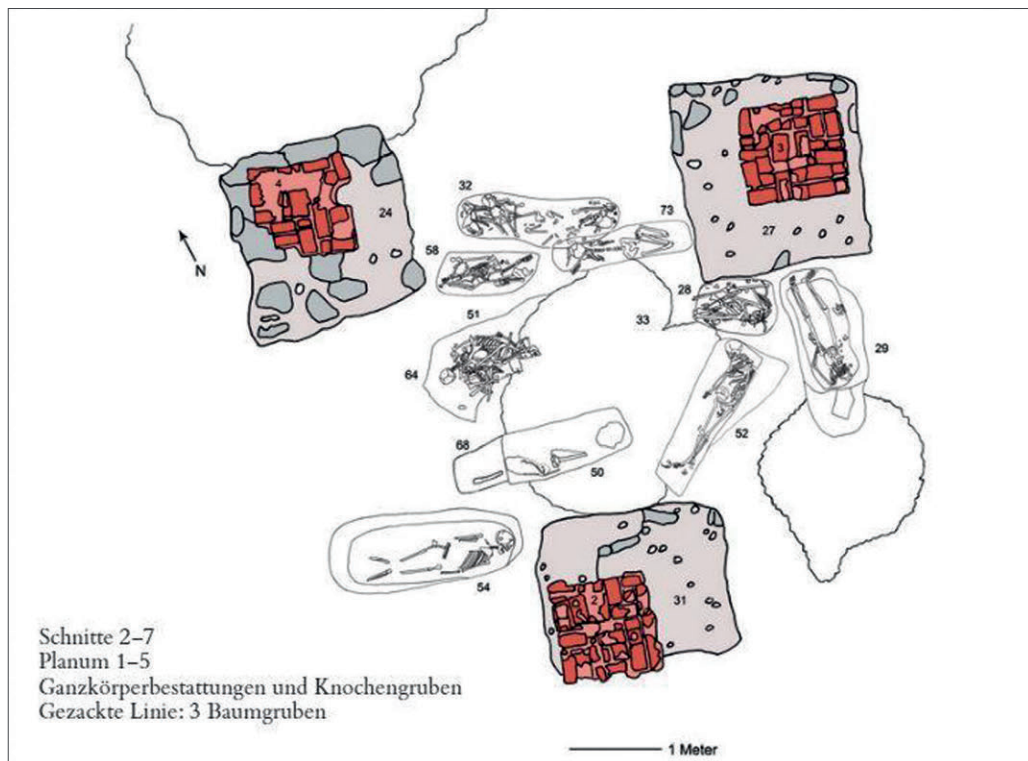
Výskumom popravisiek sa v posledných rokoch venuje čoraz väčšia pozornosť, a to ni-

Obr. 4. Schéma nálezovej situácie a pohrebného rítu zo šibenice v Luzern - Emmenbrücke (Manser et al. 1992, 56, Abb 59)

elen v Českej republike, ale aj v ďalších štátoch strednej Európy, hlavne v Nemecku, Švajčiarsku a Poľsku.

K najvýznamnejším výskumom patrí nepochybne šibenica v švajčiarskom Emmenbrücke pri Luzerne (Obr. 4). Archeologický výskum prebiehal medzi rokmi 1987 až 1989 a odkryl nielen samotnú šibenicu, ale i celý popravný areál. Jednalo sa o šibenicu studničného typu s trojuholníkovým pôdorysom so stranami 9 x 9,2 x 8,8 m, výška bola odhadovaná min. 4 m (Manser et al. 1992, 44–45; Auler 2008, 289). V jej vnútri a blízkom okolí bolo identifikovaných 45 jedincov, nepietne nahádzaných a so známkami po výkone trestu. Tento nález bol podrobne antropologicky preskúmaný a priniesol mnohé poznatky ohľadom pohrebného rítu odsúdencov. Okrem ľudských kostí sa v areáli nachádzalo veľké množstvo zvieracích kostí, prevažne koní a psov, čo bolo interpretované ako mrchovisko (Auler 2008, 291).

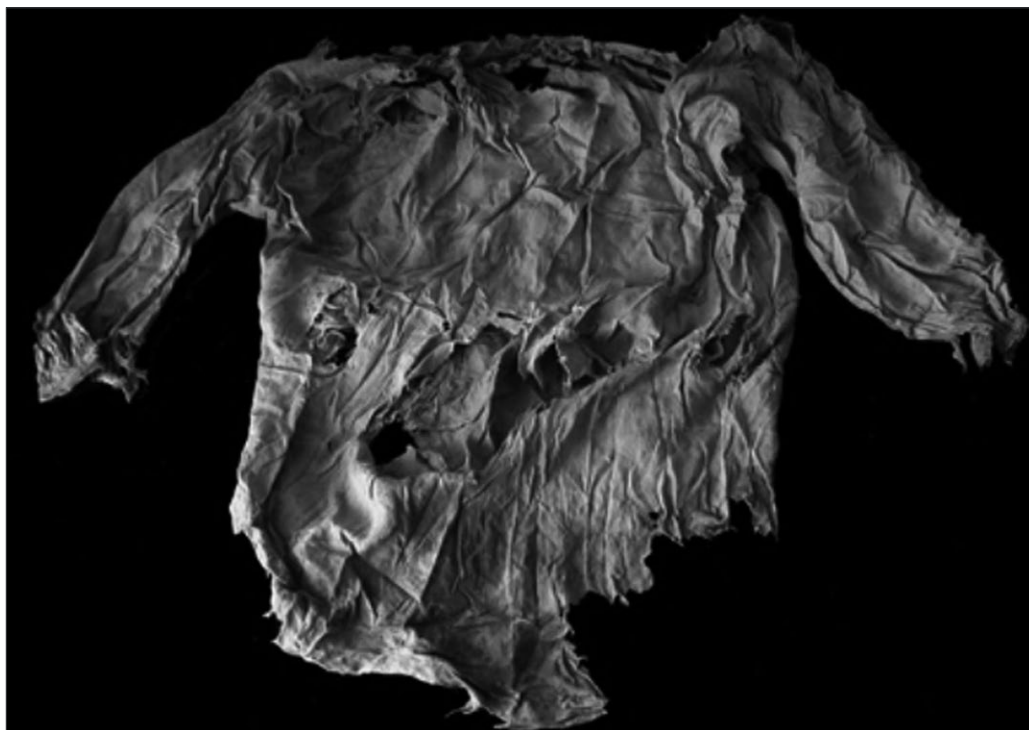

Obr. 5. Dokumentácia nálezovej situácie zo šibenice v Ellwangene (Piech 2009, 547, Abb. 27)

Ďalšou lokalitou s podobnými nálezovými okolnosťami bol areál popravného v Zürichu-Albisrieden. Opäť sa jednalo o šibenicu studničného typu s trojuholníkovým pôdorysom s početnými nálezmi ľudských kostí, ako i mrchoviska v rámci širšieho areálu (Auler 2007, 307; Motschi – Muntwyler et al. 2008, 219–222). Významný popravný areál bol odkrytý i v Berne. Šibenica mala trojuholníkový pôdorys a v jej blízkosti sa nachádzalo i pódium, slúžiace ako stínadlá, a koleso na lámánie kostí. V okolí boli objavené kostrové pozostatky 45 jedincov (Baeriswyl – Monnot – Ulrich-Bochsler 2010, 174–176). V Švajčiarsku bývali časté i murované stínadlá. Významnou lokalitou je Feldbrunnen, v ktorom odkryli stínadlá s obdĺžnikovým pôdorysom 11 x 8 m. V okolí boli preskúmané i kostrové pozostatky s oddelenými lebkami ako jasný dôsledok dekapitácií. Zaujímavým nálezom boli zvyšky odevu a topánok na jednej popravej žene (Backman 2014, 86).

Vo všeobecnosti je možné vyvodiť, že v Švajčiarsku boli typické šibenice studničného typu s trojuholníkovým, prípadne obdĺžnikovým pôdorysom a značnými rozmermi. Časté bolo budovanie celých ohradených areálov na výkon popravy, ktoré zároveň slúžili aj ako mrchoviská. Veľké mestá mávali bežne dve i viac popravných miest.

Taktiež v Nemecku je preskúmané veľké množstvo miest exekúcií. Zásluhou Josta Aulera boli vydané už celkom tri rozsiahle zborníky, venujúce sa problematike výskumu popravných Richtstättenarchäologie (Auler 2008c; 2010; 2012). Záujmu prispieva i skutočnosť, že z územia Nemecka sa dochovalo pomerne veľké množstvo vedút a krvných kníh,

Obr. 6. Nález odevu z Ellwangenu (Schulz 2010, 142, Abb. 14)

ktoré umožňujú jednoduchšie identifikovať lokality v teréne a tiež poskytujú komplexnejší pohľad na hrdelné právo a priebeh popráv. Tejto problematike, podobne i špecifickému pohrebnému rítu sa venuje tiež Marita Genesis (2008; 2014; 2018).

Významnou lokalitou je Ellwangen v Bádensku-Württembersku (Obr. 5). Jednalo sa o murovanú trojstĺpovú šibenicu. Bohaté písomné pramene sa zmieňujú aj o mrchovisku a ďalších miestach popráv, rovnako i o popravách samotných, nákladoch na kata a pod. (Piech 2009, 528). Okrem samotných základov šibenice bolo nájdených množstvo kostrových pozostatkov, predpokladá sa, že patrili až 34 jedincom. Početné tiež boli nálezy kovových súčastí odevov, textilu (Obr. 6) a dokonca zrejme i ľudských vlasov (Piech 2009, 564; Piech 2008, 240).

Podľa písomných i ikonografických prameňov bolo množstvo šibeníc drevených. Významný výskum šibenice s drevenou konštrukciou sa uskutočnil v Hundisburgu v Sasku-Anhaltsku. Boli identifikované minimálne 4 stavebné fázy, čo by značilo minimálne tri opravy popraviska (Auler 2008b, 84). Taktiež boli preskúmané i kostrové pozostatky. Niektoré vykazovali oddelenie končatín a špecifický pohrebný rítus, vo forme zaťaženia kameňmi (Auler 2008b, 85–86). Ďalšia šibenica bola preskúmaná v Salzhausene. Bola drevenej konštrukcie s dvoma alebo troma stĺpmi. Okolo bolo odkryté štvorcové kamenné ohradenie (Auler 2002, 144). Aj v tomto prípade sa uskutočnil antropologický prieskum kostrových pozostatkov. Vzhľadom na zásaditú pôdu neboli v príliš dobrom stave, ale takmer každý hrob obsahoval archeologické nálezy, obvykle kovové súčasti

Obr. 7. Stínadlá v Calw (Foto D. Wojtucki).

odevu, ojedinele nôž, sklo či zlomky keramiky (Auler 2002, 140–142, 144–145; Busch 2002, 128–131). Popravných lokalít bolo preskúmaných naozaj veľké množstvo, spomenúť treba napr. lokality Celle (Busch 2008a), Friedland (Auler 2010, 38–39), Steyerberg (Auler 2010, 35–36) a i. Doložené sú i stínadlá, napr. v Himmelpforter (Alsdorf 2008), v Calw (Wojtucki 2010, 406, Obr. 7) a masové hroby, ako napr. v Schwäbisch Gmünd (Piech – Schulz 2012).

V Poľsku je tiež veľký záujem o výskum šibeníc, čomu napomáha i fakt, že často bývajú oveľa lepšie dochované ako známe relikty na území Česka. Typické sú šibenice studničného typu s kruhovým pôdorysom, rovnako ako v Čechách.

Asi najzachovanejším popravisom je šibenica studničného typu s kruhovým pôdorysom vo Wojcieszowe. Priemer má cca 6 m, hrúbka stien je 1 až 1,2 m. Dochovali sa i stĺpy (najvyšší má až 4 m) (Wojtucki 2009, 254), vďaka čomu si možno pomerne veľmi presne predstaviť proporcie a celkový vzhľad podobných stavieb, i keď bežne nachádzame iba základy.

Ďalším veľmi dobre dochovaným reliktom je šibenica v Miłkove (Obr. 8). Jedná sa už o spomínaný studničny typ s kruhovým pôdorysom. Dochované základy sú nepravidelného priemeru od 4,9 do 5,2 m s hrúbkou stien 0,8 až 0,9 m. Podstava siaha do výšky 2 m, i keď nie je kompletná. Vo vnútornej časti sú zjavné zosilnenia po stĺpoch (Grenda – Paternoga – Rutka – Wojtucki 2008, 354–355). Bolo identifikovaných niekoľko hrobov v okolí šibenice, ako aj samostatné kosti priamo v priestore stavby. Z archeologických nálezov sa jednalo o kovové súčasti odevov, dva kince, zlomok noža a zlomky keramiky (Grenda – Paternoga – Rutka – Wojtucki 2008, 356–358).

Obr. 8. Šibenica v Miłkowie (Foto D. Wojtucki).

Pri meste Jelenia Góra boli preskúmané dokonca dve šibenice, obe studničného typu s kruhovým pôdorysom. Prvá mala priemer približne 5,5 m s hrúbkou stien necelý meter. V jednom mieste boli nájdené zvyšky dreva, čo bolo interpretované ako pozostatok vchodu. Okrem toho boli nájdené viaceré kovové predmety, ktoré súviseli s konštrukciou stavby, napr. klince, skrutka, petlica atď. Zaujímavý bol nález reťazí na vešanie a tiež strešnej krytiny. Samozrejme sa v šibenici a jej bezprostrednej blízkosti našli tiež ľudské kostrové pozostatky (Duma – Rutka – Wojtucki 2012, 55–56). Druhá šibenica mala vonkajší priemer 6,4 m a hrúbku stien okolo metra, zachovali sa však prevažne iba ako negatívy. Písomné pramene popisujú pomerne podrobne jej stavbu, nezachycujú však priebeh žiadnej popravy. Podľa nálezov minima ľudských kostí a naopak väčšieho množstva kostí zvieracích je možné predpokladať, že bola používaná prevažne ako mrchovisko (Duma – Wojtucki 2014, 29–32).

Ďalšie preskúmané popravníky sa nachádzajú napr. na lokalitách Złoty Stok (Duma – Wojtucki 2012), Lubań (Grenda – Paternoga – Rutka – Wojtucki 2008, 345–348), Lubomierz (Wojtucki 2009, 349–352), Kamienna Góra, Złotoryja (Duma – Wojtucki 2019) a mnohých ďalších.

Obr. 9. Šibenica v Arbesbachu s dochovaným múrikom okolo 3-stĺpovej konštrukcie (Foto D. Wojtucki).

Veľmi dobre zachované relikty šibeníc sa nachádzajú aj na území Rakúska, avšak výskumu šibeníc sa zatiaľ nevenovala príliš veľká pozornosť. Rakúske šibenice sú pozoruhodné i z typového hľadiska. Časté sú dvoj a viacstĺpové šibenice, avšak murované. V niektorých prípadoch je doložené i ohradenie vo forme nízkeho múrika, čo môže vyvolávať zavádzajúcu predstavu, že sa jedná o studničný typ. Takúto trojstĺpovú šibenicu možno nájsť na lokalite Mariahofe (Štajersko), s kruhovým múrom s priemerom až 6,3 m (Lefnaer 2010, 231–232) alebo v Arbesbachu (Dolné Rakúsko, Obr. 9), kde múrik dosahoval výšku až 1,5 m a tvoril kruh s priemerom 4,3 m (Lefnaer 2010, 218).

Dvojstĺpová šibenica sa nachádza v Unterzeiringu a dochovala sa prakticky v kompletnom stave. Stĺpy majú osemuholníkový prierez a výšku 5,66 m (Lefnaer 2010, 256). V okolí bolo v rámci archeologického prieskumu identifikovaných minimálne 7 hrobov. Z nálezov možno spomenúť kovové časti odevu, zvyšky textilu a zlomky keramiky (Mirsch – Kaser 2015, 38). Štvorstĺpová šibenica sa nachádza v Wilhelmsburgu (Dolné Rakúsko), do súčasnosti sa dochovali 3 stĺpy. Tvorili takmer pravidelný štvorec so stranami 4,7 x 4,8 m (Lefnaer 2010, 266–267). V Rakúsku, samozrejme, možno nájsť i šibenice studničného typu. Šibenica s kruhovým pôdorysom, ktorý je typický aj pre Čechy a Poľsko, sa nachádza v Irdningu (Štajersko). Má priemer 6,7 m, dochovala sa základňa a zjavné sú zosilnenia stien v mieste nedochovaných 3 stĺpov (Lefnaer 2012, 228). Jedinčná je šibenica v Aschach an der Donau (Dolné Rakúsko s trojuholníkovým pôdorysom, čo je typické skôr pre Švajčiarsko). Dochovala sa iba jedna časť do výšky približne 3 m, strany mali dĺžku 8,5 m (Lefnaer 2012, 342–344).

V Maďarsku je výskum šibeníc zatiaľ na začiatku. Známe sú dve šibenice studničného typu z lokalít Vác, Visegrád-Várkert. Zaujímavé sú doklady hrdelných trestov na kostiach, napr. štvrtenia, dekapitácie a pod. Často boli okrem ľudských kostí nachádzané i kostry psov, interpretované ako symbol pohany po smrti (István 2017, 191).

Na Slovensku je situácia obdobná. Doteraz boli archeologicky preskúmané iba dve šibenice, a v prípade popravniska v Hlohovci neboli výsledky publikované. V Šarovciach sa jednalo o drevenú štvorstĺpovú šibenicu. Preskúmané boli i ľudské pozostatky (Novotný 1976, 104; Fajta 2012). V súčasnosti sa záujem začína umocňovať a uskutočňujú sa prvé mapovania, hlavne v oblasti Gemera.

Na území Českej republiky v súčasnosti záujem o výskum popravných miest stúpa. V Čechách sa venuje mapovaniu reliktov niekoľko odborníkov, napr. Sokol (2003), Kovář (2009), Fröhlich (2006), Mašková a Michálek (2006), Wojtucki (2005) a ďalší. Posledné roky sa mapovaniu moravských šibeníc venuje tím Ústavu antropológie z Masarykovej univerzity.

Podľa prvého vojenského mapovania je možné predpokladať, že boli približne rovnakou mierou zastúpené drevené a murované typy popravnísk. Archeologicky preskúmané sú však až na výnimky iba šibenice murované. Je zaujímavé, že na území Čiech prevažujú kruhové pôdorysy a na Morave štvorcové.

Najzachovalejšia šibenica sa nachádza v Hornom Slavkove (Karlovarský kraj). Vonkajší priemer kruhovej podstavy je 6,8 m a výška 2,2 m. Zachovali sa tiež takmer kompletne 3 stĺpy až do výšky 2 m. Šírka muriva bola 0,86 m a do vnútra šibenice viedol vchod široký meter a vysoký 1,65 m. Jej dobrý stav súvisí s rekonštrukciou v roku 1936, kedy sa zároveň uskutočnil i archeologický výskum (Wojtucki 2005, 38). Boli tiež nájdené a preskúmané kostrové pozostatky 4 jedincov a ďalšie fragmenty, ktoré boli následne pietne pochované na miestnom cintoríne (Sokol 2008, 24).

Ďalšia skúmaná šibenica v Čechách bola v Bečove nad Teplou (Karlovarský kraj). Zvyšky reliktu boli zjavné v teréne, miestami dosahovali výšku až 0,85 m (Obr. 10). Jednalo sa o šibenicu studničného typu s kruhovým pôdorysom s vonkajším priemerom 6,5 m a hrúbkou stien 0,85 m (Sokol 2003, 740). Počas výskumu boli nájdené kostrové pozostatky ľudské i zvieracie. Antropologicky boli určení 4-5 jedinci rôznych vekových kategórií (Sokol 2003, 744).

Špecifický bol archeologický výskum šibenice u Vodňan (Jihočeský kraj), kde sa jednalo zrejme o drevenú portálovú (dvojstĺpovú) šibenicu. Identifikovaná bola jedna kolová jamka. V okolí bolo nájdených celkom 6 zhľukov ľudských kostí i samostatne uložených lebiek. Jeden z hrobov bol interpretovaný ako hrob samovraha (Mašková – Michálek 2006, 804). Objavený bol aj približne 10 m dlhý pás uhlíkovej vrstvy, avšak bez ďalších nálezov, takže situáciu nebolo možné objektívne interpretovať (Mašková – Michálek 2006, 799). Okrem toho boli identifikované početné nálezy fragmentárnych zvieracích kostí, patriacich prevažne turovi domácemu (Kyselý 2006, 814), čo mohlo súvisieť i s funkciou mrchoviska.

O moravských šibeniciach pojednáva podrobnejšie kapitola „Archeologický výskum jihomoravských šibeníc“. Spomeňme aspoň starší výskum šibenice v Třebíči, ktorý sa uskutočnil už v rokoch 1931 až 1932. Išlo o šibenicu studničného typu s pravidelným

Obr. 10. Šibenica v Bečove nad Teplou (Foto D. Wojtucki).

štvorcovým pôdorysom s dĺžkou strán 5,9 m, hrúbkou muriva 90 cm, dochovaných do výšky max. 118 cm. Okrem vchodu bolo doložené i schodisko vedúce na hornú podestu (Skutil 1948,77–78). V blízkosti boli taktiež nájdené ľudské kostrové pozostatky, ktoré boli antropologicky preskúmané.

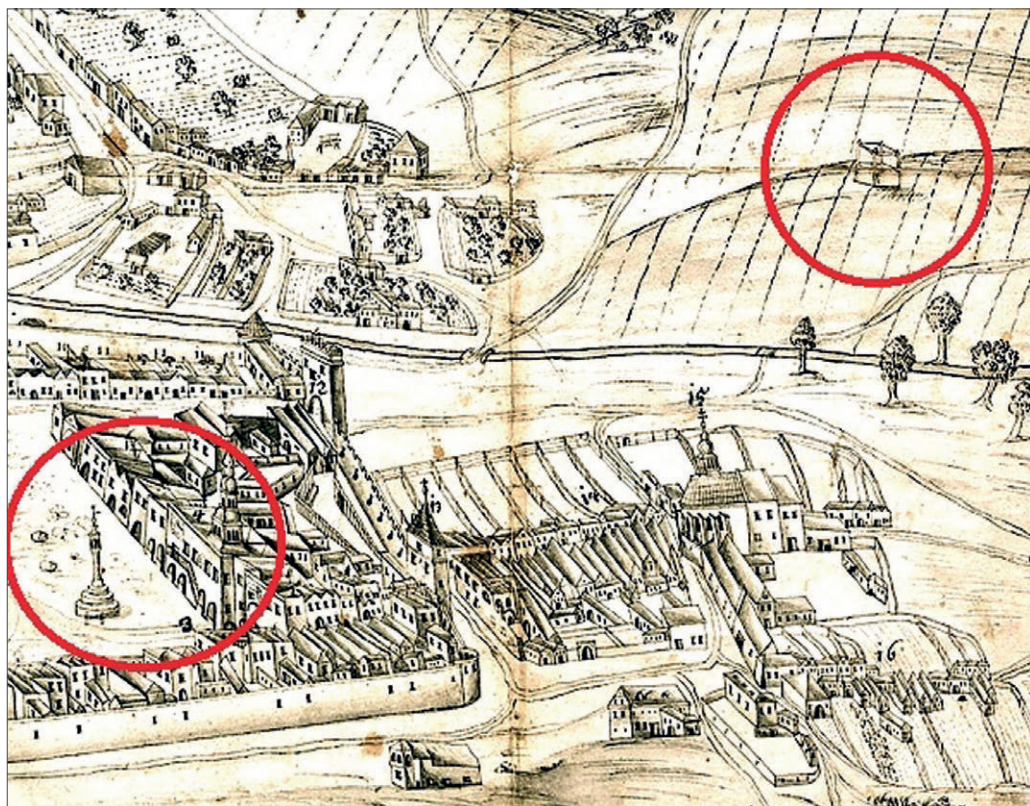
Ako je zjavné z vyššie popísaných výskumov v rámci priestoru strednej Európy, je možné pozorovať mnohé podobnosti, ale samozrejme i odlišnosti v popravných zvyklostiach. Je tiež nutné počítať so skutočnosťou, že v žiadnom z uvedených štátov nie je preskúmaných 100 % reliktov šibeníc, a nie je teda možné podať ucelenú analýzu. Konštrukcie popravisiek sú i v rámci jednotlivých štátov tvarovo rozmanité a všade sa nájdu určité dominantné rysy, ale i množstvo výnimiek. Je možné len dúfať, že výskum bude v budúcnosti stále rovnako zapálené postupovať a bude prinášať ďalšie zaujímavé nálezy a fakty, ktoré napomôžu ďalšiemu poznaniu hrdelného práva v stredoveku a ranom novoveku.

Jihomoravské šibenice v písemných pramenech

Daniel Wojtucki

Rozhodnutí o umístění popraviště a vybudování šibenice záviselo na povolení panovníka nebo soudního orgánu, pod který dané místo spadalo. Nejčastěji to bylo uvedeno v lokačním privilegiu, které stanovilo soudní pravomoc i nejvyšší možný trest. Lokační privilegium tuto soudní pravomoc (Ober und Niedergericht, Halsgericht) stanovilo i pro ostatní lokality spadající pod založené místo a zřizovalo hrdelní soud, a hlavně postavení šibenice a pranýře. I přesto, že se soudní pravomoc pojila s nemalými náklady, získalo v 17. stol. mnoho míst vlastní jurisdikci. Například v 16. století bralo právní naučení ze Znojma na dvacet míst v okolí (Horký 1826, 391). Některá z nich si také na základě svých práv postavila na svých pozemcích šibenice a pranýře (Obr. 1). Pro okolí Znojma byly publikovány Ottakarem Tokmaschkem reliktory tří šibeníc u Schattau (Šatova), Frein (Vranova nad Dyjí) a Erdbergu (Hrádek). První dvě byly lokalizovány i v terénu a třetí je ještě třeba verifikovat (Tomaschek 1943, 33–43).

Získání práva povolujícího vynesení hrdelních rozsudků, stanovilo jako podmínku investici do zřízení popraviště a vybudování šibenice. Stavba a oprava tak specifického zařízení ale byly problematické, byly svázány řadou složitých nařízení a rituálů, a proto nikdo nechtěl dobrovolně a bezprostředně k takovému dílu přiložit své ruce. O rozsahu tohoto problému svědčí fakt, že řemeslnické cechy musely být často právně donuceny k budování a opravě šibeníc. Tento problém reguloval i přípis Caroliny uvádějící, že „... na některých místech je zvykem, že všichni tesaři a zedníci příslušející k místnímu právu a podléhající mu, je-li potřeba postavit šibenici nebo starou opravit, jsou povinováni při tom pomáhat.“ (Groicki 1954, 170). Takový problém museli řešit v Šatově, když chtěli roku 1661 obnovit starou šibenici. Pravděpodobně byla dřevěná, kterou později nahradila zděná šibenice. Nevěděli ale, jak k tomuto úkolu přimět řemeslnické cechy. Z tohoto důvodu se místní správa obrátila na představitele Znojma, které prosila o radu v tomto palčivém problému (d'Elvert 1890, 13–14). Trochu jinak na sebe vzali daný úkol „ochotně“ v Kamenici na Moravě roku 1666 tajemní „sousedé“, možná obyvatelé okolních míst, kteří toto popraviště také využívali. Byly jim vyplaceny náklady na chléb v hodnotě 1 zlatého a 30 krejcarů, což je zapsáno tak, že „...sousedům, když se spravedlnost naše obnovovala, že trámu zdvíhati pomáhali“. Zedníkům za opravu šibenice, vyzdění nových šibeničních pilířů, zazdívání trámu, ale též za omítání, byly celkem zaplaceny 3 zlaté a 15 krejcarů. Oprava byla nezbytná, protože brzy po dokončení zde byli popraveni tři odsouzení (Kratochvíl 1912, 99). Na základě tohoto zápisu je dále možné uvažovat o tom, že část moravských šibeníc byla omítnuta. Jistě to zvýšilo náklady plánované přestavby, ale zároveň to prodloužilo trvanlivost a odolnost stavby vůči počasí. Je třeba také poukázat na zajímavé praktiky, o nichž slyšíme v Brně v říjnu roku 1603 při plánovaném postavení stínadel (Rabenstein) vedle šibenice, které do té doby byly na jiném místě. Jeden z představitelů města, který byl přítomen, umístil do základů konstrukce minci v hodnotě jednoho tolaru „...ersten Stein sambt einem ganzen Taller in das Fundament geworfen“

Obr. 1. Část veduty Hustopečí z 18. stol. Na pravé straně je patrná šibenice a na náměstí monumentální pranýř. Archiv města Brna, fond V 3 Knihovna Mitrovského 1400–1900 (1956), sbírka vedut Ignáce Dismase z Hofferů, Hustopeče, inv. č. 1/3.

(Chlumecky 1859, 93). Zdá se, že důvodem pro tento čin mohla být pomoc při datování prováděných prací a upřesnění doby větších prací, které zde byly provedeny. Zároveň je zřejmé, že budování či oprava popraviště, ať se jednalo o šibenice, stínadla či pranýře, byla prováděna podle řady rituálů. Jejich průběh, praxe a zvyky se v dějinách příliš neměnily, a to v celé Evropě.

Velmi důležité bylo pro lokalizaci šibenice její umístění. Zásadní byla dobrá viditelnost z cest vycházejících z místa hrdelního soudu. Terén kolem popraviště musel být dost veliký, aby na něm mohla stát stráž pro ochranu popravy a přihlížející, kteří byli neoddělitelně spjati s výkonem rozsudků. Šibenice byly proto nejčastěji umístěny na návrších v okolí. Takto se jednalo o viditelný symbol hrdelního práva pro všechny příchozí, zvláště těm, kteří byli proti ustanovenému zákonu a morálním zásadám. Na Moravě máme dochovanou celou řadu pojmenování pro místa, kde stávaly šibenice. Nejčastějším názvem byl německý „Galgenberg“ (Šibeniční hora), ale také „Gerichtsberg“ (Právní hora), méně často se setkáváme s názvem „Golgota“ či „Am Goling“. Obecně se na Moravě setkáváme s názvem „Šibeník“, „Na šibenici“, „U šibenice“, „Pod šibenici“ nebo „Na spravedlnosti“.

Šibenice, postavená na nějakém vyvýšeném místě, potom bývala stálým místem popravy po několik staletí. Od konce 15. stol., po celé 16. stol. a především v 17. stol., pro-

bíhal proces nahrazování dřevěných šibenic pevnějšími zděnými, nejčastěji kamennými stavbami v podobě tak zvané studňovité šibenice. Zde kat vykonával popravy na základě rozsudků smrti místního hrdelního soudu. Takové místo vyhovovalo odstrašující praxi nechávat na šibenici zavěšená těla popravených. Jak je známo i ze starých rytin, bývaly v sousedství šibenice kůly se sřatými hlavami, či kola s vpletenými pozůstatky popravených. Očividně zde šlo o multifunkční preventivní účinek k odstrašení pachatelů, a především k odrazení od páchání trestních činů. Nejednou se v kronikách popis lokalizace šibenice neomezil jen na lakonické tvrzení, že stojí na Šibeniční hoře nebo u cesty vycházející z měst. Šibenice totiž musela stát na pozemcích daného hrdelního soudu a musela respektovat hranice okolních míst, protože nikdo nechtěl mít takový objekt na svém pozemku. Vedle zděných šibenic se stavěly také dřevěné šibenice určené jen pro jednu popravu. Po vykonání rozsudku smrti, byla konstrukce s viselcem, ve smyslu dalšího výroku soudu, obložena roštím a dřevem a nakonec spálena. Takový rozsudek byl potvrzen Pražským apelačním soudem pro Lomnici u Tišnova dne 25. srpna 1727. Podle něj Waczsław Kożiszek měl být „...provazem na hrdle trestán, šibenice po smrti spálena býti má.“ (NAP, Apelační soud, sg. 159, s. 97r-97v.).

Druhým místem vykonávání rozsudků smrti bylo centrum města, většinou náměstí. Na takovém místě se provádělo stětí, nebo i lámání kolem, a to přesto, že město mělo své vlastní popraviště. Z kronikářských zápisů vyplývá, že toto místo bývalo „rezervováno“ pro odsouzené z vyšších společenských vrstev, ale nebylo to pravidlem. Rizikovější druhy exekucí se prováděly většinou mimo města. Příkladem je trest upálení, který se odbýval nejčastěji za městem kvůli nebezpečí požáru, který by jinak mohl zničit samotné místo.

Důvodem, který vedl k situování šibenice za město, byly také ohledy sanitárně-epidemiologické. Městská rada si nemohla na náměstí dovolit nechat rozkládající se těla popravených z obavy před epidemiemi, které podobně jako požáry, často ohrožovaly jejich obyvatele. Prozaickým důvodem byl také zápach rozkládajících se těl popravených, který by jistě nebyl kupříkladu v době trhů vítaný. Navíc místo popravy s šibenicí mělo špatnou pověst jako místo nečisté.

Podobně jako v civilním, tak i ve vojenském soudnictví, měla šibenice stojící na náměstí zvláštní roli oproti té za městem daleko na kopci. Proto je v účtech města Brna z května 1603 zápis o zbudování dřevěné šibenice „in der Statt“ za což byly vyplaceny 2 zlaté (Schram 1897, 14). Na šibenici v centru města, nejčastěji před radnicí, mohly být umístovány portréty dezertérů pověšené „in effigie“. Tak bylo možné informovat o takové skutečnosti mnohem více lidí, než v případě šibenice za městem. Víme totiž, že se k popravčímu místu lidé, pokud to nebylo nutné, nepřibližovali, takže informace, které by na ní byly vystaveny, mohly uniknout pozornosti. Davy zvědavých diváků se zde totiž shromáždily teprve během popravy. Oproti tomu náměstí bylo místem potkávání všech obyvatel i návštěvníků a proto takto prezentované rozsudky viděli všichni a snadno si je tak na dlouho zapamatovali. Ze stejného důvodu se na náměstí umísťovaly pranýře.

Popraviště se nacházela také před městskými branami, kde docházelo k velké frekvenci pohybu obyvatel. Na těchto místech byly budovány dřevěné šibenice zvané „Schnellgalgen“. Postavení takové šibenice nevyžadovalo více řemeslníků jako ty zděné a většinou je zhotovili tesaři. Stalo se tak například roku 1648 v Brně, kde řemeslníkům pracujícím

cím na nové šibenici, bylo včetně popravčího žebře zapláceno 5 zlatých. Stávala „in der Vorstadt bey St. Wenzel“ a důkladně je uvedeno pro koho byla určena – „für die reitter“ (Schramm 1897, 23). O dřevěné šibenici v městečku Rajhrad slyšíme v roce 1645. Tehdy byla využita na upálení žoldnéře (Kratochvíl 1910, 239–240; Štarha 1995, 45). Z dalších nákladů uveďme realizaci takového zařízení v Brně k roku 1751 a to včetně dvou žebřů a dalšího, který byl potřeba v mučírně, za 24 zlatých (Trapp 1873, 114). Typ šibenice popisovaný jako „Schnellgalgen“ nebo raději „Zakan“ (czekan), byl objektem sestávajícím z pevně zasazeného sloupu, na který byl umístěn vodorovný trám s oprátkou či řetězem. Byla to jednoduchá konstrukce, často jen pro jednu exekuci, jako máme doloženo v Brně v srpnu 1597, kdy byla šibenice postavena vedle „boudy bláznů“ (Narren=häusl), jistě na náměstí (Chlumecky 1859, 42). Rovněž v Boskovicích 4. března 1733 byl „...blíž spravedlnosti na čekanu“ pověšen žid, který okradl své spolčníky o peníze. Na popravišti, když stál odsouzený na žebříku, jej místní duchovní nabádal, aby se nechal pokřtít, ale ten neposlechl a necenzurovatelnými slovy sdělil, co si o tom myslí, takže, jak uvádí kronikář, zemřel jako žid (Lipka 1899, 31).

Náklady, které muselo město na zřízení nového popraviště či opravu staršího vynaložit, byly tak vysoké, že byly vydávány jen v případě nutnosti, když hrozila celková destrukce. Šibenice musela být již značně poškozená a teprve potom se rozhodlo o její opravě, aby nedošlo k celkovému zničení. Nejčastěji byly vyměňovány dřevěné trámy, žebře a kovové předměty (háky, řetězy, skoby, kování dveří). Často podléhaly zkáze i sloupy a zdivo a vyžadovaly opravu. Potvrzují to zprávy městských katů, kteří nejednou informovali představitele daného místa o potřebě opravy „Hochgerichtu“, protože hrozilo zřícení. Nežádka se představitelé města potýkali s problémem jak přimět řemeslníky splnit takový úkol. Teoreticky by jejich počet mohl být omezen na několik lidí, nicméně druh této práce vyžadoval rovnocennou přítomnost celých řemeslnických cechů z daného města a často z okolí, ačkoli většina z těchto lidí se práce přímo neúčastnila. To proto, že samostatný řemeslník by úkol neprovedl, jelikož veškerá práce na šibenici byla považována za hanebnou, způsobující ztrátu cti, respektu a dobrého jména. Styk s tímto místem, stejně jako s městským katem, by jej mohl dokonce zcela vyloučit z cechu. Je to patrné na příkladu Šatova z roku 1661, kdy řemeslníci odmítali jakoukoliv práci a místní úřad byl bezmocný v tom, přimět je k takové činnosti. Protože bylo obnovení šibenice nezbytné kvůli opravě, hledali právní naučení u sousedů ve Znojmě. Ti uznali, že situace se blíží rebelii a účast na pracích byla stanovena jako závazek pod hrozbou konkrétních trestů (d'Elvert 1890, 13–14).

Materiál použitý při budování šibenice determinoval výběr řemeslníků (cechy tesařů, zedníků, kameníků, zámečnicků). Za provedení všech prací byli společně a nerozdílně zodpovědní mistři cechů. Takový postup měl svůj jasný důvod, protože žádný z řemeslníků nemohl o nikom říci, že na něj proto byla uvalena hanba. V Brně se v době opravy šibenice, pranýře a stínadel v roce 1764 práce zúčastnilo až 477 osob. Při zahájení byl zorganizován průvod, kterého se zúčastnili představitelé soudu, městské správy, řemeslníci a měšťané. Všichni byli vybaveni pobočními i palnými zbraněmi. Průvod vyšel od radnice a směřoval k Židovské, pozdější Ferdinandově, bráně (Trapp 1862, 19–21). Ve Znojmě se v květnu 1650 opravy tamních míst spojených s hrdelem soudnictvím zúčastnilo 200

osob (Schramm 1888, 52). Často sám purkmistr, po úvodní řeči u šibenice, symbolicky udeřil do zdi náradím, které mu podali jednotliví cechmířtři, nebo zazdil první cihlu.

Průvod řemeslníků účastnících se budování či oprav šibenice, pranýře nebo stínadel, byl zvláštní ceremonií s ustáleným pořádkem a tradicí. V čele byli představitelé města jako purkmistr, radní, představitelé soudu, za nimi mistrové cechů s čeledí. Místo v průvodu nebylo náhodné. Podle dochovaných příkladů nejdříve pochodovali zedníci, kameníci a tesaři, jejichž podíl na pracích byl největší, zvláště když šibenice byla postavena z kamene a cihel. Následující místo zaujímali zámečníci a kováři. Hudba, zvuk bubnů a píšťal během průvodu k šibenici nesloužili jen k pobavení obecnstva, ale měly zde své magické místo. Jejich významem bylo odhánění zlých duchů a mocností které se shromažďovaly v místech popraviště „der Zweck von Lärm und Musik ist natürlich die Verscheuchung der bösen Seelen und Geister“ (Oppelt 1976, 572; Helfer 1964, 23). Mávání praporem, zvuky bubnů a trubek byl, jak se věřilo, způsob, jak obnovit čestný charakter daného popravišního zařízení na místě exekucí a osob, které se u něj při stavbě zdržovaly. Při popisu opravy šibenice ve Znojmě v květnu roku 1650 je zaznamenáno, že na místo přišli s vlajícími žlutými prapory, dvěma bubny a dobrou poboční zbraní (besten Gewöhr). Představitelé městské správy ubezpečili zedníky a tesaře, že práce, které vykonají, jim neuberou na právu a cti (Schram 1897, 52–53). Týkalo se to nejen zařízení souvisejících s trestem smrti, ale i pranýře a klece bláznů (Narrengatterle), které představitelé města Znojma plánovali opravit v roce 1660 (d'Elvert 1890, 7). Po skončení prací si purkmistr a další představitelé města, tak jak bylo zvykem, vzali slovo a poděkovali všem zúčastněným za vykonanou práci na šibenici a předali ji katovi, který byl snad také povinen přednést nějakou řeč. V katovských účtech se často uvádí náklady na kata a jeho lidi, kteří se účastnili na budování nebo opravě šibenice. Zajímavý, i když ne zcela jasný zápis, se nachází v textu z roku 1644 svědčící o mistrovi z města Uherské Hradiště, kterého si zapůjčili představitelé městečka Napajedel. Je tam napsáno, že katovi náleží náklady „Od spravedlnosti, kdyby se stavěla, od křtění.“ (Prasek 1881, 117). Možná to souvisí s tradičním převzetím práce katem, který šibenici úderem svého meče na jeden nový sloup symbolicky převzal k užívání.

Ve Znojmě během opravy tamní šibenice v dubnu roku 1650 řemeslníci, kteří zde pracovali, dostali pivo a chléb a po skončení již ve městě víno jako náhradu za práci (Schram 1897, 53). Z dochovaného zápisu v účtech města Brna ze září roku 1653 vyplývá, že bylo dvěma bubeníkům za práci na šibenici a „Kopfhäuslu“ zapláceno 36 krejcarů. Jednotlivým řemeslníkům byly náklady uhrazovány penězi i v naturáliích. Tesařský mistr i s čeledí dostal víno a peníze na maso v ceně 45 krejcarů. Zámečníci a kováři včetně čeledi dostali rovněž víno a peníze v ceně 45 krejcarů. Zedníci s pomocníky dostali největší mzdu a pití za 1 zlatý a 30 krejcarů. Je to proto, že jejich práce na kamenné šibenici i stínadlech (Rabenstein), byla největší. Městský úředník dostal rovněž víno a peníze v ceně 45 krejcarů (Schram 1897, 25).

Specifikou Moravy je půdorys šibenice (Obr. 2). Zdejší šibenice mají zpravidla čtyřboký půdorys ve tvaru čtverce nebo obdélníka (Štěpán 2017, 56–69). Potvrzují to jednak stará vyobrazení měst (Brno, Jihlava, Moravský Krumlov, Telč, Vyškov a další) ale také archeologické výzkumy v Tišnově, Lomnici, Slavkově a jinde (Wojtucki 2005; 2012). Na-

Obr. 2. Rekonstrukce typické šibenice na čtvercovém půdorysu s vchodem do interiéru. Na trámech jsou řetězy. Archiv autora

proti tomu ve Slezsku, s výjimkou Žagania, byly šibenice budovány na kruhovém půdorysu. V Rakousku převažovaly šibenice sestávající ze sloupů postavených přímo na zemi a mezi ně byly ukládány lidské pozůstatky (Mirsch – Kaser 2015, 35–40; Renhart 2015, 41–43).

Na základě starých dokumentů máme informace o rozměrech šibenice v Brně. Byla změřena v srpnu roku 1788 jako kamenná s čtvercovou podstavou o délce strany 475 cm a při výšce zdiva 380 cm. V každém rohu stály masivní kamenné sloupy o šířce 1 m, přičemž výška není uvedena (rozměry odvozeny z přepočtu mír: 1 vídeňský sáh = 1,89 m, 1 stopa = 0,31 m). Na sloupech spočivaly čtyři dubové trámy, které byly již značně ztrouchnivělé, protože předchozí oprava šibenice byla provedena před více než dvaceti lety ve dnech 13. a 14. srpna roku 1764. Celé šibeniční pole (Galgensfeld), v jehož středu šibenice stávala, mělo plochu 3 měřic a 11½ mírky (Trapp 1873, 18–19). Místo, kde stá-

Obr. 3. Veduta Brna z roku 1617 s šibenicí. Muzeum města Brna inv. čís. 2290

vala šibenice i stínadla (Rabenstein), bylo označeno jako pozemky v užívání městského kata. V těchto místech kat zakopával i zdechliny a vyléval nečistoty z úklidu města. Jak je patrné z rozměrů i pohledů na Brno, byla to masivní šibenice patrná všem přicházejícím do Brna od Vyškova a od východu (Obr. 3).

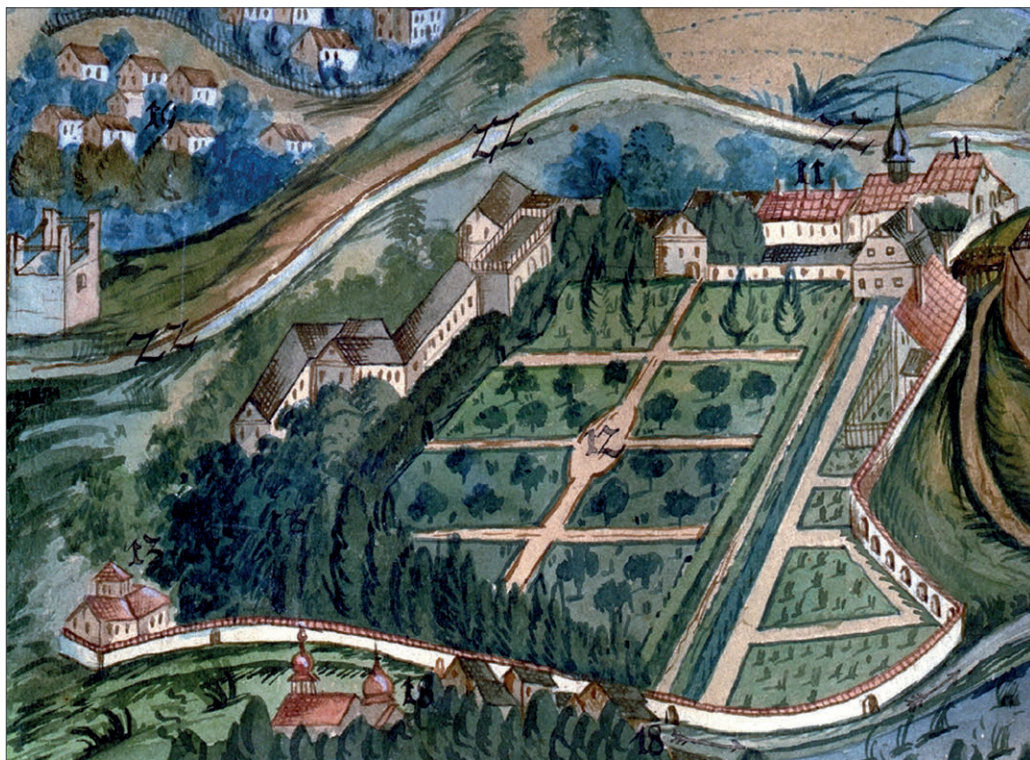
Od převládající podoby šibenice se liší šibenice v Šatově u Znojma. Podobá se totiž více objektům stavěným v Rakousku, sestávajícím ze dvou až čtyř sloupů postavených přímo na zem. Šatovská šibenice měla dva sloupy, které se dochovaly v základové části. Zajímavé je, že sloupy byly zbourány až v době po druhé světové válce (Obr. 4). Podle písemných pramenů i literatury je známo, že zde bylo vykonáno několik rozsudků smrti. Jeden z prvních byl vyneseno roku 1581, kdy zde byla upálena manželka místního

Obr. 4. Dvousloupová šibenice v Šatově na fotografii před zbouráním. Archiv obce Unterretzbach (Rakousko)

soudního sluhu (Schram 1897, 52). Roku 1659 zde bylo spáleno tělo sebevraždkyně. Na půdě svého domu se oběsila Barbora, manželka Simona Rainhartera. Její tělo kat vyhodil z domu dírou ve střeše a na svém voze převezl „...unter den Hochgerichte“ a tam spálil na popel (MZA, Sběrka Historického spolku Brno, sg. 465, Dějiny Šatova, 8v.). Tento způsob zacházení s těly těch, kteří si sami ukončili život, nebyl ničím neobvyklým, protože podobným způsobem je popsáno zacházení s tělem sebevraha ve Znojmě roku 1663 (Tomaschek 1943, 43). Z jedné strany to měl být odstrašující příklad pro ty kteří by chtěli spáchat sebevraždu „andren zum Abscheu und Exempel“ (dElvert 1890, 14), na druhou stranu to byl způsob jak zabránit návratu této kategorie lidí do světa živých, což bylo na Moravě v 17. stol. vcelku běžné. V srpnu roku 1659 v Šatově kat, vypůjčený ze Znojma, vykonal trest stětí mečem na ženě, která zabila dítě (MZA, Sběrka Historického spolku Brno, sg. 465, 8v.). Roku 1691 zde byla popravena nějaká Marie Wentzlin za pokus o vraždu manžela (MZA, Sběrka Historického spolku Brno, sg. 465, 9v; Tomaschek 1943, 36). Místní soud bral právní naučení z nedalekého Znojma. Nebylo žádnou výjimkou, že koncem 16. stol. brala naučení v kriminálních věcech ze Znojma vedle Šatova ještě řada dalších míst (Horky 1826, 391). Z 16. února 1588 pochází naučení ve věci Kathariny Dirweittin, která za zabití svého dítěte měla být pohřbena za živa a poté probodnuta kulem (Horky 1826, 391). Roku 1593 byl jakýsi delikvent podroben trojnásobné tortuře a následně odsouzen ke stětí mečem – zum Schwert verurtheilt (Horky 1826, 391). Není ale zřejmé, kde k exekuci došlo.

Většina zděných šibenic měla vchod uzamykatelný masivními dveřmi, od kterých měl klíče místní kat. Na některých moravských šibenicích se vchod do šibenice nacházel vysoko nad zemí a dostat se do něj bez pomoci žebře nebylo možné. Takový otvor je nakreslen na skice olomoucké šibenice a je také viditelný na vedutě Vyškova, kde je

Obr. 5. Část veduty Vyškova z 18. stol. Vlevo zděná šibenice se vstupem vysoko nad terénem. Archiv města Brna, fond V 3 Knihovna Mitrovského 1400–1900 (1956), sbírka vedut Ignáce Dismase z Hofferů, Vyškov, inv. č. 39/122.

Obr. 6. Popravčí řetěz nalezený uvnitř šibenice v Żaganiu (Polsko). Na podobném popravčím nářadí byl pověšen zloděj roku 1764 v Lomnici u Tišnova. Foto D. Wojtucki

vidět čtyřhranná šibenice se sloupy, a právě takový otvor (AMB, fond V 3 kolorovaná kresba po r. 1730; Křápková 2018, 32–49). V Olomouci byla konstrukce šibenice nakreslena zednickým mistrem Matyášem Kniebandlem a nákras se dochoval do současnosti (Štěpán 2018). Toto umístění ještě lépe zabezpečovalo svoji funkci a znemožňovalo nepovolaným dostat se do vnitřku šibenice a ukrást části těl popraveného nebo popravčí nářadí (Obr. 5). Podle dobových magických praktik se totiž takový šibeniční lup vysoce cenil.

Moravské šibenice byly vedle oprátek pro případ potřeby vybaveny také řetězy, na kterých byli věšeni delikventi, nebo jimi bylo po vykonání popravky tělo mrtvého připevněno na trám šibenice. Tím způsobem bylo zaručeno, že tělo zůstane na šibenici viset. Řetěz byl použit během exekuce na šibenici v Lomnici u Tišnova. Podle rozsudku Pražského apelačního soudu z 15. března roku 1764 měl být odsouzený zloděj oběšen a následně

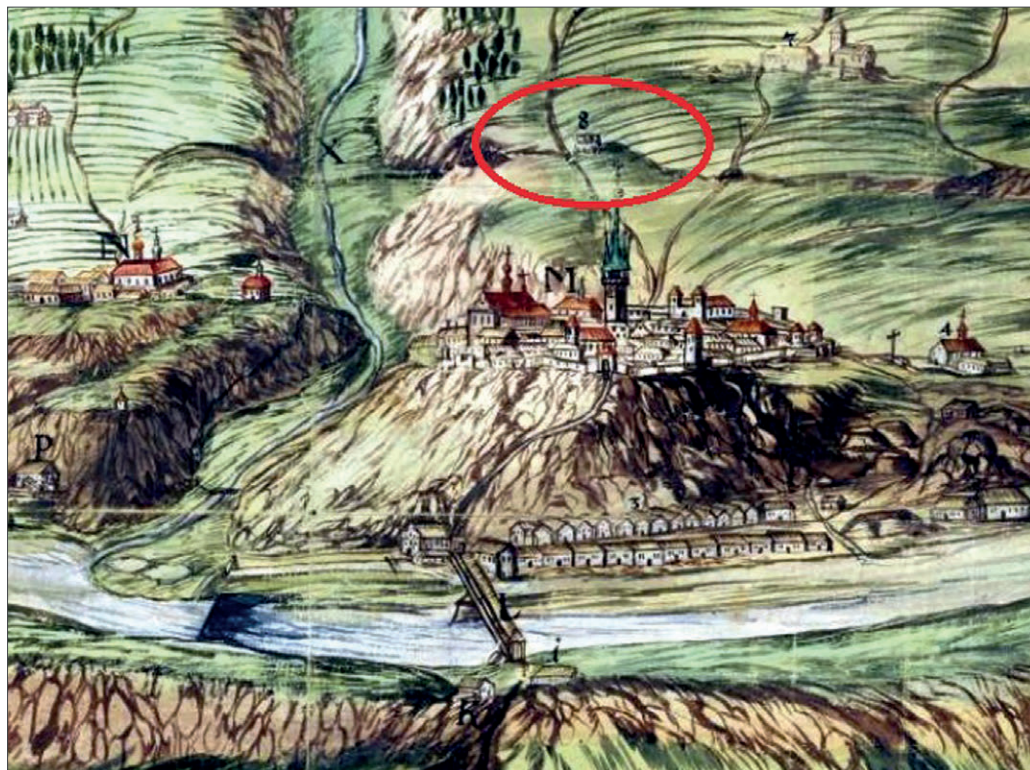

Obr. 7. Zachovaná stínadla v Calw (Německo). Foto D. Wojtucki

pomocí řetězu připevněn k šibenici (NAP, Apelační soud, sg. 279, 97r-97v, 183r.). Jako analogie může posloužit rozsudek soudu ve slezské Žagani (Sagan) ze září roku 1716. Během archeologického výzkumu na jaře roku 2019 byl uvnitř šibenice nalezen řetěz sestávající ze čtyř článků, který mohl posloužit při exekuci roku 1716 (Obr. 6).

Jiným popravčím zařízením výkonu trestu smrti byla stínadla (Rabenstein nebo Köpfhaus). Existence takového objektu je mimo jiné doložena v Brně, Znojmě nebo Tišnově. Větší a majetnější města si mohla dovolit zřízení dalšího popraviště, kterým byla stínadla, zvaná Köpfstatt (doslova „místo stětí“). Byla to zděná budova na kruhovém nebo čtvercovém půdorysu (Obr. 7), na jejíž plošině se prováděly hlavně popravy stětím mečem (Wojtucki 2010). Protože zřízení zděných stínadel znamenalo značné vydání, nebyla tato zařízení jak v českých, tak i moravských městech tak častá jako šibenice nebo pranýř. Na Moravě, kde se nedochovala žádná kamenná stínadla a také nebyla archeologicky zjištěna, se můžeme odvolat na zprávu o stínadlech (Köpfhäusel) v Brně. Jejich rozměry jsou uvedeny v souvislosti s rozebráním v srpnu roku 1788. Obvod celé čtvercové konstrukce měřil 1 sáh a 3 stopy (1 sáh = 1,89 m a 1 stopa = 0,31 m), což je 18 m čili 4,5 m na jednu stranu a výška byla 2,8 m. Vstup se zavíral solidními dveřmi v kamenném ostění. Celý pozemek příslušející k stínadlům (Acker beim Köpfhäusel) měl plochu 4½ měřic a 193 sáhů (Trapp 1862, 18). Není to jediný příklad důkladně změřeného popraviště.

Konstrukce kamenných stínadel, podobně jako šibenice, měla plnit dvě zásadní funkce.

Obr. 8. Část veduty Znojma ze 17. stol. Nad městem na vyvýšenině je vidět zděnou šibenici (č. 8 – Hohe Gericht). Moravský zemský archiv v Brně, fond D22. Sběrka map a plánů, sig. 715.

První bylo umožnění dobré viditelnosti pro přihlízející a druhou funkcí bylo chránit kata během exekuce stětí mečem. Reakce davu byla různá a těžko předvídatelná a mnohdy se vymkla kontrole, což pro kata ne vždy muselo skončit dobře. Velké rozměry stínadel na sebe vázaly značné výdaje na materiál i řemeslníky. Proto se představitelé města někdy snažili současně opravovat všechna exekuční zařízení. Tak se stalo v Brně roku 1764, kdy byl opraven na náměstí stojící pranýř, šibenice i stínadla (Trapp 1862, 18), nebo ve Znojmě (Obr. 8), když v dubnu roku 1650 opravili zároveň šibenici i stínadla (Schram 1897, 52).

Nejznámější dokumentovaná stínadla (Rabenstein, Köpfhäusel) stávala v Brně. Jedna z prvních zmínek o nich pochází z městských účtů k roku 1551, kde je uvedeno, že „... zahlt für ein tafl avf den Rabenstein 17 Gr.“ (Schram 1897, 6). Víme také, že v říjnu roku 1603 byla kamenná stínadla, která stála „...zuvor bei dem Spital Sanct Steffan“, přenesena k šibenici před Židovskou bránou blíže k cestě do Vyškova (d'Elvert 1890, 93–94). V městských účtech jsou výdaje zapsány pod datem 4. listopadu 1603 ve výši 3 zlaté (so das khepfheussl gemacht haben; Schram 1897, 14). Víme dále, že prvními popravenými osobami byly dvě ženy, které zabily vlastní děti a byly státy mečem na plošině tohoto zařízení 23. ledna roku 1604 (d'Elvert 1890, 94). Je možné, že podobný objekt byl také v Boskovicích, kde roku 1724 stáli a kulem probodli „na stínadle za ulicí německou“ jakousi ženu která zabila své dítě (Lipka 1899, 31). Není jasné, zda tam bylo nějaké specifické zařízení, nebo

šlo o místo, kde byla městská šibenice. Podobný případ je i u městečka Rajhrad, kde roku 1725 měla být na stínadle provedena poprava mečem (Kratochvíl 1910, 240).

Dva roky po zavedení nového kriminálního řádu císařem Josefem I. roku 1707, došlo k revizi soudnictví v Čechách, na Moravě a Kladsku (Kovář 2009; Wojtucki 2011). Některá místa doložila soudní pravomoc dokumenty, ale větší část jen svědky, kteří měli prokázat, že si pamatují soudní pravomoc daného místa. Měli dosvědčit, jak vypadala tato popraviště a šibenice, která u města stála. Takovou výpověď přednesla v březnu roku 1710 trojice svědků o šibenici stojící na hranicích městečka Strážovic. Jeden z nich svědčil o exekuci dvou delikventů, kteří byli sšati u šibenice stojící na hranicích (MZA, Listiny vrchního zemského soudu Brno, sg. G 6 bez paginace). Kromě svědectví starších svědků byly použity rovněž výtahy ze soudních knih z doby od konce 16. do počátku 18. stol., svědčících o exekucích na daném místě.

Problém zacházení s těly obětí spravedlnosti, souvisí s fungováním místního popraviště, většinou kamenné nebo dřevěné šibenice, vzácněji kamenných stínadel. Zde se naplnila druhá etapa exekuce, kterou bylo naložení s tělem popraveného. Těla popravených totiž byla dalším prvkem prevence proti trestné činnosti. Proto byla popraviště s šibenicí zvláštním prokletým pohřebišťem delikventů a měla jméno *faulx atre* (Aries 1989, 55). Exekuce je totiž zbavovala práva nakládat s vlastním tělem. Všeobecně se takový nečistý pohřeb označoval termínem „*sepultura asina*, *Eselbegräbnis*“ (Lindermann 1983, 130). Mezi lidmi nečestné náleželi hlavně popravení, kterým rozsudek znemožňoval křesťanský pohřeb, ale také sebevrazi. Jejich „pohřeb“ proto vykonal místní kat a jeho pomocníci. Je zde ale třeba rozlišovat slova *begraben* a *verscharren*, přičemž první znamená pohřbit nebo pochovat čestným způsobem. Ve druhém případě se jednalo o zbavení tradiční formy a ceremoniálu pohřbu a užívalo se slovo *zahrabat*, což odpovídá německému *verscharren* (Kizik 1998, 301, pozn. 111).

Archeologické výzkumy i náhodné objevy u šibenic přinesly zajímavá svědectví o funkci popravišť, která sloužila rovněž jako pohřebišť. V Brně se v červnu roku 1868 při kopání hlíny v hloubce tří stop (okolo 90 cm) narazilo na velké množství lidských pozůstatků. Vedle nich byl nalezen opracovaný kámen o rozměrech 140x95x23 cm s vyrytým křížem, který připomínal tak zvané křížové kameny (*Kreuzsteine*), které se na Moravě často vyskytují. Nevíme, jakou funkci měl tento, snad hraniční, kámen (Trapp 1873, 127). Lidské pozůstatky byly objeveny také na bývalém znojenském popravišti. Při zjišťovacím výkopu ještě před druhou světovou válkou se zde našly lidské kosti a mezi nimi i kožený váček se stříbrnými mincemi z 15. stol. (Tomášek 1943, 43). Od poloviny 30. let 20. století se nacházely lidské kosti v místech velkomeziříčské šibenice zvaných „*Na spravedlnosti*“ (Hájek et al. 2018). Lidské kosti se našly také v trati „*Pod šibenicí*“ u Mařatic u Uherského Hradiště, kde „objevena již dříve silně narušená skládka lidských kostí, zejména dlouhých a částí lebek. Dlouhé kosti byly kladeny v podstatě jedním směrem, což může vypovídat o dodržování jistého stupně piety k nebožtíkům i při druhotném uložení. Mocnost koster-ní vrstvy činila 65 až 70 cm, šířka jámy s výplní pak 170 cm“ (Michna 1992, 391).

Je třeba připomenout, že v blízkosti popravišť, nebo přímo na nich, byly stavěny různé náboženské pomníky. Může se jednat o jednoduché kapličky a kříže i o zděné monumentální stavby. Popisují se jako *Arme-Seelen* nebo *Arme-Sünder-Marterln/Kreuze*. V těch

místech podle tradice měli odsouzení možnost posledního kontaktu s Bohem. Taková kaplička se nachází u Olbramovic u Znojma a nazývá se „Köpfter-Marter“ (Tomaschek 1943, 40). Na vedutě Tišnova z roku 1728 je rozpoznatelná šibenice i kamenná stínadla popsaná jako Köpff-Häusel. Na plošině stínadel je vidět nějaký sloup, který může představovat kapličku nebo kovový kříž. Na mnoha místech se popraviště dočkala památky osazením místa lipami, nebo postavením kříže či kapličky. Příkladem mohou sloužit Ivančice, kde byly zasazeny čtyři lípy vysazené z iniciativy Tomáše Procházky a v roce 1922 zde byl postaven panem Františkem Švarcem kříž (Voborný 2002). Procházka rovněž plánoval zřídit na šibenici rytinu sv. Vojtěcha, ale to nestihl před smrtí realizovat.

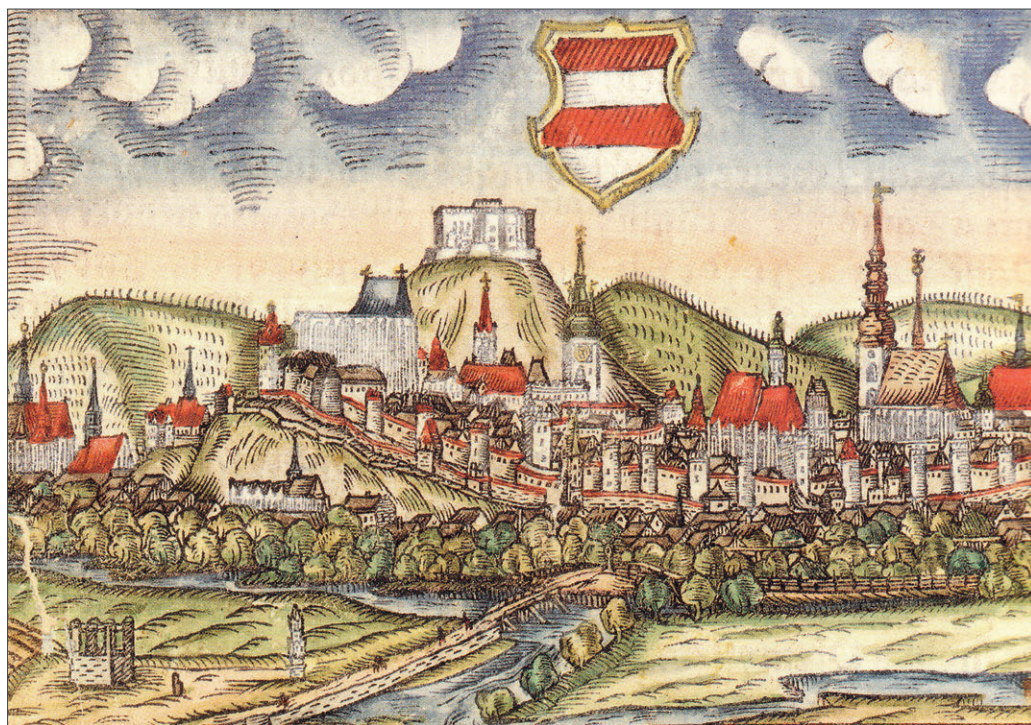
Konec popravišť souvisí s reformami soudnictví ve druhé polovině 18. stol. Místní soudy ztratily možnost vynášet rozsudky nad delikventy v okruhu své pravomoci. S tím souvisel i zánik soudních zařízení, a to na náměstích pranýřů nebo „domů bláznů“ a dřevěných či zděných šibenic za městem. Některé šibenice byly zlikvidovány již roku 1788 (například Boskovice). V té době z panoramatu Brna zmizela šibenice i stínadla (Köpffhäusel), rozebrané v srpnu roku 1788. Materiál byl prodán za 78 zlatých (Trapp 1873, 18). Tyto stavby byly uznány jako nepotřebné a jako svědkové ukrutných časů, kdy se rozsudky smrti vykonávaly veřejně, jednak na odstrašení a jednak pro pobavení veřejnosti.

Popraviště ve vztahu ke krajině na jižní Moravě

Jan Velek

V současné době jsme zvyklí vnímat krajinu a významné body v sídelní struktuře zcela jinak než tomu bylo po dlouhá staletí v minulosti (Sokol 2017). Změnilo se měřítko krajiny, rozsah sídelních útvarů, proměnily se plochy obdělávaných polí a rozsah zalesnění. Došlo k podstatné změně komunikační sítě s jiným typem dopravy a často došlo k podstatným změnám ve velikosti a úpravě vodních prvků v krajině. Původní, po dlouhá staletí výrazné prvky v krajině postupně ztratily svůj význam, zčásti zcela zmizely, nebo byly významově nahrazeny jinými krajinnými dominantami, s jiným charakterem a jinou funkcí. Oproti minulosti se také diametrálně změnila rychlost pohybu v krajině a s touto změnou došlo také k jinému vnímání detailu krajiny a jinému vnímání krajinných dominant v prostoru. Vzdálenou minulost sídelního prostoru jsme dnes schopni rekonstruovat pouze z mapových podkladů, nebo kresebných vyobrazení. Jedním z ideálních podkladů, pro představu o naší krajině v minulosti, je První vojenské mapování, různá mapování minulých majetkoprávních vztahů, nebo to jsou kreslené veduty měst (Obr. 1).

Z těchto podkladů, které byly pořízeny na základě přímého pozorování reálné skuteč-

Obr. 1. Veduta Brna od Jana Willenberga z roku 1593 s šibenicí a „Zderadovým sloupem“. Muzeum města Brna, inv. č. 2289

Obr. 2. Mapa sítě popravišť okolo Brna. Zpracoval J. Velek

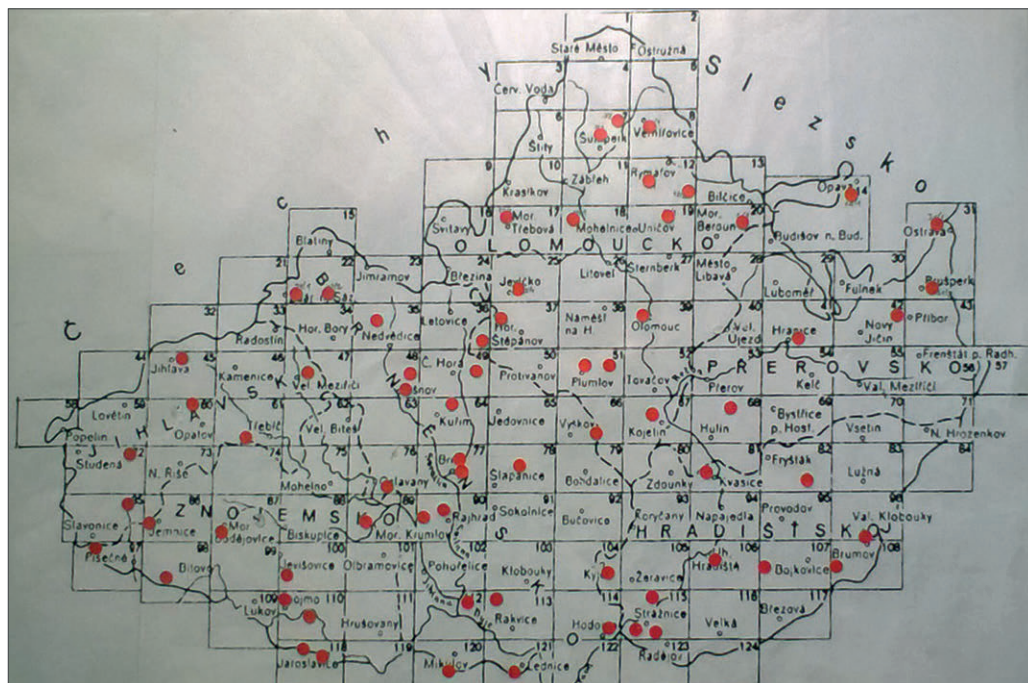
nosti v terénu, můžeme odvodit pět základních stavebních typů, které měly pro obyvatele území zásadní význam jako dominanty blízké krajiny. Jsou to: Hrad nebo zámek (sídlo vrchnosti), kostel nebo klášter (sídlo církevních institucí), radnice (sídlo správní moci většího sídelního útvaru), opevnění (stavební prvek zajišťující bezpečnost), popraviště (symbol výkonu právní moci). V krajině minulosti těchto pět stavebních typů vynikalo svým umístěním, měřítkem stavby, kvalitou provedení a výškou zástavby nad ostatními stavebními objekty. Tyto stavby tvořily významné orientační body v krajině a vytvářely rámec vnímání prostoru sídelního útvaru.

Porovnáme-li mapový podklad Prvního vojenského mapování s dnešní skutečností, zjistíme, že první čtyři stavební typy se zachovaly buď zcela úplně, nebo někde alespoň částečně a jsou jako nemovité objekty většinou památkově chráněny, naproti tomu ale stavební typ popraviště z krajiny zmizel zcela.

Objekt popraviště byl ale v podstatě po dobu několika staletí prvním návěstím v krajině, které upozorňovalo cestujícího (buď přicházejícího, nebo přijíždějícího) na blízkost sídla s výkonem právní moci. Stavba byla umísťována na místech dobře viditelných z hlavních přístupových cest.

Z archivních pramenů je patrné, že před reformami hrdelního soudnictví v roce 1765 bylo jen na území Moravy 201 lokalit s výkonem hrdelního práva (Sokol 2017, 691). Jejich počet se v průběhu času měnil a s vývojem právního systému byl postupně omezován. Nicméně lze s mírnou nadsázkou konstatovat, že vzhledem k umístění šibeničních staveb a s přihlédnutím k reliéfu krajiny, bylo prakticky možné „vidět z jedné šibenice na druhou“ (Obr. 2).

Mapový klad listů Prvního vojenského mapování ještě eviduje, k datu svého pořízení kolem roku 1750, jen pro Moravu 67 zakreslených šibenic (Obr. 3). Zde je graficky

Obr. 3. Klad listů Prvního vojenského mapování pro Moravu s vyznačením zobrazených šibenic

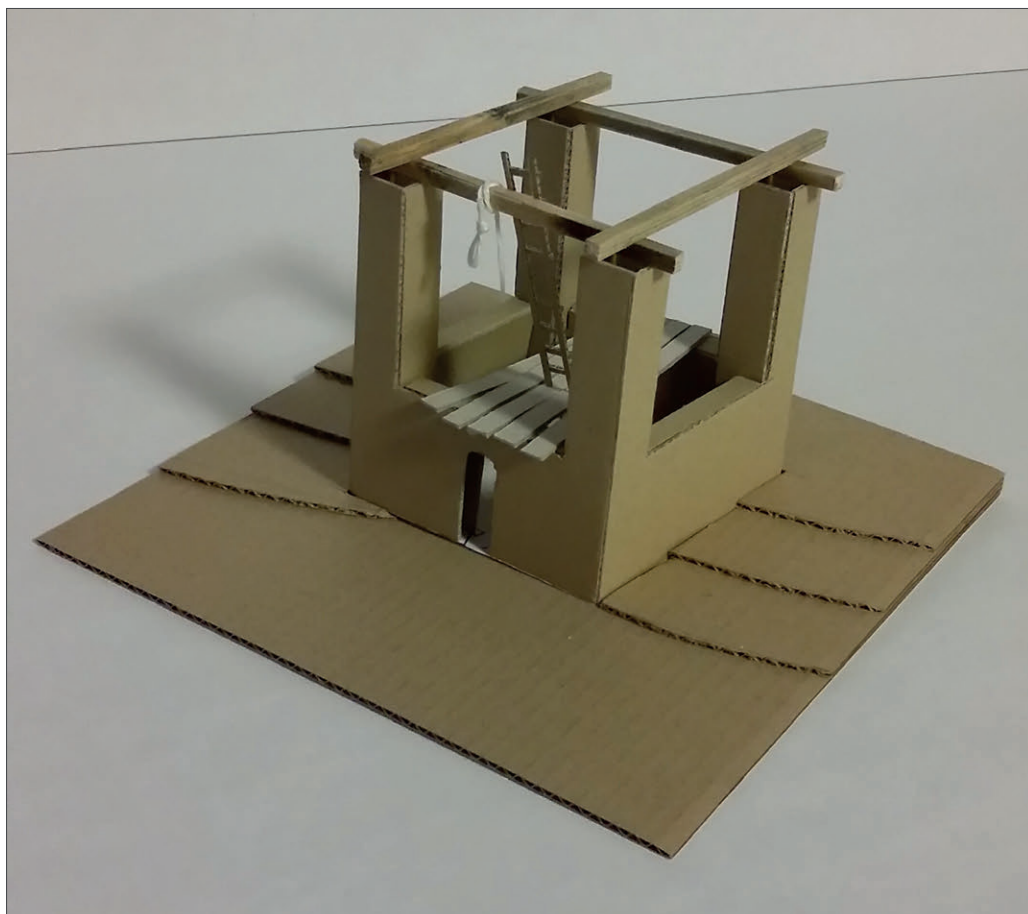
přehledně zachycena reálná skutečnost tehdejší krajiny, zakreslená podle situace, kterou mapující důstojník „viděl na vlastní oči“.

Pouze několik málo z tohoto počtu objektů popravíšť se zachovalo v Jihomoravském kraji jako stavební ruiny (Lomnice u Tišnova, Šatov, Vranov nad Dyjí), několik málo se podařilo identifikovat a zdokumentovat archeologicky (Tišnov, Slavkov-Křenovice, Ivančice), ale památkově chráněny tyto lokality nejsou. Z podstatné většiny ostatních, zůstal pouze pomístní název bez viditelných stavebních nebo terénních stop. Často jsou to místa, která byla v poměrně nedávné minulosti upravena na vodárny, stanoviště telekomunikačních vysílačů nebo na rozhledny bez jakéhokoli archeologického dohledu. Eventuální reliktů popravíšť tak zcela nenávratně zmizely.

Stavebně rozlišujeme několik typů šibenic, ale na území Moravy bylo reprezentativnější zděné provedení šibenice realizováno většinou v podobě přibližně čtvercové stavby na půdorysu cca 6 x 6 m (Obr. 4), i když existovaly i šibenice dvoupilířové.

Dalším důležitým prvkem v krajině minulosti byla přístupová cesta k popravíšti. Šibenice bývala situována na výrazném místě v docházkové vzdálenosti od centra sídelního útvaru. Dodnes jsou dochovány v terénu trasy, které se mnohdy podařilo, díky moderním technologiím dálkového průzkumu povrchu země, identifikovat. Příkladem je nález terénních pozůstatků cesty k šibenici v Tišnově, kdy dálkový průzkum povrchu země odhalil pozvolně stoupající stezku z centra sídla ke zvýšené poloze popravíště.

Přístupová cesta k popravíšti bývala vždy doplněna dalším drobným architektonickým prvkem, který se v krajině často také dochoval až dodnes. Jsou to kříže, boží muka

Obr. 4. Model šibenice studničního typu. Model J. Velek

nebo malé kapličky. V Brně je touto drobnou architekturou například dobře zachovaný tak zvaný Zderadův sloup. Tyto objekty drobné architektury plnily symbolickou „přechodovou“ rituální funkci. Bývaly mezníkem mezi „tímto světem“ a „věčností“. Bývalo pravidlem, že u těchto drobných sakrálních staveb se průvod, doprovázející odsouzeného, zastavil a došlo zde k jakémusi aktu odpuštění a přijetí viny. Doprovodná veřejnost „odpustila“ delikventovi jeho provinění a současně odsouzený „přijal vinu“ za spáchané zločiny. Je zajímavé, že v současné krajině se zachovaly tyto drobné architektonické prvky dodnes, zatím co mnohem rozměrnější objekt popraviště v blízké vzdálenosti, zmizel prakticky beze stop.

Cílem výzkumného záměru realizovaného v posledních letech na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity je posouzení fyzického stavu dochování stavebních objektů popravišť (nebo jejich archeologických relikvů), případný archeologický výzkum vybraných lokalit a navržení smysluplné památkové ochrany několika posledních torz staveb, které v minulosti hrály významnou roli v běžném každodenním životě všech obyvatel a bývaly významnou dominantou v krajině minulosti.

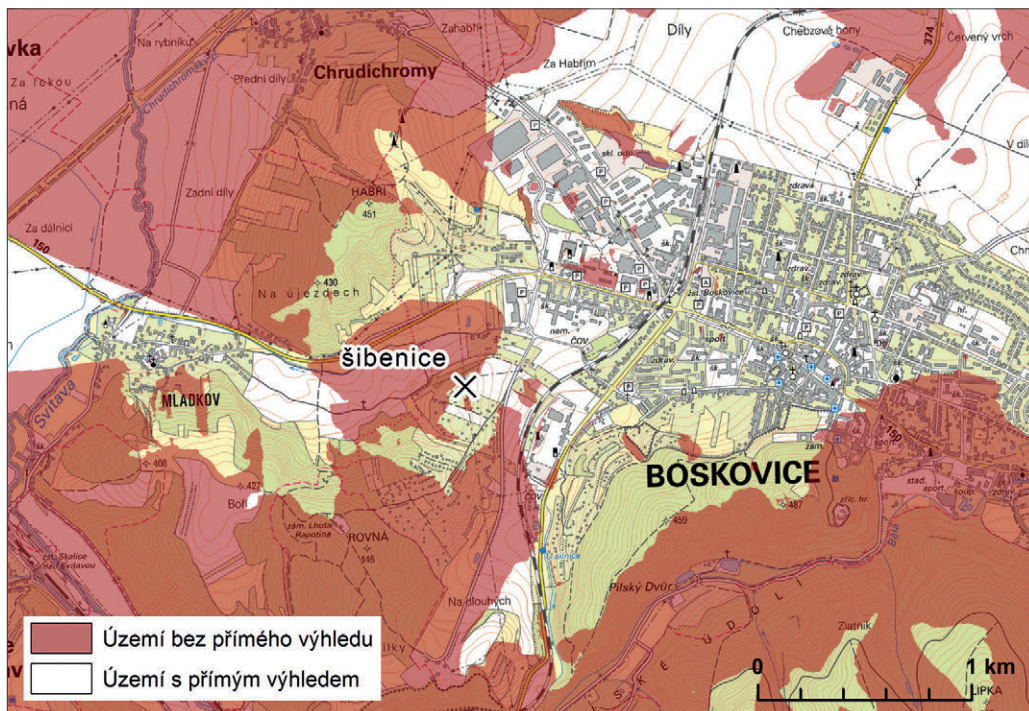
Viditelnost jihomoravských šibenic

Jan Divíšek – Josef Unger

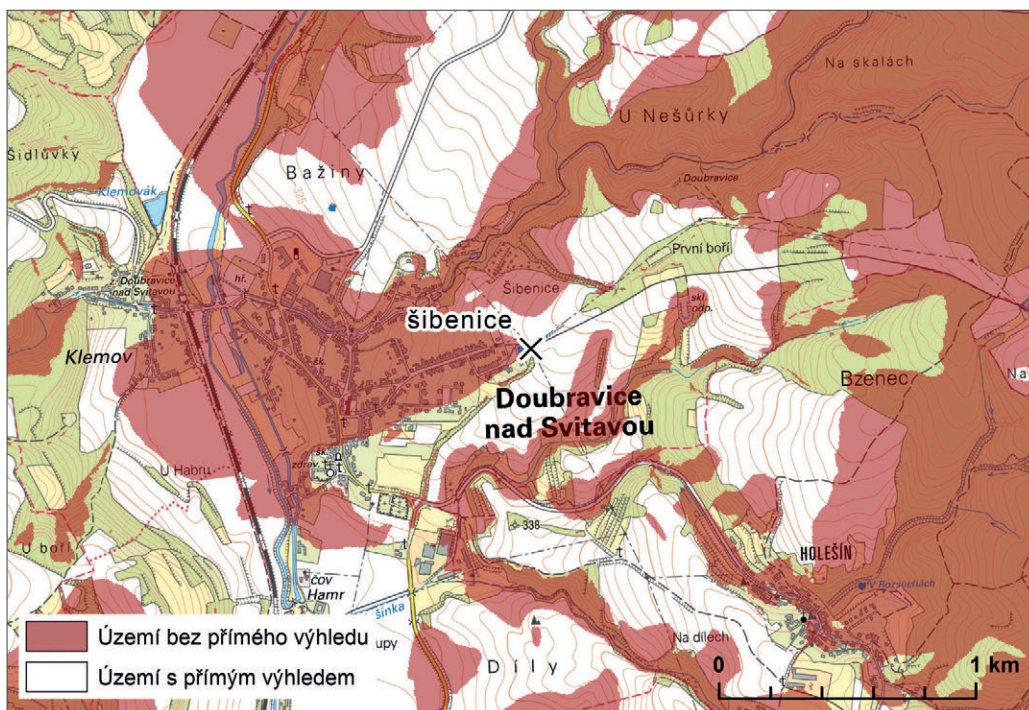
Pro šibenice jakožto viditelný symbol hrdelního práva příslušného místa a jako odstrašující memento zločinců byla velmi důležitá poloha tak, aby byly dobře viditelné jednak z místa a jednak z přístupových komunikací. Z tohoto hlediska byly posouzeny polohy šibenic u Tišnova, Slavkova a Ivančic (Havlát et al. 2015, obr. 4; Unger 2017a, obr. 1; Adam 2019). Nově byla vyhodnocena viditelnost u několika dalších jihomoravských šibenic, u nichž je známa přesná poloha. Jednalo se o viditelnost objektu ve výšce 2 m nad terénem člověkem výšky 170 cm.

Boskovická šibenice byla viditelná přímo z města a také z velkých úseků cest vedoucích západním a jižním směrem do Kunštátu a Blanska (Obr. 1). Jedna šibenice v Doubravici stávala při cestě na hrad a byla viditelná z městečka, z cesty jižním směrem na Blansko a částečně i z cesty vedoucí východně do Prostějova (Obr. 2). Pro druhou šibenici, postavenou severně od městečka, byla důležitá viditelnost z cesty vedoucí na sever do Boskovic a Kunštátu (Obr. 3). Šibenice v Lomnici byla dobře vidět z městečka a velkého úseku severojižní cesty od Tišnova a částečně i z komunikace vedoucí na západ (Obr. 4). Pouzdřanská šibenice, patřící k tomuto městečku, nebyla umístěna na vyvýšeném místě, ale na rozhraní pouzdřanského a popického katastru. Byla dobře viditelná z důležité komunikace vedoucí po západním okraji Popic ze Strachotína na Uherčice a Velké Němčice (Obr. 5). U vodního zdroje v trati „U tří lip“ bylo místo častých zastávek a odtud byla šibenice velmi dobře viditelná (Unger 2016). Šibenice nad Vranovem byla viditelná z městečka i zámku a také z velkého úseku cesty směrem na severovýchod ve směru na Znojmo (Obr. 6). Ostatně právě u této cesty byla postavena. Znojemská šibenice nebyla viditelná přímo z města, ale stávala vedle důležité cesty na severozápad ve směru na Moravské Budějovice (Obr. 7).

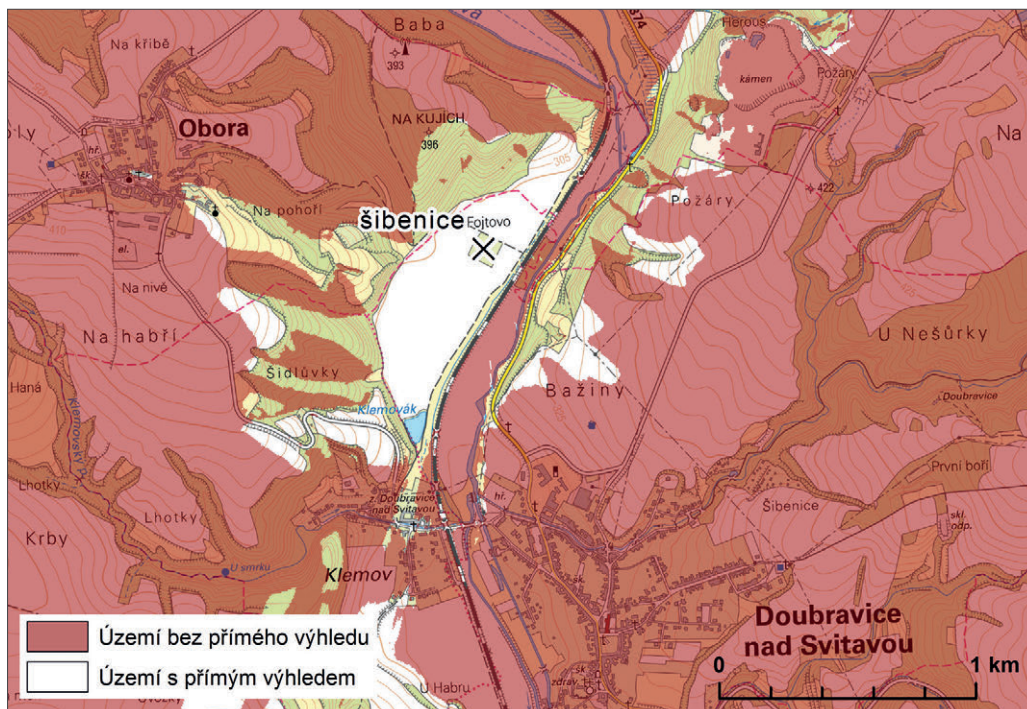
Z uvedených příkladů je zřejmé, že kromě znojemské, byly sledované šibenice viditelné přímo z centra příslušného místa. Důležitá byla viditelnost z důležitých komunikací, a jak se zdá, pouzdřanská šibenice byla vysunuta na nejvýchodnější okraj katastru tak, aby byla viditelná z důležité severojižní komunikace.

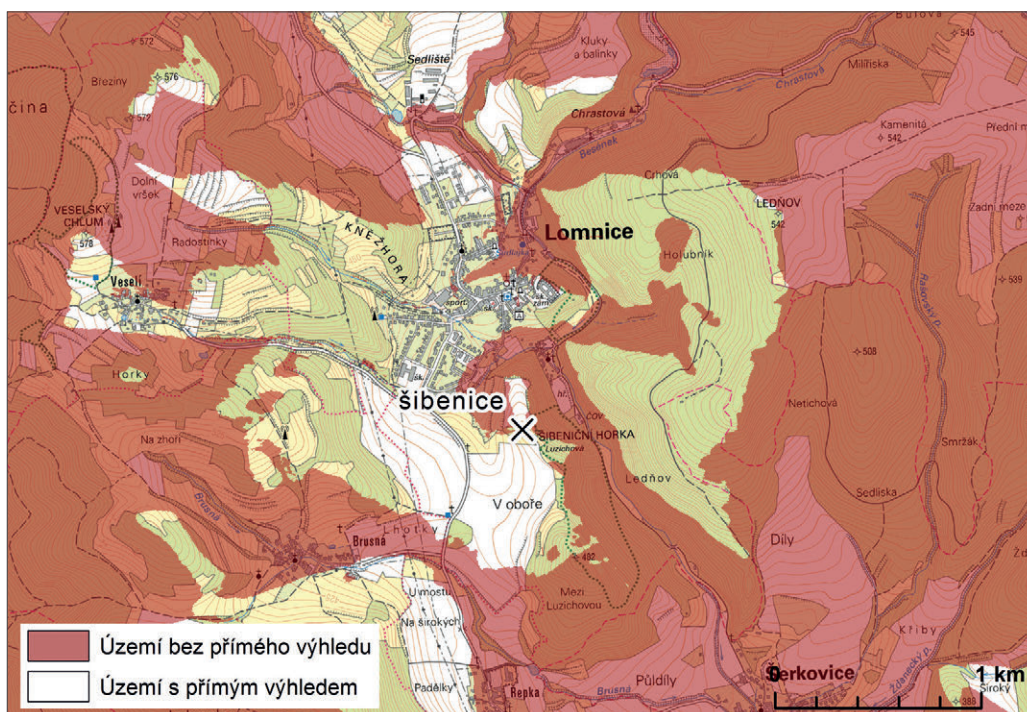
Obr. 1. Boskovice. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divíšek

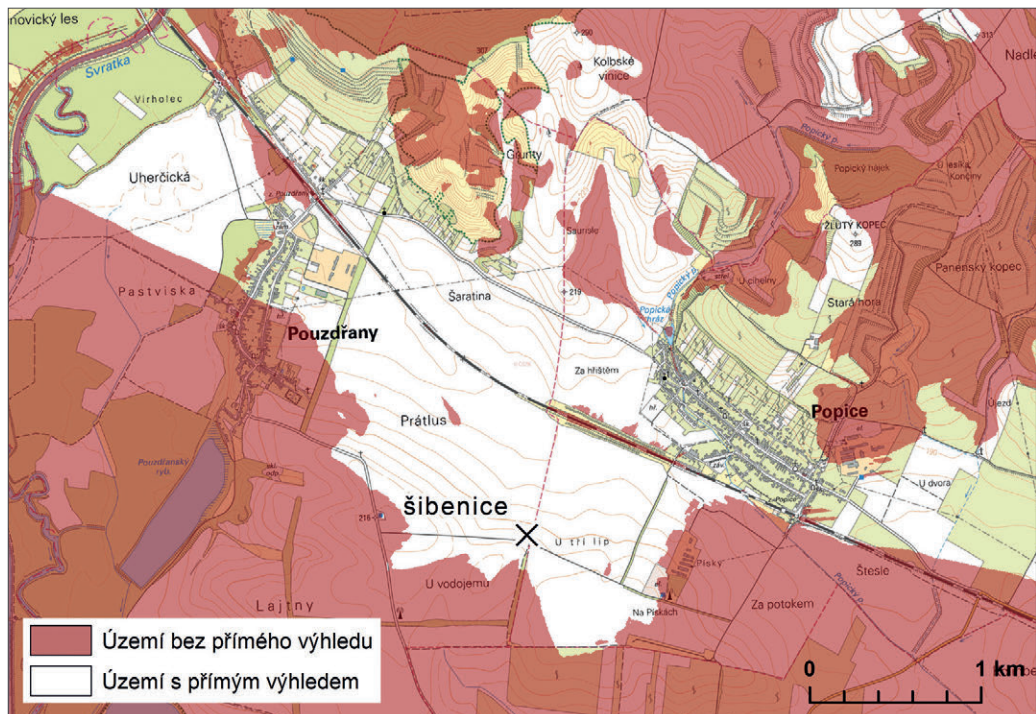
Obr. 2. Doubravice nad Svitavou, šibenice východně od městečka. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divíšek

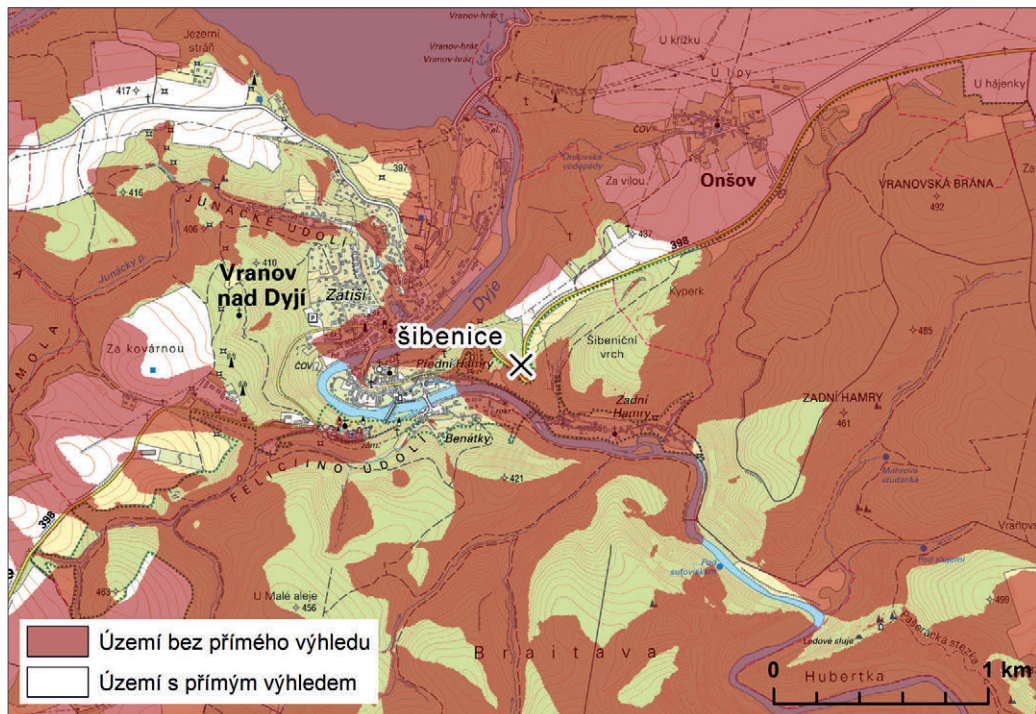
Obr. 3. Doubravice nad Svitavou, šibenice severně od městečka. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divíšek

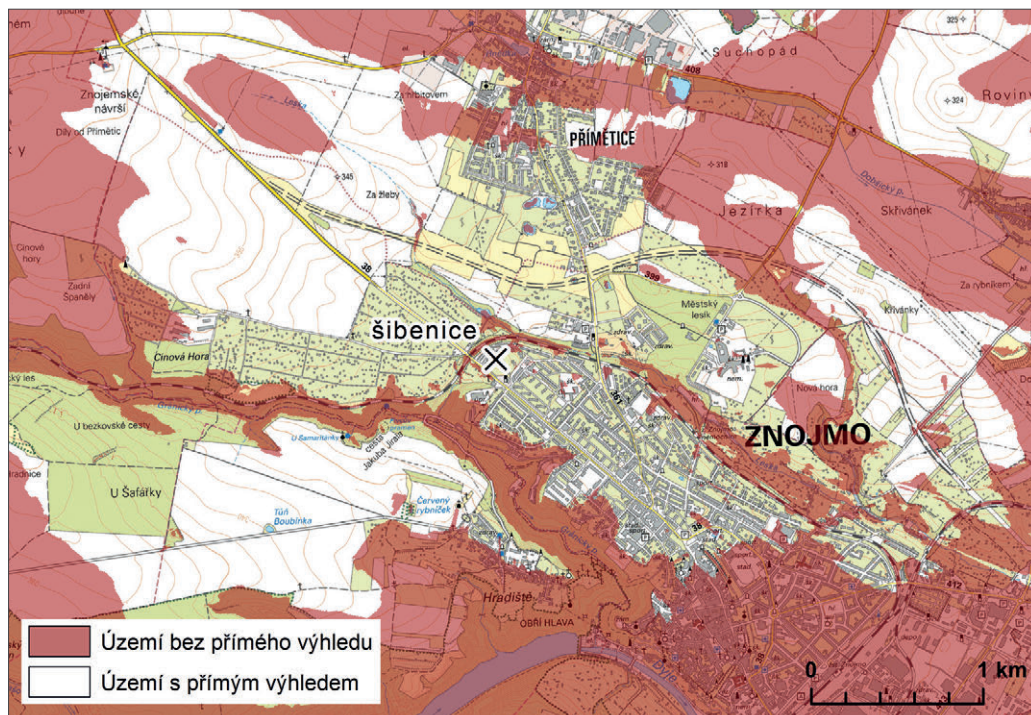
Obr. 4. Lomnice. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divíšek

Obr. 5. Pouzdrany. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divišek

Obr. 6. Vranov nad Dyjí. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divišek

Obr. 7. Znojmo. ZM ČR 1:25 000, ČUZK 2019, upraveno J. Divíšek

Vegetace a flóra na některých jihomoravských šibenicích

Petr Halas – Jan Lacina

Proměnlivost vegetace a flóry okolí vybraných jihomoravských šibenic dobře odráží změny přírodních podmínek. Na vzdálenosti bezmála 70 km mezi vzájemně nejvzdálenějšími Čejkovicemi a Lomnicí se od jihovýchodu flóra postupně ochuzuje o panonské stepní a teplomilné druhy a obohacuje o mezofilní a submontanní druhy z Českomoravské vrchoviny. Na vybraných příkladech je pojednáno o změnách vegetace a flóry okolí šibenic, a to s využitím pomístních názvů, starých map, záznamů, popř. starých vyobrazení a starých floristických záznamů. S pomocí císařských povinných otisků map stabilního katastru, které jsou z dostupných map nejbližší období uplatňování hrdelního práva na šibenicích, je učiněn pokus o nahlédnutí do krajiny jednotlivých území s představou, jak asi v těch dobách vypadala.

Čejkovice

Čejkovičká šibenice se nacházela v převážně odlesněné staré sídelní krajině v mírně členitém reliéfu suché a teplé oblasti. Druhovú bohatost je vedle geografických poměrů podmíněna také jak na báze bohatými sprašemi a sprašovými hlínami, tak písčitymi fluviolakustrinními sedimenty a deluviofluviálními sedimenty ve sníženinách potoků. V rámci biogeografického členění se nachází v Hustopečském bioregionu (Culek et al. 2013, 397–401) v 1. dubovém vegetačním stupni.

Bez dlouhodobého využívání krajiny člověkem by podle současných představ v místech šibenice zřejmě probíhalo rozhraní mezi panonskými dubohabřinami a panonskými teplomilnými doubravami na spraši. Jejich pozůstatky můžeme v okolí Čejkovic dodnes najít v lesích Ochozy, Hájek a Střední Kapánsko. Typickými dřevinami těchto lesů jsou javor babyka (*Acer campestre*), dub zimní (*Quercus petraea* agg.), d. letní (*Q. robur*), d. šípák (*Q. pubescens*), jeřáb břek (*Sorbus torminalis*), jilm habrolistý (*Ulmus minor*), lípa srdčitá (*Tilia cordata*), z keřů např. dřín jarní (*Cornus mas*), ptačí zob obecný (*Ligustrum vulgare*), z bylin pak např. bukvice lékařská (*Betonica officinalis*), hrachor černý (*Lathyrus niger*), ostřice horská (*Carex montana*), o. Micheliova (*C. michelii*), prvosenka jarní (*Primula veris*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), kamejka modronachová (*Buglossoides purpurocaerulea*), violka divotvárná (*Viola mirabilis*) a mnohé další.

Z pomístních názvů, které lze také využít pro představu o dřívějším využití krajiny, jich přímo nebo nepřímo jen nemnoho upomíná na charakter vegetačního pokryvu v minulosti. Jsou to např. Hájek, popř. Vrbický hájek, které jsou dodnes využity k pěstování lesa, nebo Boroví v místech nynějšího ovocného sadu. Na místě dnešních polí jižně od obce se dochovala jména Louky u Nového, Louky u Šindárky a Louky za Chobotem. Jejich druhové složení můžeme jen odhadovat; dnes nenacházíme v okolí ani žádné obdobné. Ve zdejší kraji došlo k zásadnímu úbytku luk a pastvin v souvislosti s dovozem levné ovčí vlny z Austrálie a Nového Zélandu v první polovině 19. století a úpadkem

Obr. 1. Místo čejkovické šibenice. Foto J. Unger

chovu ovcí. Na katastrech Čejkovic, Čejče a Mutěnic bylo do té doby chováno přes 9000 kusů ovcí (Buček et al. 2006, 12). Nepřímo dokládá suché trávníky název Sysle, jistě podle dřívějšího výskytu sysla obecného (*Spermophilus citellus*). Na císařském otisku stabilního katastru z roku 1827 (ČUZ, online, 2010, cit. 14. 6. 2019) je patrné, že na první pohled byla krajina využívána podobně jako dnes. Tehdy však byla zemědělská půda členěna v úzká políčka, popř. vinohrady, a především niva Prušánky byla tehdy zalučněná.

Ačkoliv byla krajina okolí Čejkovic, zejména v druhé polovině 20. století, homogениzovaná a ochuzena o druhovou pestrost vegetace intenzifikací zemědělství, stále se v ní můžeme potěšit s řadou cenných a ohrožených druhů cévnatých rostlin. Přibližnou představu o druhovém bohatství přírodních biotopů nám dávají zbytky širokolistých suchých trávníků, dnes bohužel degradovaných porosty keřů a konkurenčně zdatnými bylinami v důsledku neobhospodařování. Takové se v blízkosti šibenice nacházejí jihovýchodně od kóty 249 m. Jedním takovým pozůstatkem je i kopeček šibenice, na němž se, díky výraznému úklonu svahů k jihu a jihozápadu, dochovaly pozůstatky úzkolistých suchých trávníků (Obr. 1). Mezi jejich poznávací znaménka patří bezpochyby kavyl. Na jaře šibenici působivě zbarvují ve větru se vlnící stříbřité vousy kavylu sličného (*Stipa pulcherrima*), žlutě vykvétá čilimník rakouský (*Chamaecytisus austriacus*), fialově divizna brunátná (*Verbascum phoeniceum*). Z dalších druhů jsou to např. česnek kulatohlavý (*Allium sphaerocephalon*), mařinka psí (*Asperula cynanchica*), svízel sivý (*Galium glaucum*), pipla

Obr. 2. Porost kavylu sličného (*Stipa pulcherrima*) na jihozápadním svahu vyvýšeniny bývalé šibenice. Foto P. Halas

osmahlá (*Nonea pulla*), řebříček panonský (*Achillea pannonica*), smělek štíhlý (*Koeleria macrantha*), strdivka sedmihradská (*Melica transsilvanica*), méně pak chrpa čekánek (*Centaurea scabiosa*) a válečka prapořitá (*Brachypodium pinnatum*). Okraje a stinné části kopečku jsou bohužel zarostlé ruderálními druhy, jako jsou např. měrnice černá (*Balota nigra*), ostružiník ježiník (*Rubus caesius*), pýr plazivý (*Elymus repens*), svízel přítula (*Galium aparine*) a bez černý (*Sambucus nigra*). V okolních vinicích najdeme některé vzácnější druhy plevelů, jako jsou např. hlaváček letní (*Adonis aestivalis*), kamejka rolní (*Buglossoides arvensis*) nebo tařinka kališní (*Alyssum alyssoides*). Současný vegetační pokryv šibeničního kopečku je ale také důležitou památkou na složení vegetace v jeho bezprostředním okolí v minulosti (Obr. 2). Zatímco dříve musely tyto druhy růst běžně v dostupném okolí šibenice, aby byly schopny šibeničního kopeček kolonizovat, dnes se naopak tato lokalita stala refugiem druhů, které kvůli společensko-hospodářským změnám z jejího okolí vymizely.

A jaké druhy mohly lemovat cesty odsouzenců, jdoucích z Čejkovic na šibenici? Cesta jako dnes vedla mezi poli a vinicemi. Z výše zmíněných, dnes vzácných polních plevelů, to mohly být ještě některé další (Grulich – Chobot 2017, 1–173) jako např. nezvěstný kravinec španělský pravý (*Vaccaria hispanica* var. *hispanica*) a velmi vzácná vochlice hřebeníť (*Scandix pecten-veneris*) a vranožka šupinatá (*Lepidium coronopus*) (Formánek 1887, 1892). V místech nivy Prušánky, kde byly louky, rostly možná i některé z uváděných (Formánek 1887, 1892) slanomilných rostlin jako kuřinka solná (*Spergularia marina*), prorostlík nejtenčí (*Bupleurum tenuissimum*), které u Čejkovic již nenajdeme.

Obr. 3. Likvidace převážně akátového porostu v místech ivančické šibenice. Foto J. Unger

Ivančice

Šibenice ležela v Brněnském bioregionu, téměř na rozhraní s Jevišovickým bioregionem (Culek et al. 2013, 117–122). Jejich hranice zde, převážně na jihozápadně orientovaných svazích, je neostrá. Lokalita leží na přechodu 1. dubového a 2. bukodubového vegetačního stupně; severně orientované svahy přecházejí do 3. dubobukového vegetačního stupně.

Vegetace okolí ivančické šibenice je poměrně pestrá a dosud s relativně bohatou flórou. Je to dáno polohou na východním okraji Českého masivu, do jehož okrajů vnikají teplomilné a stepní rostlinné druhy z panonské části jižní Moravy. Vegetační a druhovou rozmanitost navíc podporuje i poloha v hlubokém a členitém údolí řeky Jihlavy, která předurčuje šíření druhů z nižších poloh do vyšších a naopak. Rostlinný kryt v okolí šibenice musel být od nejstaršího osídlení výrazně ovlivňován člověkem. V hypotetickém, člověkem nedotčeném stavu, by kvůli převážně jihozápadně orientovaným svahům bylo návrší šibenice pravděpodobně zarostlé acidofilními teplomilnými doubravami a suchými acidofilními doubravami. Na strmějších částech svahů možná s přechody do rozvolněných porostů s travinobylinným podrostem, v němž by byly zastoupeny i lesostepní a stepní druhy.

V širším okolí šibenice se dochovaly pomístní názvy Bukovina, U buku, U dubu, Syslice a Pikavy, které lze využít k doplnění představy o dřívějším využití krajiny. První tři

napovídají o druhovém složení porostu nebo o výskytu přinejmenším solitérní dřeviny. Název Syslice pravděpodobně upomíná na místo s výskytem stepního sysla obecného (*Spermophilus citellus*), který žije v přehledných suchých trávnících. Název Pikavy, k ivančické šibenici nejbližší les, snad může poukazovat na výmladkové hospodaření, jehož pozůstatky jsou patrné dodnes. Píka – hrot, pikora – hrot na píce (Machek 1997, 449) může označovat výmladkový les s krátkou dobou obmýti a jen tenkými výmladky.

Na mapě Prvního vojenského mapování leží šibenice uprostřed vinohradů. Z císařského otisku stabilního katastru z roku 1825 (ČUZ, online, 2010, cit. 14. 6. 2019), je patrné, že okolí šibenice bylo využíváno zemědělsky. Místo šibenice bylo mapováno jako obecní (městská) pastvina a okolní plochy jako orná půda. Dnes jsou velké části bývalých pastvin zarostlé akátinami (Obr. 3). Konkurenčním působením nepůvodního invazního trnovníku akátu (*Robinia pseudoacacia*) zpravidla mizí většina původních druhů bylin, které jsou nahrazeny několika, na živiny náročnými, ruderálními druhy. Tak dnes v okolí šibenice rostou v akátinách např. česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*), kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*), měrnice černá (*Ballota nigra*), vlašovičnick větší (*Chelidonium majus*). Nejbližší položenými fragmenty přírodních lesních biotopů jsou acidofilní teplomilné doubravy a suché acidofilní doubravy (cca čtvrthektarové) vzdálené přibližně 400 m a 600 m severně od místa šibenice. Ve stromovém patře dominují duby zimní (*Quercus petraea* agg.), v jeho korunách roste ochmet evropský (*Loranthus europaeus*), přistupují habr obecný (*Carpinus betulus*), jilm habrolistý (*Ulmus minor*), ale i mahalebka obecná (*Prunus mahaleb*) a brslen bradavičnatý (*Euonymus verrucosus*). Porosty jsou degradovány vlivem trnovníku akátu (*Robinia pseudoacacia*) aj. Kromě ruderálních a eutrofních druhů v nich byly zaznamenány např. ostřice prstnatá (*Carex digitata*), sveřep Benekenův (*Bromus benekenii*). Šibenici nejbližším souvislým lesem, zaznamenaným ve staré mapě, jsou Pikavy. Jedná se o předrženou dubovou pařezinu, mapovanou jako suché acidofilní doubravy a hercynské dubohabřiny (AOPK ČR, online, Praha: 2012, cit. 10. 6. 2019). Ve stromovém patře dominuje dub zimní (*Quercus petraea* agg.) s roztroušeným ochmetem evropským (*Loranthus europaeus*), přistupují lípa srdčitá (*Tilia cordata*), od bází stinných svahů habr obecný (*Carpinus betulus*), ojediněle i buk lesní (*Fagus sylvatica*). Bylinné patro je druhově poměrně bohaté, byly v něm zaznamenány např. černýš luční (*Melampyrum pratense*), jestřábník zední (*Hieracium murorum*), jetel alpský (*Trifolium alpestre*), kokořík vonný (*Polygonatum odoratum*), konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), kostřava ovčí (*Festuca ovina*), ostřice horská (*Carex montana*), ptačinec velkokvětý (*Stellaria holostea*), smldník jelení (*Peucedanum cervaria*), smolnička obecná (*Steris viscaria*), strdivka nicí (*Melica nutans*), sveřep Benekenův (*Bromus benekenii*), svízel lesní (*Galium sylvaticum*), řimbaba chocholičnatá (*Pyrethrum corymbosum*), válečka lesní (*Brachypodium sylvaticum*), z juvenilních dřevin a keřů pak např. brslen bradavičnatý (*Euonymus verrucosus*), čilimník černající (*Cytisus nigricans*), jeřáb břek (*Sorbus torminalis*), ptačí zob obecný (*Ligustrum vulgare*), v dubohabřinách javor babyka (*Acer campestre*), j. klen (*A. pseudoplatanus*), buk lesní (*Fagus sylvatica*).

Projdeme-li cestami, po nichž se mohli ubírat odsouzenci, budeme dnes kromě popsaných akátin míjet pole, pastviny a travinobylinná lada. Floristické práce (Haslinger 1880; Bílý 1897, 257–267; Hruby 1927–1929, 32–86; Hrabětová-Uhrová 1972; Wünsch-

vá 1982; Javorská 1993, 19–38; Skálová 2014) nám dávají představu, jak druhově bohaté bylo okolí šibenice v minulosti a zejména, jak se od té doby proměnily biotopy. Ještě v první polovině 20. století bylo zaznamenáno mnoho druhů, které dnes už vlivem zarůstání a eutrofizace nenajdeme. Pole podél možných cest na šibenici a v jejím okolí jsou velkoplošně obhospodařovaná a rostou na nich dnes běžné plevelné druhy jako laskavec ohnutý (*Amaranthus retroflexus*), svlačec rolní (*Convolvulus arvensis*), pýr plazivý (*Elytrigia repens*), turanka kanadská (*Conyza canadensis*), vzácněji i čistec roční (*Stachys annua*). Z minulosti jsou však uváděny (Hruby 1927–1929, 32–86; Hrabětová-Uhrová 1972) nápadně kvetoucí, dnes vzácné druhy, např. hlaváček letní (*Adonis aestivalis*), h. plamenný (*A. flammea*), černucha rolní (*Nigella arvensis*), ibišek trojdílný (*Hibiscus trionnum*). V travinobylinných ladech, která se na cestě k šibenici dosud uchovala a místy byla opět využita jako pastviny pro ovce, můžeme najít běžné mezofilní a subxerofilní druhy rostlin jako např. bedrník obecný (*Pimpinella saxifraga*), chrastavec rolní (*Knautia arvensis*), chrpa čekánek (*Centaurea scabiosa*), ch. obecná (*C. jacea*), kostřava červená (*Festuca rubra* agg.), k. žlábkovitá (*F. rupicola*), klinopád obecný (*Clinopodium vulgare*), rozchodník velký (*Hylotelephium maximum*), rozrazil rezekvítek (*Veronica chamaedrys*), řebříček obecný (*Achillea millefolium* agg.), srpek obecný (*Falcaria vulgaris*), šalvěj luční (*Salvia pratensis*), šedivka šedá (*Berteroa incana*), tolice srpovitá (*Medicago falcata*), zdravínek jarní (*Odontites vernus*). V širším okolí, např. v trati Syslice, rostou i další druhy, které lze předpokládat dříve i v okolí šibenice, než zarostlo akátem, jsou to např. čilimník černající (*Cytisus nigricans*), dobromysl obecná (*Origanum vulgare*), hvězdnice chlumní (*Aster amellus*), oman hnidák (*Inula conyzae*). Ještě ze 70. let 20. století jsou uváděny kavyl Ivanův (*Stipa pennata*) a koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*) ze skalky pod šibenici (Hrabětová-Uhrová 1972). Jen díky extremitě stanoviště (strmému svahu v zářezu staré cesty západně od šibenice), lze ještě dnes najít ojedinělé typické druhy suchých trávníků jako ožanku kalamandru (*Teucrium chamaedrys*) a třešeň křovitou (*Prunus fruticosa*).

Ze starších floristických záznamů, vztahujících se převážně k území lesních okrajů severně od šibenice, lze jmenovat další druhy, z nichž mnohé zde již nenajdeme, jsou to např. hlaváček jarní (*Adonis vernalis*), hořec brvitý (*Gentianopsis ciliata*), hvězdnice zlatovlásek (*Galatella linosyris*), kakost červený (*Geranium sanguineum*), kavyl vláskovitý (*Stipa capillata*), mochna bílá (*Potentilla alba*), prstnatec bezový (*Dactylorhiza sambucina*), rmen barvířský (*Cota tinctoria*), rudohlávek kukačka (*Anacamptis morio*), růže keltská (*Rosa gallica*), řebříček sličný (*Achillea nobilis*), sasanka lesní (*Anemone sylvestris*), starček celolistý (*Tephrosieris integrifolia*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), vítod větší (*Polygala major*), zahořanka žlutá (*Orphantha lutea*), zvonek boloňský (*Campanula bononiensis*). Z uvedeného výčtu je zřejmé, že cesta na šibenici byla kvetoucími rostlinami doprovázena od časného jara až do podzimu a na rozdíl od dneška, většinou také druhy, jejichž půvab mohl pohnout svědomím odsouzence.

Tišnov

Tišnovská šibenice byla situovaná na vyvýšenině (335 m) na jižním úbočí vrchu Klučnina (415 m). Posuzované svahy slunných a teplých expozic leží na pomezí 1. dubového

a 2. buko-dubového vegetačního stupně a s širším okolím náleží Brněnskému bioregionu (Culek et al. 2013, 123–127). Na velmi členitém okraji Českomoravské vrchoviny představuje údolí Svratky významný koridor pro šíření teplomilných a stepních druhů rostlin z panonské části jižní Moravy. Tyto se v okolí uplatnily zejména na jižně orientovaných svazích botanicky známých lokalit, jako jsou např. Květnice a Čebínka.

Bez zásahu člověka by byla celá Klucanina kryta listnatými lesními porosty. Díky geologicky pestrému podloží, tvořenému jílovci, prachovci a slepenci Boskovické brázdy a metamorfitů svrateckého krystalinika, by se pravděpodobně jednalo o mozaiku několika biotopů, převážně suchých acidofilních doubrav, panonských teplomilných doubrav na spraši, acidofilních bučin, hercynských dubohabřin a okrajově i vápnomilných bučin, které jsou fragmentárně zachovány dodnes. Hlavní porostotvornou dřevinou přirozeného lesa by zde byl dub zimní (*Quercus petraea* agg.); příměs by tvořily habr obecný (*Carpinus betulus*), buk lesní (*Fagus sylvatica*), případně i lípa srdčitá (*Tilia cordata*), javor babyka (*Acer campestre*) aj. V podrostu světlého dubového lesa by určité rostly alespoň na sprašových překryvech ve spodní části svahu teplomilné keře dřín jarní (*Cornus mas*), brslen bradavičnatý (*Euonymus verrucosus*), růže galská (*Rosa gallica*) aj. Travinobylinný podrost by tvořila pestrá škála hájových a lesních druhů (Lacina 2013, 110–164). Tento stav zde však s velkou pravděpodobností nikdy naplno nenastal, neboť do postglaciálního vývoje vegetačního krytu významně zasáhl neolitický zemědělec. Na katastru dnešního Tišnova měl svoje sídla již od poloviny 6. tisíciletí př. n. l. (Salaš 2013, 201). Současné zalesnění je převážně umělé.

Lesnické využívání okolí tišnovské šibenice připomíná i sám název kopce Klucaniny a nedalekých tratí Klučanské a Kločůvky téhož významu. Naopak nedaleká Květnice, třebaže z větší části zalesněná, svým jménem poukazuje na druhově bohaté květnaté bezlesí tvořené dodnes druhy suchých trávníků. Zemědělské využití i poměrně sklonitých, dnes zalesněných, jižních svahů jihovýchodně od šibenice napovídá název tratě Kopaniny.

Vhodným východiskem pro rekonstrukci vegetačního krytu v době provozu popravčího místa na Klucanině je veduta městečka Tišnova od Karla Josefa Vokouna z roku 1728 (Vokoun 1728). I když se jedná zvláště ve východní části s Klucaninou o perspektivně poněkud zkreslený záběr, jeho základní informace je podstatná (Obr. 4). Obdobně jako slunné svahy Květnice byly odlesněny i jižní svahy Klucaniny pod i za šibeníci. Souvislý les K. J. Vokoun – opět obdobně jako na Květnici – zakreslil až na vrcholovém hřbetu kopce. Kromě listnatých dřevin přirozené skladby zde již v té době rostla – pravděpodobně uměle vysazená – borovice lesní (*Pinus sylvestris*). V „Pamětní knize městečka Tišnova“ z přelomu 17. a 18. století se ve stati o povinnostech hajného mimo jiné dočítáme, že má do hory Klocaně pilně docházeti..., obzvláště pak v podsekávání borovic na louče mimo povolení nedopouštět“ (Konečný 2007). Na mírnějším úpatí nad širokou nivou Svratky byla pole. Zorněna byla s velkou pravděpodobností i mírnější část svahů Klucaniny s hlubšími půdami za šibeníci a východně od ní, kde dodnes je patrná nápadná antropogenní hrana nad stržemi ve sprašových překryvech.

Co rostlo na převažujících odlesněných stráních pod šibeníci, které byly tehdy využívány jako pastvina? Z hlediska současné typologie biotopů (Chytrý et al. 2010) se

Obr. 4. Tišnovská šibenice na vedutě Josefa Karla Vokouna z roku 1728 (Sbírka vedut D. J. I. Hoffera v Archivu města Brna)

jednalo zejména o širokolisté a úzkolisté suché trávníky. Ty první – s dominancí válečky prapořité (*Brachypodium pinnatum*) rostly spíše ve spodní části na sprašových překryvech, ty druhé – s dominancí kostravy žlábkovité (*Festuca rupicola*) a ostřice nízké (*Carex humilis*) – spíše na mělkých půdách s hojným skeletem permských hornin v horní části. Samozřejmě, že zde po celé vegetační období něco pestře kvetlo. Analogicky se zbytky obdobných biotopů v blízkém okolí (např. jihovýchodní okraj Klucaniny a jižní úpatí kopce Vinohradu u Drásova) lze jmenovat třeba mochnu písčnou (*Potentilla arenaria*) a m. jarní (*P. verna*), koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*), mateřídoušku časnou (*Thymus praecox*), modřenec chocholatý (*Muscari comosum*), křivatec rolní (*Gagea arvensis*), bělozářku větvitou (*Anthericum ramosum*), ožanku kalamandru (*Teucrium chamaedrys*), černohlávek velkokvětý (*Prunella grandiflora*), mařinku psí (*Asperula canina*), devaterník velkokvětý tmavý (*Helianthemum grandiflorum* subsp. *obscurum*), chrpu čekánek (*Centaurea scabiosa*), hvězdnici chlumní (*Aster amellus*), jahodník trávníci (*Fragaria viridis*) aj. Určitě tu byly – jak naznačuje veduta – i skupiny dřevin, zřejmě dubů a teplomilných keřů. A tak se nabízí představa nebohého odsouzení, jak na své poslední cestě – pokud se odehrává na přelomu března a dubna – míjí na stráních pod šibenicí stovky modrofialových kalichů konikleců a zlatožluté dříny, zatímco dole, v nivě Svratky teprve opadávalo rozlehlé zrcadlo vyběžených vod z jarního tání na Vysočině.

Po zrušení popravčího místa dochází k umělému zalesnění pastevních strání, ale zřejmě ne hned. Na mapě Prvního vojenského mapování z let 1763–1764 je zakres lesů velmi nepřesný (HAČR 15 Tišnov, list 2). Mnohem přesněji je využití půdy zakresleno v mapě stabilního katastru města Tišnova z roku 1826 (HAČR 15 Tišnov, list 2), kde již o zalesnění zájmového území kolem bývalé šibenice nelze pochybovat. Uvažujeme-li, že obmýtí vysokokmenného lesa je zhruba stoleté a věk současného smíšeného porostu je 110 let (smrkové monokultury za šibenicí necelých 100 let), je zřejmé, že les zde roste teprve

ve druhé generaci. Dodnes se zde nestačilo vytvořit bylinné patro odpovídající danému lesnímu stanovišti. Je tomu tak i proto, že nebyly vysazeny listnaté dřeviny přirozené skladby, ale zde nepůvodní jehličnany (kromě borovice lesní modřín, smrk a dokonce i geograficky cizí borovice černá). V silně prosvětlené a nepřirůstavé kmenovině se vytvořil podrost ostružiníku, který ve svých mezerách připouští jen některé pasečné a ruderální druhy – třtinu křovištní (*Calamagrostis epigejos*), konopici pýřitou (*Galeopsis pubescens*), kopřivu dvoudomou (*Urtica dioica*), kakost smrdutý (*Geranium robertianum*) aj. Z pravých lesních druhů zde najdeme jen válečku lesní (*Brachypodium sylvaticum*) a ostřici prstnatou (*Carex digitata*). To je podstatný rozdíl ve srovnání se Šibeniční horkou u Lomnice, kde se po znovuzalesnění pod habrem vytvořil typický hájový podrost – konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), jaterník podléška (*Hepatica nobilis*), svízel vonný (*Galium odoratum*) aj.

Co se stalo s porosty vzácných konikleců na tišnovské Klucanině? Roztroušeně rostly spolu s válečkou prapořitou a hvězdnicí chlumní v lesních okrajích až do 60. let 20. století. Tehdy zdejší populace konikleců postupně zanikala při výstavbě hřiště a rozmachu zahrádkářské kolonie. Do dnešních dnů zde zůstaly jen poslední dva, tři trsy vzácné hvězdnice chlumní (*Aster amellus*), rozkvétající do pozdního léta.

A jednu zajímavost na závěr. Po staleté přestávce se začal na Českomoravskou vrchovinu a její předhůří od 80. let minulého století vracet krkavec velký (*Corvus corax*), pták spojovaný s bojišti a chmurnými místy popravčími. První, kterého v blízkosti Tišnova spatřil jeden z autorů (Jan Lacina), vzlétl z vrcholku smrku, kousek od někdejší šibenice.

Lomnice

Lokalita leží v Sýkořském bioregionu (Culek et al. 2013, 227–231) nazvaném podle nejvyššího bodu tohoto kopcovitého území – Sýkoře (704 m). Pro bioregion je charakteristické vyznívání některých teplomilných druhů od jihu směrem do vyšších poloh Českomoravské vrchoviny a zároveň i výskyt některých druhů submontánních. Setkává se zde tedy vegetace teplomilnějších dubohabrových hájů (2. až 3. vegetačního stupně) s biotou bučin (4. vegetační stupeň). Sama Šibeniční horka (414 m) na svahu jihozápadní expozice v nadmořské výšce kolem 400 m patří do 3. dubobukového vegetačního stupně, středně bohatého stanoviště na rulovém podkladu.

Přirozenou dřevinnou skladbu by zde tvořily dub zimní (*Quercus petraea* agg.) a buk lesní (*Fagus sylvatica*) s příměsí habru obecného (*Carpinus betulus*), případně i javorů (*Acer campestre*, *A. platanoides*). Druhovým složením by v člověkem nedotčené krajině okolí Šibeniční horky byla lesní společenstva blízka dnešním hercynským dubohabřinám a suťovým lesům.

V období, kdy zde bylo funkční popravčí místo, a pravděpodobně již dříve, byla Šibeniční horka odlesněna, a byly na ni vynášeny kameny z okolních políček a luk. Vzhledem ke slunné a tedy teplé expozici lze předpokládat, že v travinobylinných pastvinách kolem šibenice rostly například kostřava žlábkovitá (*Festuca rupicola*), tomka vonná (*Anthoxanthum odoratum*), mařinka psí (*Asperula cynanchica*), mateřídouška vejčitá

Obr. 5. Porost hercynských dubohabřin a relikv lomnické šibenice. Foto J. Unger

(*Thymus pulegioides*), svízel syřišťový (*Galium verum*), a snad i některé teplomilné druhy jako např. modřelec chocholatý (*Muscari comosum*).

Po ukončení provozu popravčího místa před polovinou 18. století zůstala lokalita – podle svědectví starých map – ještě nadále odlesněna a sloužila jako pastvina. Ke znovuzalesnění došlo zřejmě až po roce 1877. Zajímavé je přitom srovnání se znovuzalesněním šibeničního místa na Klucanině u Tišnova. Tišnovská lokalita byla zalesněna převážně uměle stanovištně (smrkem, borovicí lesní) i geograficky (borovicí černou) nepůvodními dřevinami. Šibeniční horka u Lomnice naopak zarostla přirozeným náletem původními listnatými dřevinami – habrem s příměsí dubu a buku, tedy druhy, jejichž porosty zůstaly kontinuálně zachovány na jen pár desítek metrů vzdálené Luzichové, odkud se mohly zpátky, po ukončení pastvinného využití lokality spontánně vrátit (Obr. 5). Tento obnovený listnatý porost byl využíván především na palivové dříví. Svědčí o tom jeho charakter výmladkového lesa neboli pařeziny. Při krátkém obmýtí (do 20 let) byly tyto porosty těženy a následná generace lesa se nechávala vyrůst z pařezových výmladků. Výjimkou je na Šibeniční horce několik dubů, a hlavně jediný mohutnější buk semenného původu, jehož stáří lze odhadnout na 130 let. Současný porost habru výmladkového původu má cca 80 let.

Lomnická Šibeniční horka je pozoruhodným svědectvím o rychlé obnově přírodě blízkého lesa na dlouhodobě odlesněném místě, a to nejen v dřevinném, ale i podrostrním bylinném patře. Rostou zde pro hercynské dubohabřiny typické druhy bylin a trav, např.

lipnice hajní (*Poa nemoralis*), strdivka jednokvětá (*Melica uniflora*), svízel vonný (*Galium odoratum*), konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), pitulník horský (*Galeobdolon montanum*) a jaterník podléška (*Hepatica nobilis*). Zajímavostí je výskyt teplomilného keře dřínu jarního (*Cornus mas*) při jižním okraji této lesní lokality izolované v polích.

Pohlédneme-li do staré mapy – císařského otisku stabilního katastru z roku 1826 (ČUZ, online, 2010, cit. 14. 6. 2019) a staré floristické literatury (Pluskal 1853, 1–26; Pluskal 1854, 191–200) uvidíme, že krajina, kterou se vydávali odsouzcenci v Lomnici, byla jednak malebná, ale co do druhové pestrosti nebyla méně pozoruhodná a přitažlivá než okolí jižněji položených šibenic. Cestu na šibenici lemovaly stromové aleje, vedla mozaikou zahrad, polí a pastvin. Z cenných druhů rostlin lze předpokládat na cestě k šibenici jen ty nelesní. Na sušších až středně vlhkých stanovištích to mohly být např. bělozářka větevnatá (*Anthericum ramosum*), jetel jahodnatý (*Trifolium fragiferum*), karkost krvavý (*Geranium sanguineum*), prstnatec bezový (*Dactylorhiza sambucina*), rmen barvířský nepravý (*Cota tinctoria*), růže bedrníkolistá (*Rosa spinosissima*), tolice nejmenší (*Medicago minima*), třešeň křovitá (*Prunus fruticosa*), vemeník zelenavý (*Platanthera chlorantha*), vstavač mužský pravý (*Orchis mascula* subsp. *mascula*), vstavač osmahlý pravý (*Orchis ustulata* var. *ustulata*), vstavač vojenský (*Orchis militaris*), na vlhčích v nivě potoka blešník obecný (*Pulicaria vulgaris*) a žlutucha lesklá (*Thalictrum lucidum*).

Z uvedeného je zřejmé, že šibenice, jejich okolí i cesta bývaly, v době kdy sloužily svému účelu podstatně jiné než dnes.

Jihomoravské šibenice na mapách Prvního vojenského mapování

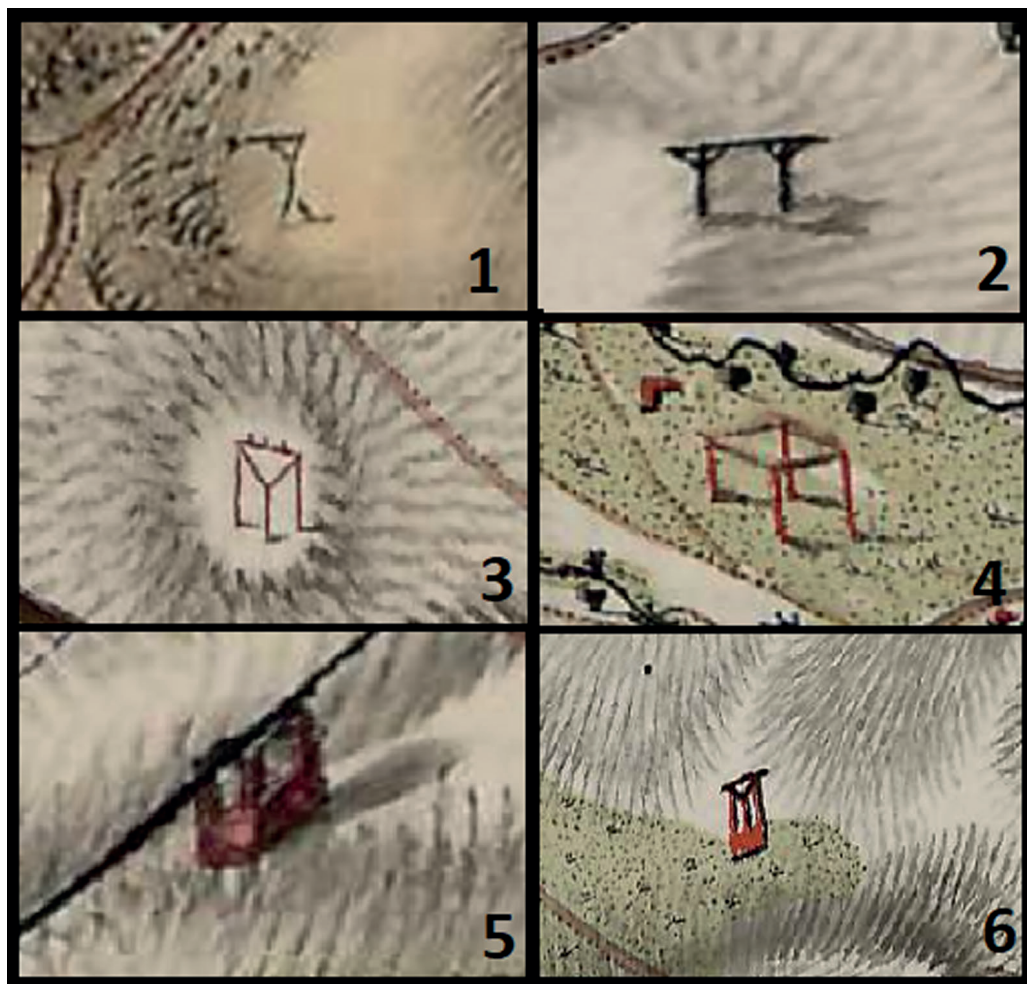
Alica Křápková – Josef Unger

První vojenské mapování představuje významný pramen pro lokalizaci reliktní popraviště. Probíhalo mezi lety 1764 až 1768 s následnou rektifikací v letech 1780 až 1783. Mapové podklady navazovaly na Müllerovo mapování a byly vyhotoveny v měřítku 1:28 000, což odpovídalo 400 vídeňským sáhům (758,6 m), přičemž tato vzdálenost představovala 1000 vojenských pochodových kroků. Jedna sekce měla rozměr 62 x 41 cm. Pro území Čech bylo potřeba 273 mapových listů, pro Moravu 126 a Slezsko 40 listů. Na mapách byly vyobrazeny strategicky významné objekty, kupříkladu cesty, domy, vodstvo, zemědělská půda, kostely i šibenice. Způsob zhotovení však nebyl příliš přesný. Mapování probíhalo metodou „à la vue“, tedy od oka, často přímo z koňského hřbetu. Vzdálenosti byly odkrokovány nebo odhadnuty. Z toho důvodu často nesouhlasí vzdálenosti ani orientace vůči světovým stranám (Pešťák – Zimová 2005, 92–95; Mikčovský – Zimová 2006, 17).

Značky pro šibenice jsou různé (Obr. 1). Odlišují se především barvou i typem zobrazeného popraviště. Černou barvou jsou vyznačena zpravidla jednoduché dřevěné šibenice kolínkového typu, dvousloupové vidlicové šibenice a jednoduché třísloupové šibenice, nebo i třísloupové šibenice na podstavci (Znojmo-Oblekovice, Mikulov). Není to však jednoznačné, protože mimořádně pečlivě vykreslená černá čtyřsloupová šibenice u Hodonína byla podle způsobu kresby zděná a černě je zakreslena čtyřsloupová šibenice u Hustopečí. Červeně jsou zakresleny šibenice, které mohly být zděné. Většinou se jedná o tří- či čtyřsloupové šibenice, často s podstavcem. Tři šibenice (Znojmo, Jevišovice a Vranov nad Dyjí) jsou zakresleny červenou barvou jako dva spojené sloupy. Jednalo se zřejmě o značku, kterou používal jeden kartograf pracující v okolí Znojma. Jak se ukázalo u Tišnova, kde je zaznamenána jednoduchá černá třísloupová šibenice, ve skutečnosti se jednalo o zděnou čtyřsloupovou šibenici. Podobně i u Ivančic, kde je značka pro třísloupovou šibenici byla ve skutečnosti zděná dvousloupová šibenice zvláštního typu. Také u Moravského Krumlova neodpovídá značka dvousloupové šibenice veduté. V mnoha případech šlo vojenským kartografům jen o zaznamenání orientačního bodu bez ohledu na skutečnou podobu bývalé šibenice.

Šibenice byly většinou výrazem hrdelního práva příslušného místa, ale některé jednoduché šibenice kolínkového typu, postavené v těsné blízkosti komunikace, mohly mít výstražnou funkci jako tak zvané cikánské šibenice. Taková šibenice kolínkového typu spolu s nápisem „Zigeiner galgen“ je nakreslena na mapě u Červené Hory (Štěpán 2017, obr. 9). Souvisí to s pronásledováním cikánů na počátku 18. stol. (Procházková 1992). Takovouto funkci mohla mít druhá šibenice u Ivanovic a šibenice u cesty ze Starého Brna.

Umísťování šibenic bylo podmíněno vícero faktory. Jednak musela být dodržena určitá bezpečná vzdálenost od města kvůli zápachu tlejících těl a také přítomnosti divokých

Obr. 1. Nejčastější typy značek na Prvním vojenském mapování. 1– kolínková, 2– vidlicová, 3– trojsloupová, 4– čtyřsloupová, 5–čtyřsloupová studničního typu, 6– šibenice studničního typu

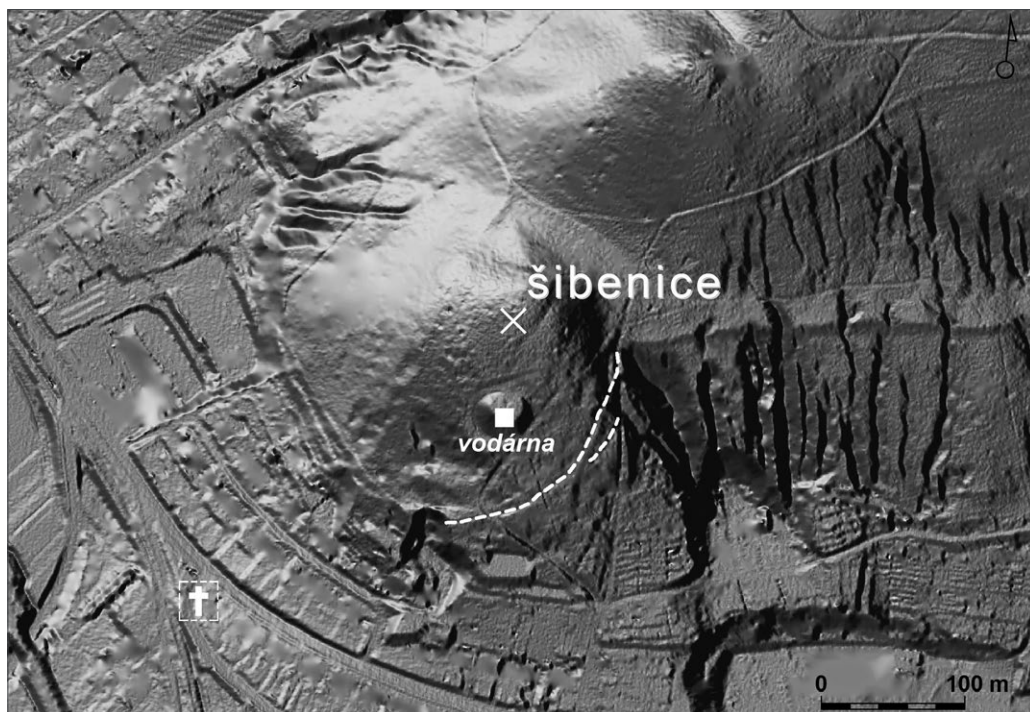
zvířat v jejím okolí, zároveň však musela být dostupná pěšky, protože popravy byly veřejnými událostmi a sledovaly je davy lidí. Maximální vzdálenost tak vzhledem na terén mohla být kolem 3 km. Tyto vzdálenosti se počítají od historického centra, to je nejčastěji od kostela, případně zámku. Šibenice také měly za úkol odstrašit obyvatelstvo od páchaní trestné činnosti, z toho důvodu musely být dobře viditelné již z dálky. Proto bývaly v zásadě stavěny při nejvýznamnějších cestách, a když to terén dovoloval, na vyvýšeném, nebo jinak výrazném místě v krajině (Kovář 2009, 152–153; Virdzeková 2014, 59–64).

K vyhledávání nových lokalit mohou pomoci geografické informační systémy. Prvním krokem je vytvoření databáze lokalit se známými relikty popravišť. Jak bylo zmíněno výše, důležitým prvkem při umisťování popraviště byla vzdálenost od historického centra, tedy od městské radnice, či kostela, který je skvělým orientačním bodem i v současnosti. V programu ArcGIS je možné použít funkci buffering, která následně u obcí

Obr. 2. Ukázka funkce buffering v programu ArcGIS na příkladu obce Svatobořice (v současnosti Svatobořice-Mistřín). Obec měla v minulosti hrdelní právo, ale není známa poloha popraviště. Vykreslené kružnice znázorňují minimální a maximální možnou vzdálenost od centra, kde mohlo být popraviště umístěno. Přerušované čáry zpřesňují tyto vzdálenosti zohledněním možné chyby (odečtením nejvíce extrémní hodnoty z obou stran). Bílá čára je průměrnou vzdáleností výskytu reliktv šibenice. Červené tečky znázorňují potenciální místa, kde se mohlo popraviště nacházet. Jedná se o vyvýšeniny v blízkosti cest. Zároveň je z mapy dobře patrné, jak blízko jsou mezi sebou obce a jak tedy mohly být popraviště viditelné opravdu z jedné obce do druhé. V oblasti Svatobořice se nachází také známý relikv šibenice náležící Kyjovu, který je označen červeným trojúhelníkem (úpravy A. Křápková)

s hrdelním právem, avšak bez známého umístění popraviště, dokáže v mapě zakreslit potenciální oblast výskytu. Příklad tohoto postupu je znázorněn u Svatobořic – Mistřína (Obr. 2). Tento proces je samozřejmě teoretický a třeba brát do úvahy další elementy, např. nadmořskou výšku, vzhled terénu, viditelnost z centra (Havlát – Kirchner – Lacina – Divíšek 2015, 281–282), blízkost při významnější cestě či křižovatce cest a podobně. Různé typy popravišť (šibenice, stínadla, hranice na upalování) vyžadovaly odlišné nároky na umístění (Virdzeková 2014, 59–64). Podobně je možné rekonstruovat i původní cestu k šibenici, hlavně využitím LIDARových dat analýzou výškopisu. Cesta odsouzeného, který byl doprovázen davem přihlížejících, začínala ze žaláře, který se obvykle nacházel v radnici. Tradičně následovalo zastavení při nějaké kapličce či jiném sakrálním

Obr. 3. Cesta na tišnovskou šibenici (podle Havlát et al. 2015, 282)

objektu, kde se odsouzený mohl vyznat ze svých hříchů a požádat o odpuštění (Obr. 3). Odtamtud se již vydal na šibenici, kde jeho životní cestu ukončil kat (Havlát – Kirchner – Lacina – Divíšek 2015, 282).

Místa, kde podle Prvního vojenského mapování stávaly šibenice, byla v letech 2014 až 2019 navštívena, prohlédnuta a zdokumentována z hlediska případného zachování stop v terénu. Celkem se jedná o 40 míst v katastrech 35 obcí (u Doubravic nad Svitavou, Ivančic, Ivanovic na Hané, Kyjova a Strážnice jsou dvě lokality). V některých případech byla terénní rekognoskace i několikrát opakována. Z hlediska lokalizace šibenic se v některých případech osvědčilo sledování majetkových poměrů pozemků, protože někdy je místo šibenice dosud v majetku příslušné obce. Vzhledem k porostovým podmínkám i ne zcela jednoznačné lokalizaci, nemusí být výsledky konečné a je možné, že dalším sledováním budou doplněny, k čemuž je možno vyzvat místní vlastivědné pracovníky (Obr. 4).

Některé výsledky terénního průzkumu byly již zveřejněny (Křápková 2017a; 2017b; 2018; Balážová 2017; 2018) a v řadě případů doplněny. Čtyři jihomoravské šibenice byly podrobeny archeologickému výzkumu, který vycházel ze záměrů městských úřadů v Tišnově a Ivančicích i obecního úřadu v Křenovicích a Šatově, zřídit na místě památník. Tyto výsledky jsou podrobně publikovány.

Písemné zprávy o šibenicích byly čerpány především z prací Ivana Štarhy (1993; 1994; 1995; 1996; 2001; 2008) a dalších vlastivědných prací. Uváděny jsou však jen základní údaje a odkazy na literaturu.

Obr. 4. Šibenice označené na Prvním vojenském mapování (1.VM) v Jihomoravském kraji. Čísla odpovídají číslům lokalit

1. Blansko (o. Blansko)

Blansko dostalo statut městečka v roce 1580 a až do 18. století mu náleželo hrdelní právo. Písemné prameny zachycující rozsudky hrdelního soudu se nedochovaly.

Jižně od města se na Prvním vojenském mapování nachází červený symbol čtyřsloupové šibenice na podstavci.

Rekognoskace terénu proběhla v roce 2017. Vzhledem k viditelnosti byly prozkoumány dvě možné polohy, nebyly však zjištěny žádné viditelné stopy po reliktu popraviště. Obě polohy jsou v majetku města Blanska.

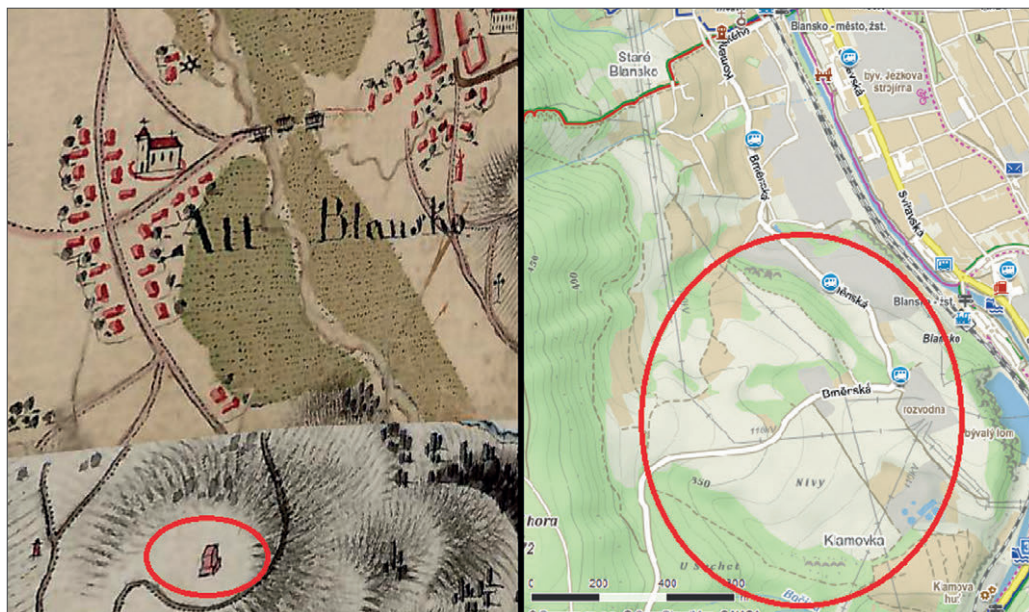
Literatura: Křápková 2017b, 58–59.

2. Boskovice (o. Blansko)

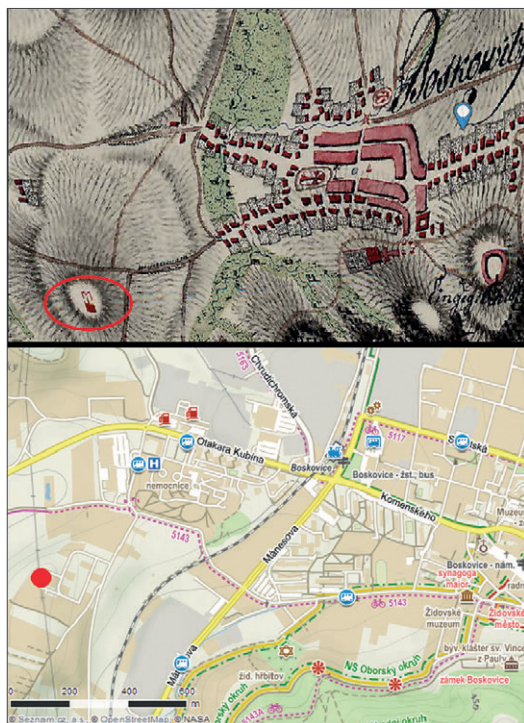
Boskovice měly hrdelní právo od roku 1519. Do současnosti se dochovaly také smolné zápisy z rychtářských knih. Město si půjčovalo kata z Brna. V Kopiáři korespondence obecní rady Tišnova je popsán čin, při němž tři pachatelé vlezli na boskovickou šibenici, odřezali těla popravených a řetězy si vzali.

Na mapách Prvního vojenského mapování se nachází červený symbol třísloupové šibenice na podstavci na vyvýšenině jihozápadně od města.

Místo, kde se mělo nacházet popraviště, bylo možné poměrně přesně identifikovat, avšak při rekognoskaci terénu v roce 2017 bylo zjištěné, že v místech nachází staveniště

1. Blansko. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

2. Boskovice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

3. Brno. 1.VM převzato z oldmaps.geolab.cz, Morava, mapový list 77. Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

a nebyly objeveny žádné pozůstatky šibenice. Zkoumána poloha se nachází na vyvýšení s výhledem na město, od historického centra je vzdálena přibližně 1,5 km vzdušnou čarou.

Literatura: Štarha 1996, 32; Sysel 2015, 90; Křápková 2017b, 59–61.

3. Brno (o. Brno- město)

Historie důležitého hrdelního práva sahá do 13. stol. Místo šibenice u cesty vedoucí do Brna z východu je možno odvodit ze zprávy o Utrpení (pašijích) šlapanických loupežníků z roku 1401 a z uvedených vedut. Roku 1603 došlo u šibenice k přístavbě stínadel.

Nepříliš jasná červená značka pro čtyřsloupovou šibenici na podstavci s nápisem „galgen“ se nachází po pravé straně silnice na Olomouc. Vedle je zakreslena černá značka. Šibenice je vyobrazena také na vedutách z let 1593 a 1617. Na mapách z roku 1835 a 1839 je v místech šibenice ještě vyznačený areál o rozměrech asi 60 x 50 m. S šibenicí souvisí i tak zvaný Zderadův sloup, postavený někdy kolem roku 1470.

Místo, kde stávala šibenice, leží dnes asi 150 m jižně od Zderadova sloupu v zahradě školky a vedlejším zatravněném pozemku, v místech silně narušených stavební a regulační činností. Vzdálenost od historického jádra je přibližně 1,5 km vzdušnou čarou. Pozemek je v majetku města Brna.

Literatura: Chlumecky 1859, 93; Hoffmann 1996, 157; Jan 2013, 205, 447, 448, 881; Walter 2014; Vácha 2015; Vyskočil – Sviták 2018, 27, 148.

4. Bzenec (o. Hodonín)

Písemné zprávy o soudu jsou z poloviny 18. stol., ale již k roku 1721 se uvádí v Bzenci kat.

Černá značka šibenice kolínkového typu se nachází západně od města. Na mapě z první poloviny 18. stol. je však zakreslena šibenice dvousloupová.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 nebyly v polní trati „Falářky“ zjištěny žádné stopy po šibenicí.

Literatura: Cvrček 1903, 13; Křápková 2017a, 142.

5. Dolní Kounice (o. Brno-venkov)

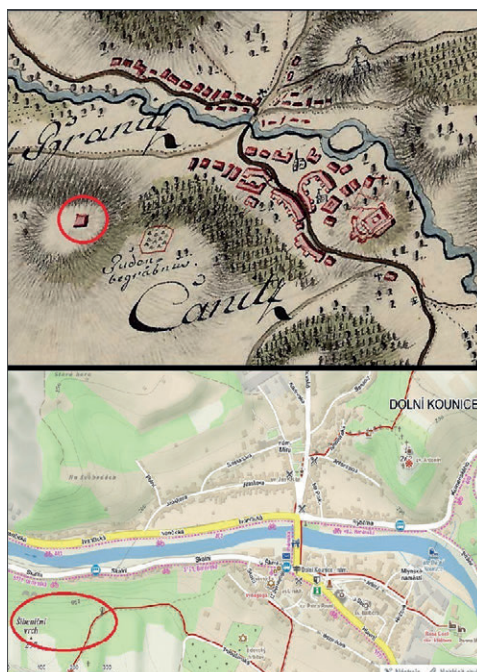
Dolní Kounice měly hrdelní právo již v 15. stol., protože k roku 1479 je zpráva o osvobození poddaných od desátků na hoře „Šibeniční“. Hrdelní právo bylo potvrzeno roku 1547 a k roku 1578 se uvádí vinohrad na „hoře Šibeniční“ a totéž k létům 1603 a 1610.

Značka pro šibenici v podobě obdélníka červené barvy se nachází západně od města nad židovským hřbitovem. Na Druhém vojenském mapování z let 1806-1869 je místo označeno „Galgen B.“ Dnes se jedná o „Šibeniční vrch“ s kótou 297. Ještě na fotografii z roku 1963 je zobrazen pamětní kámen na „Šibeniční“, který měl označovat místo popravy. Dnes ale již neexistuje.

Při rekognoskaci terénu roku 2017 bylo jisté, že v místech kóty je kopeček zarostlý keři. V okolí nejsou žádné stopy po šibenicí. Opakovaná rekognoskace terénu u retranslační stanice severovýchodně od „Šibeničního vrchu“ roku 2018 a 2019 zjistila bloky hornin. Několika ověřovacími výkopy nebyly však zjištěny žádné stopy po šibenicí v po-

4. Bzenec. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

5. Dolní Kounice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

době malty nebo lidských kostí. Pokud na tomto místě stávala šibenice, byly její zbytky aplanovány v souvislosti se stavbou retranslační stanice.

Literatura: Kratochvíl 1904, 166, 168; 1907, 1, 60, 62; Němec 2014, 269, 270.

6. Doubravice nad Svitavou (o. Blansko)

Podle písemných záznamů z roku 1715 měla obec skutečně dvě popraviště. První (severozápadní) však bylo zrušeno kvůli příliš velké vzdálenosti od centra obce a bylo místo něj zřízeno nové popraviště (na jihovýchodě).

Kartografické podklady Prvního vojenského mapování zobrazují dva symboly pro šibenici. První severozápadně od obce byla zakreslená jako kolínková šibenice nejasné barvy. Druhá třísloupová jednoduchá šibenice je zakreslena jihovýchodně od obce černou barvou.

Při rekognoskaci terénu v roce 2017 byly prohlédnuty celkem čtyři polohy, avšak bez stop po šibenici. Po rekognoskaci terénu v roce 2018 je zřejmé, že šibenice stávala východně od ulice „U spravedlnosti“, kde je dnes vodárna a křížek, ale bez stop po šibenici, které zmizely v souvislosti se stavbou vodárny.

Komplikovaná byla také identifikace západního popraviště, protože v místech přibyl rybník a železnice, což značně změnilo vzhled krajiny. Čtvercová parcela v trati „Fojtovo“ je sadem. Nebyly zde však nalezeny žádné stopy po popravišti.

Literatura: Francek 1995, 37; Křápková 2017b, 61–64.

6. Doubravice nad Svitavou. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

7. Drnholec (o. Břeclav)

Hrdelní právo se u Drnholce předpokládá od 14. stol. a je uvedeno i v urbáři z roku 1414. Písemnými prameny je doloženo až do stol. 18. Historie hrdelního práva byla podrobně popsána Kamilou Svobodovou.

Černá značka třísloupové šibenice na podstavci se nachází severně od Drnholce na vrcholu kopce osázeného vinohradem. Na mapě Druhého vojenského mapování je v místech nápis „Galgen B.“.

Při rekognoskaci terénu roku 2015 bylo zjištěno, že místo kde stávala šibenice je dnes porostlé listnatým lesem bez stop po šibenici.

Literatura: Bretholz 1930, 129; Štarha 1996, 60–61; Svobodová 2011.

7. Drnholec. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

8. Hodonín. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

8. Hodonín

Hrdelní právo získal Hodonín již v 13. stol., ale písemné doklady o jeho činnosti chybí. Poslední poprava se konala roku 1749.

Netypická černá značka čtyřsloupové šibenice s nápisem „Gericht“ se nachází severně od města po pravé straně cesty do Rohatce. Na mapě z roku 1779 jsou vedle sebe dvě značky pro šibenice. Jedna kolínková a druhý třísloupová.

Šibenice stávala někde v areálu nemocnice a lázní a stopy po ní nejsou známy. Podle Rudy Šoupala stávala šibenice při cestě k Ratiškovcům, v místě kde je most přes železniční trať.

Literatura: Šoupal 1935, 219; Čerešňák – Zemek 1979, 48, 161, 185; Štarha 1993, 87; Křápková 2017a, 142.

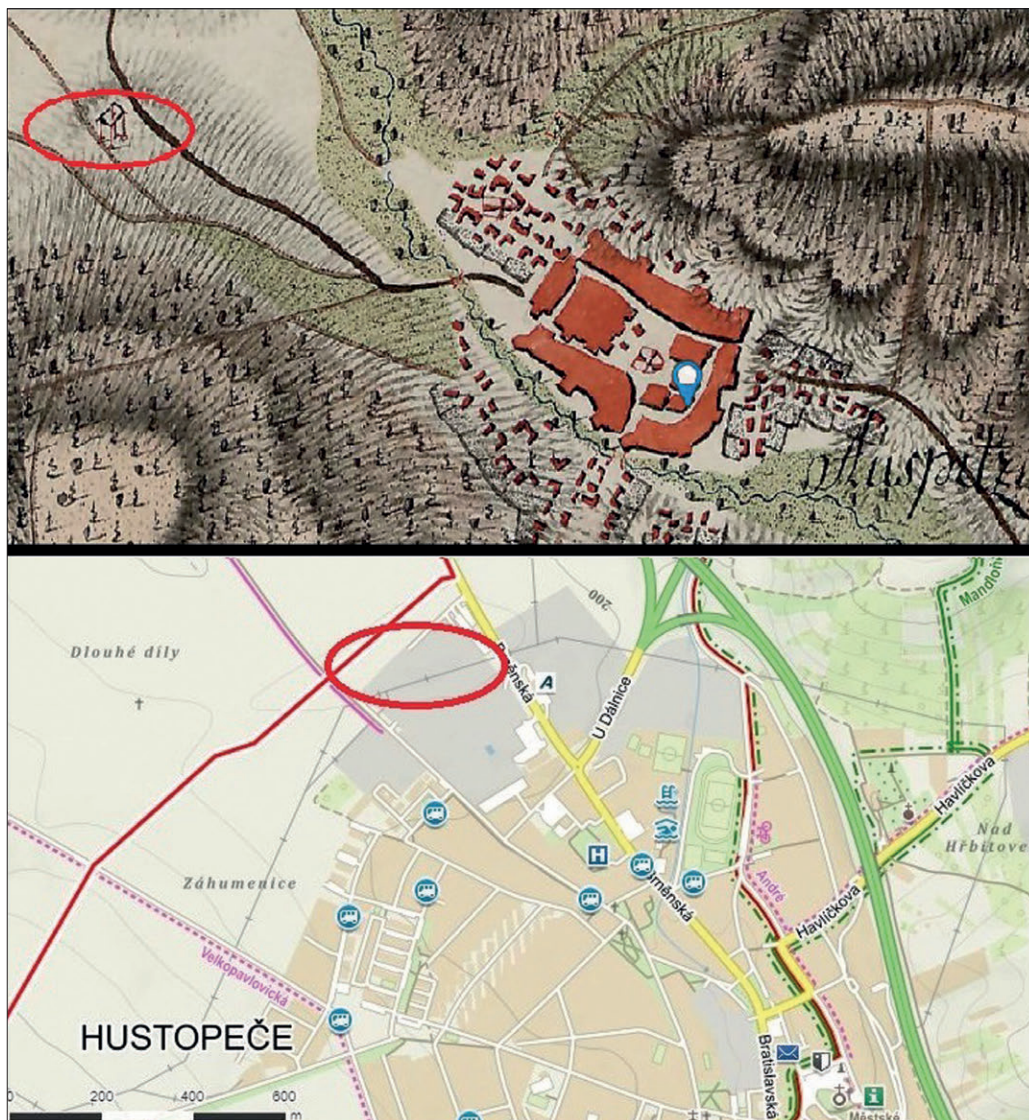
9. Hustopeče (o. Břeclav)

Hustopeče měly hrdelní právo od 14. stol. a poslední hrdelní proces je znám k roku 1773. Šibenice byla původně dřevěná, ale roku 1575 byla nahrazena zděnou. Na šibenici bylo realizováno mnoho poprav, někdy zostřených i lámáním kolem. Poslední popravy vykonány v letech 1770–1774. Při archeologickém výzkumu byl v trati „Šibenky“ objeven mělký hrob bez nálezů, který může souviset s provozem na šibenici.

Černá značka jednoduché čtyřsloupové šibenice se nachází severozápadně od Hustopečí po levé straně důležité cesty do Velkých Němců a Brna.

Šibenice ležela v místech dnešní zástavby firmou Westfalia Metal s.r.o., ale část ještě stále patří městu Hustopeče. Dnes bez stop po šibenici.

Literatura: Štarha 1996, 61; Geisler 2005; Kocman 2010, 240, 241; Svoboda 2010, 181, 189.

9. Hustopeče. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

10. Ivančice (o. Brno-venkov)

Ivančice měly hrdelní právo již ve 14. stol., ale doklady hrdelních sporů jsou až od 16. stol.

Na mapě Prvního vojenského mapování jsou u Ivančic dvě značky pro šibenice a to severně a severovýchodně od města. Severně u silnice do Brna je černá značka jednoduché kolínkové šibenice a severovýchodně, v nadmořské výšce asi 328 m, je červená značka pro třísloupovou šibenici na podstavci přímo mezi vinohrady.

Po šibenici kolínkového typu nezůstaly v terénu žádné stopy.

10. Ivančice 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

Povědomost o druhé šibenici se odráží v pomístním názvu „Šibenice“ a také v úpravě místa, kde stávaly čtyři lípy a betonový křížek. Místo je dosud v majetku města a jeho vzdálenost od historického centra je asi 1,25 km vzdušnou čarou. V letech 2017 až 2018 byl zde proveden archeologický výzkum, při němž se podařilo odkrýt pozůstatky dvou fází šibenice. Výsledky jsou popsány v další kapitole.

Literatura: Kratochvíl 1906, 294; Štarha 1995, 46; Unger 2018.

11. Ivanovice na Hané (o. Vyškov)

Doklad hrdelních soudů jsou z let 1586–1616.

Červená značka třísloupové šibenice na podstavci se nachází východně od města po levé straně cesty do Těšic a Nezamyslic. Stejným směrem, kousek od červené značky, ale blíže k městu, je také černý symbol pro kolínkovou šibenici.

Při rekognoskaci terénu roku 2017 nebyly na polích v trati „Spravedlnost“ zjištěny žádné stopy po šibenici.

Literatura: Štarha 2001, 91; Křápková 2018, 36.

12. Jaroslavice (o. Znojmo)

Hrdelní právo souvisí s povýšením na městečko někdy v letech 1490–1516.

Černá značka jednoduché třísloupové šibenice a křížku se nachází jihovýchodně od Jaroslavic, přímo na státní hranici u cesty do Gross Kadolz.

Při rekognoskaci terénu roku 2018 bylo zjištěno, že dnes není dochován ani křížek zaznamenaný na současných mapách. Pozemek je v majetku obce Jaroslavice a v místech nejsou stopy po šibenici.

Literatura: Štarha 1994, 53.

11. Ivanovice na Hané. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

12. Jaroslavice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

13. Jevišovice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

13. Jevišovice (o. Znojmo)

Hrdelní právo měly Jevišovice asi již od 14. stol. a v písemných pramenech je dokumentováno v 17. a 18. stol.

Červená značka šibenice v podobě dvou sloupů na podstavci, spolu s nápisem „Galgen“, leží jižně od Jevišovic po pravé straně cesty do Bojanovic, jižně od kaple sv. Jana Nepomuckého.

Severně od šibenice byla roku 1729 postavena kaple sv. Jana Nepomuckého, která za-

nikla v osmdesátých letech 18. stol. a poblíž stojí Klaudův kříž z roku 1911. Na místě šibenice stojí Málkův kříž. Při rekognoskaci terénu a mikrosondáži roku 2016 a 2019 bylo zjištěno, že na místě se nachází skalnatý výchoz s destrukcí zděné stavby z kamene a cihel na maltu. Pozemek v trati „Na spravedlnosti“ patří městu Jevišovice.

Literatura: Štarha 1994, 53; Černý 2018, 30–32.

14. Knínice u Boskovic (o. Blansko)

Knínice měly hrdelní právo zřejmě od 16. století a řídily se právem města Brna, ke kterému se také odvolávaly. Dochovaly se záznamy o činnosti hrdelního soudu ze 17. až 18. století, než byl během tereziánských reforem zrušen.

Severovýchodně od obce je na Prvním vojenském mapování zakreslena černá značka dvousloupové vidlicové šibenice.

Místo, kde stávalo popraviště, je poměrně snadno identifikovatelné v terénu. Nachází se jen asi 500 m od centra vzdušnou čarou. Vyvýšenina s názvem Háiek byla v roce 2017 zkontrolována. Parcela je v majetku městyse Knínice. Přestože tam nejsou patrné stopy po šibenici, její polohu označuje informační tabule.

Literatura: Křápková 2017b, 58, 64–65.

14. Knínice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

15. Kyjov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

15. Kyjov (o. Hodonín)

Předpokládá se, že město mělo hrdelní právo od 14. stol., ale s jistým omezením až do roku 1807.

Červená značka třísloupové šibenice s podstavcem se nachází jižně od města u cesty na Milotice. Značka pro šibenici s textem „Gericht“ je zakreslena na mapě z roku 1774 jižně od Kyjova a východně od Kyjovky.

Při rekognoskaci terénu jižně od města roku 2017 nebylo nalezeno jednoznačné místo, kde by šibenice mohla stávat. Nejpravděpodobnější se jeví místo v okolí dnešní železniční zastávky.

Literatura: Štarha 1993; 88; Křápková 2017a, 142.

16. Lednice (o. Břeclav)

Lednice měla hrdelní právo již v 15. stol., ale doklady o něm jsou zachovány až z let 1670–1751.

Černá značka jednoduché třísloupové šibenice se nachází jihozápadně od Lednice po levé straně cesty do Valtic.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 bylo zjištěno, že v místech je křovinatý porost bez stop po šibenici.

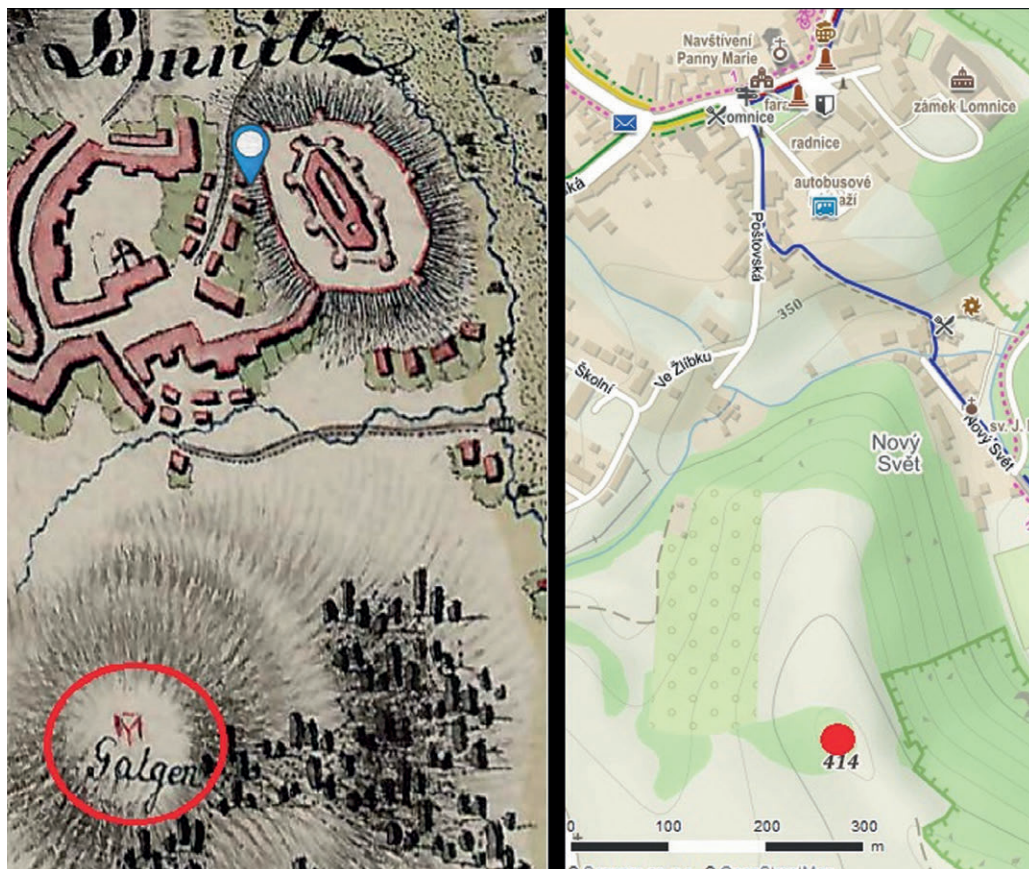
Literatura: Štarha 1996, 60; Svobodová 2004, 210, 214.

16. Lednice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

17. Líšeň. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

18. Lomnice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

17. Líšeň (o. Brno- město)

Líšeň byla roku 1558 povýšena na městečko a s tím získala i hrdelní právo.

Západně od Líšně je tečkou vyznačeno místo s nápisem „altes galge“ bez značky typu šibenice. Na mapě Druhého vojenského mapování (1806–1869) je na místě vyznačen hřbitov.

Při rekognoscaci terénu roku 2017 bylo zjištěno, že na místě zrušeného hřbitova se rozkládá park bez stop po šibenici. Předpokládané místo se od zámku nachází přibližně 750 m vzdušnou čarou.

Literatura: Vyskočil 2017, 725.

18. Lomnice (o. Brno- venkov)

Hrdelní právo, o němž je jen málo písemných dokladů, bylo definitivně zrušeno roku 1748.

Značka červené jednoduché třísloupové šibenice se nachází jižně od Lomnice v trati „Galgen“.

19. Mikulov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

Při rekognoskaci terénu a následné dokumentaci roku 2015 bylo zjištěno, že pozůstatky šibenice se nacházejí v lese jižně od Lomnice a mají lichoběžníkový půdorys o vnějších rozměrech 560x570 cm a šířce zdiva 95 až 100 cm. Jednalo se tedy na rozdíl od značky na Prvním vojenském mapování o šibenici studničního typu. Roku 1925 byly na místě nalezeny lidské kosti, které byly uloženy na hřbitově. V okolí šibenice se při detektorovém průzkumu našly předměty, které mohly souviset s šibenicí (zlomky podkov, nůž, knoflík, kování podpatku a kované hřebíky). Roku 2018 zde byl nalezen fragment dolní čelisti. Vzdálenost lokality je asi 650 m vzdušnou čarou od historického jádra obce.

Literatura: Unger et al. 2016.

19. Mikulov (o. Břeclav)

Hrdelní právo měl Mikulov již od 14. stol. a uvádí se i v urbáři z roku 1414. Po roce 1729 a 1754 se jeho obvod rozšířil. Soud přečkal tereziánské i josefínské reformy a vyšetřoval kriminální delikty, ale rozsudky již nevydával. V roce 1409 měl Mikulov vlastního kata.

Černá značka třísloupové šibenice na podstavci leží jižně od Mikulova po pravé straně cesty na Ottenthal na jihovýchodním úbočí kopce „Galgen Berg“ nad rybníkem „Galgen Teich“. Na Druhém vojenském mapování je v místech nápis „Galgen B.“.

Při rekognoskaci terénu na vrcholu Šibeničního vrchu (238 m) roku 2015 byly zjištěny jen nerovnosti terénu bez stop po šibenicí. Na jihovýchodním svahu kopce se našly neurčitě skládky kamene, jejichž vztah k šibenicí není prokazatelný.

Literatura: Bretholz 1930, 29; Štarha 1996, 61–66; Balážová 2017, 58.

20. Modřice. 1:25 000 převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

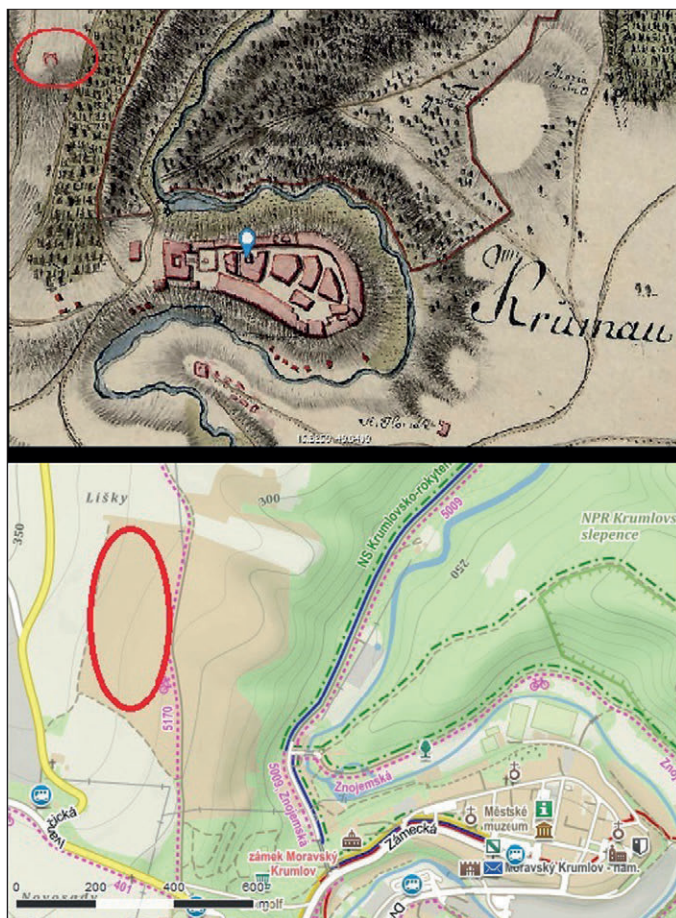
20. Modřice (o. Brno- venkov)

Historie modřického hrdelního práva byly podrobně popsány Janem Štěpánem.

Černý symbol šibenice kolínkového typu se nachází na malém návrší západně od městečka a západně od cesty z Brna do Rajhradu.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 bylo zjištěno, že místo je dnes značně poškozené těžbou a je bez stop po šibenici.

Literatura: Štěpán 2016; Balážová 2017, 58.

21. Moravský Krumlov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

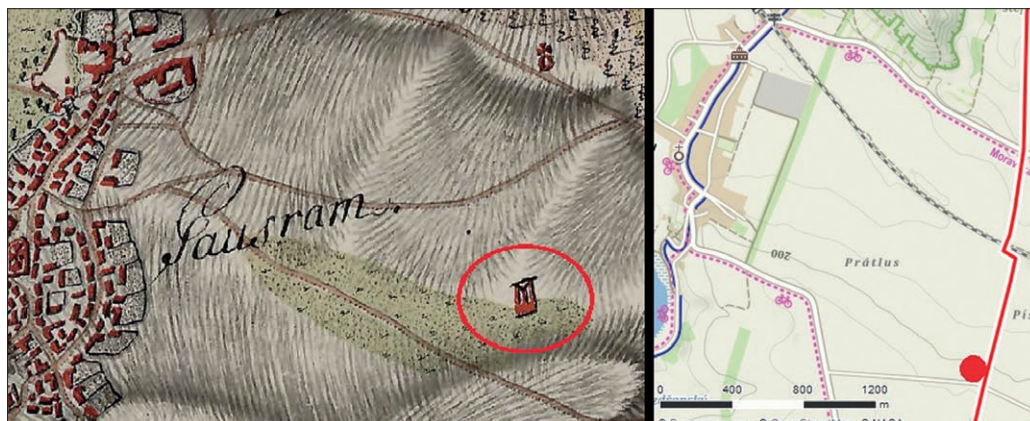
21. Moravský Krumlov (o. Znojmo)

Městský soud v Moravském Krumlově patřil již v první polovině 14. stol. pod právní obvod Brna. Roku 1655 kat dostával od vrchnosti ročně 40 zlatých, 6 měřic žita za zakopání uhynulého dobytka v dvorech. Není jisté, zda soud byl zrušen již dekretem Marie Terezie roku 1754, nebo ještě kratší dobu existoval.

Severozápadně od Moravského Krumlova se nachází červený symbol dvousloupové šibenice vidlicového typu, ale na veduté Moravského Krumlova od J. J. Gutweina z let 1698–1714 je vyznačena šibenice studničního typu. Na mapě Druhého vojenského mapování, je severozápadně od předpokládaného místa šibenice trať „Gerichts B.“ s nadmořskou výškou 191,07.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 bylo zjištěno, že šibenice stávala v místech dnes neobdělávaných a zarostlých trávou bez stop po šibenici. Při rekognoskaci terénu roku 2018 bylo prohlédnuto ještě místo u vodárny nad fotovoltaickou elektrárnou, rovněž bez stop po šibenici.

Literatura, Štarha 1994, 54; Hodeček 2009.

22. Pouzdřany. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

22. Pouzdřany (o. Břeclav)

Šibenice souvisí s hrdebním právem, které dostalo městečko roku 1581.

Červená značka třísloupové šibenice s podstavcem se nachází východně od Pouzdřan.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 byl prohlédnut pozemek v majetku obce Pouzdřany na hranicích pouzdřanského a popického katastru v trati „U tří lip“, kde se nachází keře se zbytky staršího stromu. Vzdálenost od historického centra je skoro 2 km vzdušnou čarou. Sondážní vrypy byly negativní, takže nebyly zjištěny žádné stopy po šibenici.

Literatura: Policky 1936, 57; Štarha 1996, 59.

23. Pozořice (o. Brno- venkov)

Doklady o hrdebním právu v Pozořicích pocházejí z let 1600–1615 a hrdební soud zanikl patrně již v 17. stol. Podle Kroniky městečka Pozořic bylo popraviště „Na katově“ na návrší nad údolím Peklo, na hranicích Pozořic a Sivic. Východně od Pozořic se nachází trať Lepky, kde podle pamětníků se nacházely lidské lebky.

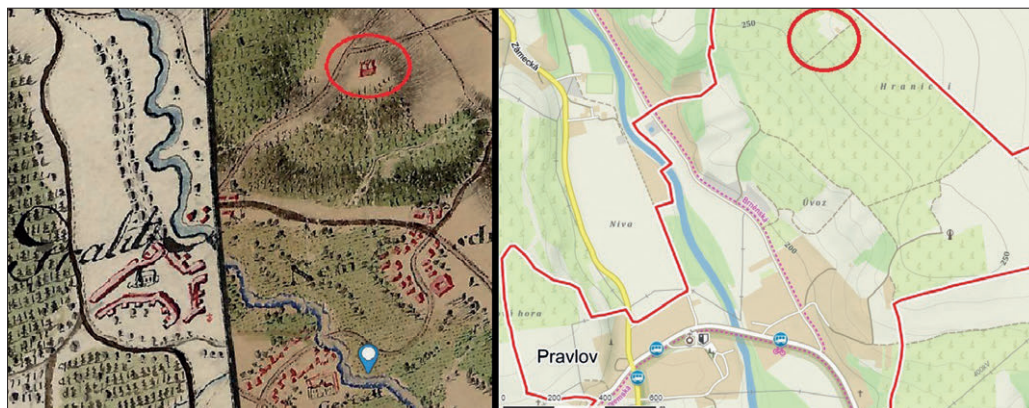
Černá značka šibenice kolínkového typu se nachází severovýchodně od Pozořic.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 nebyly zjištěny pozůstatky po šibenici. Lokalita „Na katově“ neodpovídá umístění šibenice na Prvním vojenském mapování. Pravděpodobněji se jedná o lokalitu Lepky.

Literatura: Šíkl 1923; Štarha 1995, 47; Balážová 2017, 38; Informace M. Jančové z 18. 8. 2016.

23. Pozořice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

24. Pravlov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

24. Pravlov (o. Brno-venkov)

Hrdelní právo městečka je písemnými prameny zachyceno od 15. stol. a bylo zrušeno roku 1729.

Červená značka třísloupové šibenice s podstavcem se nachází vpravo od cesty do Mělčan. Mezi Pravlovem a Mělčany stojí Boží muka zvaná „Gerichtsmarter“.

Při rekognoskaci terénu v roce 2018 byla prohlédnuta dvě místa, kde šibenice mohla stávat. Jedno místo je v trati „Hiebel B.“ východně od Pravlova v místech retranslační stanice. Druhé místo je severně odtud na táhlém návrší mezi vinohrady. Na obou místech nebyly zjištěny žádné stopy po šibenici, ale druhé místo je pravděpodobnější.

Literatura: Kratochvíl 1913, 204; Štarha 1995, 44–45; Řiháček 2008, 34–35.

25. Rousínov (o. Vyškov)

Rousínovský hrdelní soud patřil k nejstarším na vyškovském okrese. Písemné záznamy o popravách se dochovaly hlavně v brněnských archívních fondech. Soud byl zrušen za reformou Marie Terezie v polovině 18. století.

V kartografických podkladech Prvního vojenského mapování se nachází nejasná červená značka v tvaru čtverce s křížem při cestě severovýchodně od města. Domněnku, že se jedná o symbol zděné šibenice studničného typu, podporuje také písemná zmínka, která popisuje její polohu.

Přibližné místo popraviště bylo zkontrolováno v roce 2018, avšak bez stop po reliktu.

Literatura: Štarha 2001, 92; Křápková 2018, 37.

26. Staré Brno (o. Brno-město)

Kolínková šibenice souvisí s rozcestím a mohla vyjadřovat právní aspirace Starého Brna.

Na mapě Prvního vojenského mapování je černá značka pro kolínkovou šibenici jižně od Brna na rozhraní bohunického katastru. Kolínková šibenice v těchto místech je zaznamenána také na mapě z roku 1749.

25. Rousínov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

26. Staré Brno. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

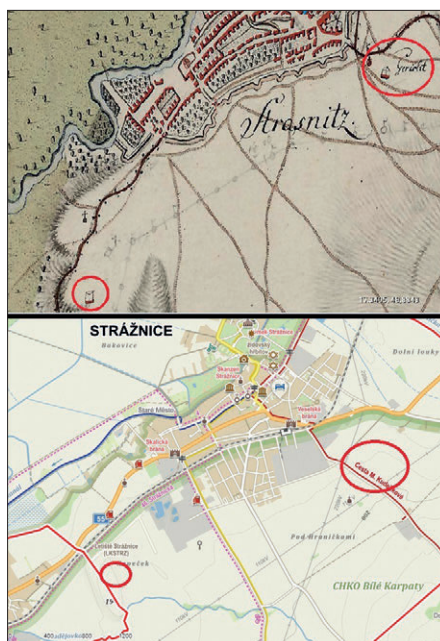
Při rekognoskaci terénu roku 2019 bylo možné přibližné místo šibenice určit podle kříže, který je zaznamenán na mapě a na jehož místě stojí doposud kříž. Šibenice stávala v místech Ústředního hřbitova.

Literatura: Mappa 1749; Štarha 1993a.

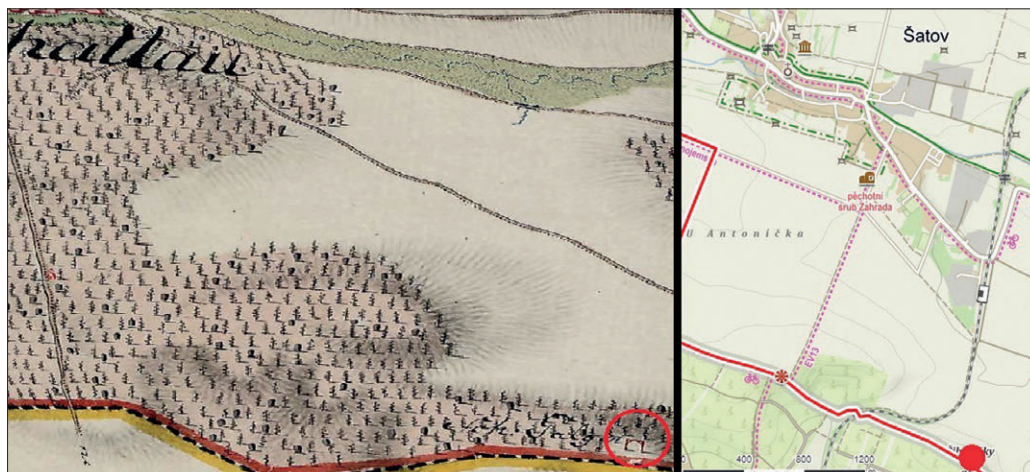
27. Strážnice (o. Hodonín)

Písemné prameny o hrdelním právu jsou známy od 16. stol. Šibenici s kamennou podezdívkou nechalo město postavit roku 1611. Šibenice čtvercového půdorysu jihovýchodně od Strážnice je jako výrazný orientační bod zobrazena na mapě z roku 1650. Druhé popraviště za veselskou bránou sloužilo spíše jako stínadla a jsou odtud známy nálezy lidských kostí.

U Strážnice se nacházejí dvě červené značky třísloupových šibenic s podstavcem a to jedna jižně od města po levé straně cesty na Petrov a druhá východně od města.

27. Strážnice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

28. Šatov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

Jižně od Strážnice se nachází trať „Golgota“. Při rekognoskaci terénu roku 2016 bylo shledáno, že v místech pole a letiště jižně od Strážnice nebyly zjištěny žádné pozůstatky šibenice.

Rovněž tak ani v místech popraviště východně od města, odkud jsou známy nálezy lidských kostí, nebyly roku 2016 zjištěny žádné stopy po šibenici.

Literatura: Pajer 2002, příloha XVII, 162, 228; Pěnička 2017; Křápková 2017a, 141.

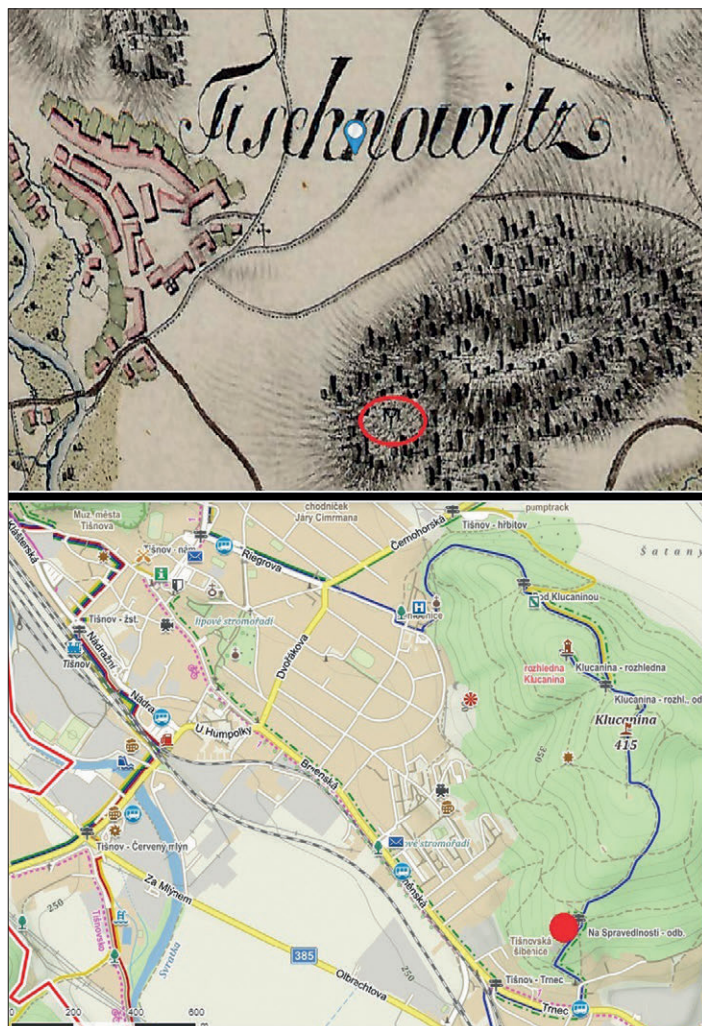
28. Šatov (o. Znojmo)

Šatov získal hrdelní pravomoc na sklonku 15. století od Vladislava II. Jagelonského. V archívech se dochovaly zmínky o popravách v 16. a 17. stol., ale nešlo o oběšení. Prameny popisují i žádost o „zapůjčení“ šibenice k výkonu trestu ze sousedního rakouského Unterretzbachu vzdáleného 4 km, kterou však Šatovští odmítli s tím, že šibenice byla postavena pouze pro ně a jejich děti. Významná byla také dochovaná fotografie z roku 1940, která zachycovala tehdy ještě stojící dvojsloupovou zděnou šibenici vidlicového typu.

První vojenské mapování obsahuje jihovýchodně od Šatova směrem k rakouským hranicím červený symbol zobrazující dvojsloupovou vidlicovou šibenici. Při ní byl také nápis „Sch. Galgen“, což značilo Schattau Galgen, neboli Šatovská šibenice. Na Druhém vojenském mapování se nachází pouze označení „Šibeničky“, který nese trať dodnes.

Archeologický výzkum zde byl proveden roku 2015 a 2019. Byly odkryty pozůstatky dvou zděných sloupů a pozůstatky recentní boudy pro celní stráž. Kromě jedné kosti nebyly nalezeny žádné další lidské pozůstatky a jen ojedinělé artefakty, které by mohly souviset s šibenicí. Místo je od historického centra poměrně vzdálené, vzdušnou čarou asi 2,8 km.

Literatura: Lefnaer 2010, 252; Virdzeková 2016.

29. Tišnov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

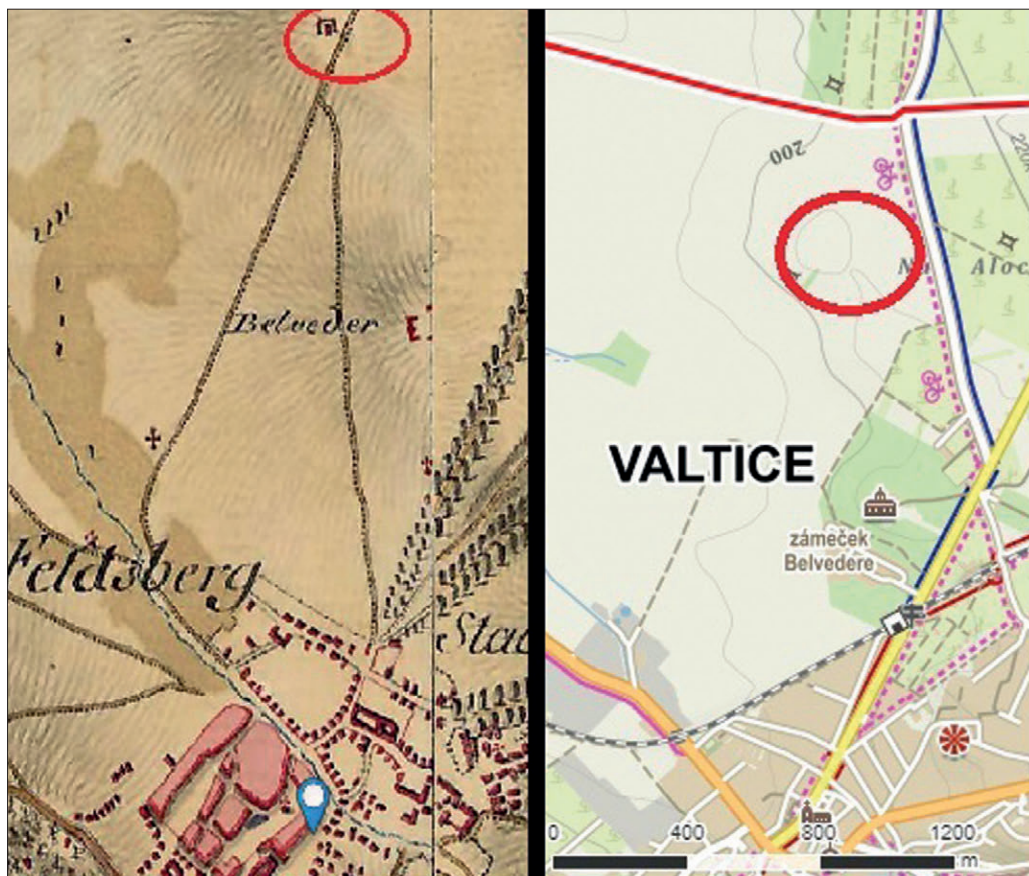
29. Tišnov (o. Brno- venkov)

Písemné prameny k tišnovskému hrdebnímu soudu podrobně zpracoval Ivan Štarha (2008).

Černý symbol jednoduché třísloupové šibenice se nachází v lese jihovýchodně od Tišnova. Na vedutě z roku 1728 je však vyobrazena šibenice studničního typu.

Místo kde stávala šibenice, bylo zjištěno při rekognoskaci terénu roku 2013 a následujícího roku 2014 byly odkryty pozůstatky šibenice studničního typu na čtvercovém půdorysu spolu s lidskými i zvířecími kostmi, zlomky nádob a dalších předmětů. Dále byl stanoven průběh cesty k šibenici. Výsledky výzkumu jsou popsány v další kapitole. Lokalita se nachází přibližně 1,5 km vzdušnou čarou od historického centra.

Literatura: Štarha 2008; Unger 2014, 2015; Pěnička 2014; Havlát a kol. 2015.

30. Valtice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

30. Valtice (o. Břeclav)

Šibenice byla vyjádřením hrdelního práva Valtic které je uvedeno v urbáři z roku 1414.

Na mapě Prvního vojenského mapování Rakouska, je barevně nejasná značka pro šibenici se třemi pilíři leží po levé straně cesty z Valtic (Feldsberg) do Hlohovce (Bischofswart).

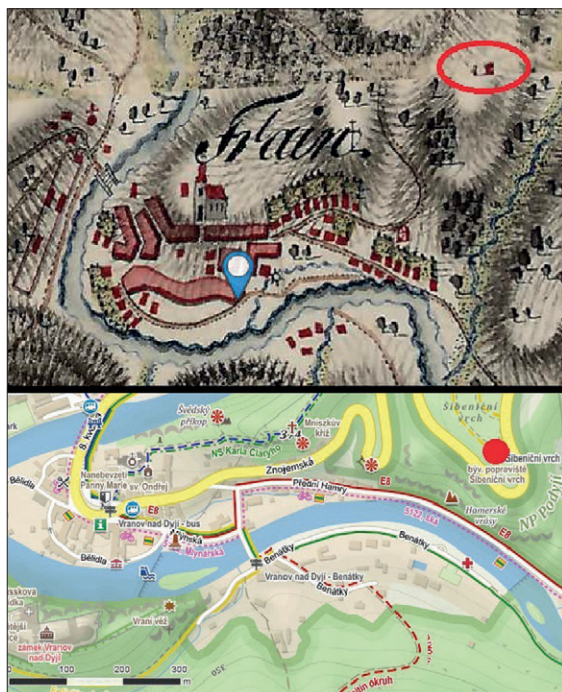
Při rekognoscaci terénu roku 2017 bylo zjištěno, že na mírném návrší, v místech kde stávala šibenice, je ještě patrný úvoz původní cesty, který je v majetku města Valtice. Na poli v okolí nebyly zjištěny žádné stopy po šibenici.

Literatura: Höss 1929; Bretholz 1930, 187.

31. Vranov nad Dyjí (o. Znojmo)

Písemné zprávy z roku 1739 a 1740 vyhodnotil Daniel Wojtucki.

Nepříliš zřetelná červená značka šibenice v podobě dvou sloupů na podstavci se nachází východně od Vranova n. D. po pravé straně cesty. Na mapě Druhého vojenského

31. Vranov nad Dyjí. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

32. Vratěnín. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

mapování se východně od místa šibenice nachází „Galgen B.“ a v místech šibenice je značka pro zděný objekt.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 byla provedena i dokumentace dobře dochovaných pozůstatků šibenice téměř čtvercového půdorysu o vnějších rozměrech 6,0 x 5,5 m se zdí-
vem dochovaným do výšky až 1,25 m. Uvnitř areálu šibenice se našly tašky – bobrovky. Relikt šibenice se nachází na výrazné terénní vyvýšenině s výhledem na zámek asi 650 m od historického centra a necelých 900 m vzdušnou čarou od samotného zámku.

Literatura: Lefnaer 2010, 260; Wojtucki 2005; Unger 2017.

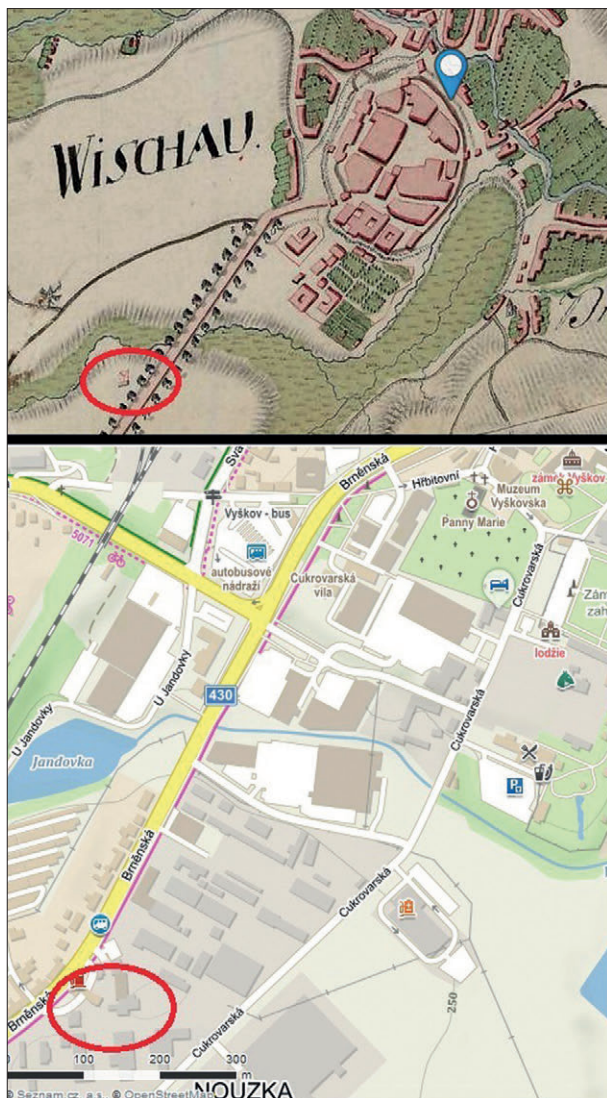
32. Vratěnín (o. Znojmo)

Hrdelní soud ve Vratěnině existoval již v 15. stol., roku 1729 byla jeho pravomoc rozšířena, ale roku 1754 byl zrušen.

Červená značka dvousloupové šibenice vidlicového typu se nachází severozápadně od Vratěniná. Na mapě Druhého vojenského mapování je v místech značka pro kříž a nápis „Galgen B.“ s nadmořskou výškou 272.18.

Při rekognoskaci terénu roku 2016 bylo zjištěno, že šibenice stávala patrně v polní trati „Šibeník“ na neobdělávaném místě porostlém křovinami, které je v majetku obce, ale pozůstatky šibenice nebyly zjištěny.

Literatura: Štarha 1994, 53; Bína 2001; Balážová 2017, 44.

33. Vyškov. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

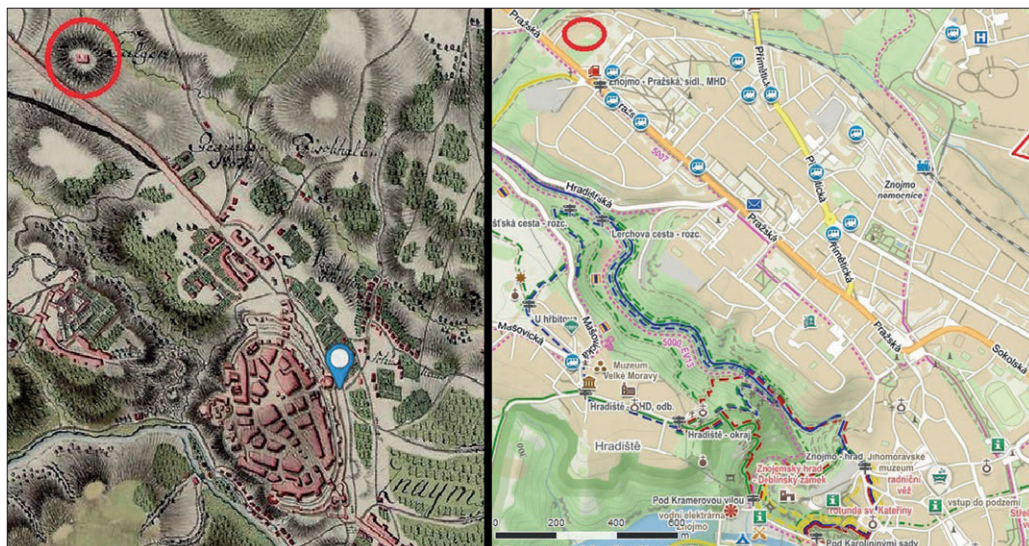
33. Vyškov

Město mělo hrdelní právo od 14. století a řídilo se brněnským právním okruhem. Dochovalo se několik písemných zpráv o popravách a poměrně podrobné údaje o katech, které zpracovali Ivan Štarha (2001) a Tomáš Baletka (2006, 2016).

Červená značka třísloupové šibenice na podstavci se nachází jihozápad od města při cestě na Brno.

Promítnutím na současné mapové podklady se místo popraviště jeví spíše západním směrem, ale v předmětné oblasti je městská zástavba, takže při kontrole terénu v roce 2018 nebylo možné umístění šibenice určit.

Literatura: Štarha 2001, 94; Baletka 2006; 2016; Křápková 2018, 33.

34. Znojmo. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

34. Znojmo

Písemné prameny podrobně zpracoval Ivan Štarha (1994).

Červená značka šibenice v podobě dvou sloupů na podstavci se nachází po pravé straně silnice, na kopečku severozápadně města s nápisem „Galgen“.

Na místě šibenice byl v 19. stol. proveden zjišťovací výzkum, při němž byly nalezeny lidské kosti a mince. Při rekognoscaci terénu roku 2016 bylo zjištěno, že místo v trati „Pod soudným vrchem“ leží v blízkosti sídliště a je částečně porostlé stromy a částečně zasahuje do zahrádek v soukromém majetku. V přístupných místech je lokalita v majetku města Znojma a slouží jako neudržovaný park i nelegální skládka odpadu bez stop po šibenici.

Literatura: Štarha 1994, 544–55; Wojtucki 2012, 434.

35. Znojmo - Oblekovic

Šibenice souvisela s hrdelním právem premonstrátského kláštera v Louce, jehož právo vycházelo z privilegia daného klášteru roku 1234. Během dalších staletí prodělalo hrdelní právo různé změny, které popsal Ivan Štarha.

Černá značka třísloupové šibenice na podstavci se nachází jihovýchodně od Oblekovic.

Lokalizace šibenice může souviset s kopcem Šibeník (276,3) východně od Oblekovic, který je v majetku města Znojma. Na starší katastrální mapě jsou však východně a jihovýchodně od Oblekovic dvě pomístní jména „Galgenberg“, přičemž jedno je totožné s tratí Šibeník. Druhé místo leží jižněji a východně od něj je trať „Gerichtsacker“. Dnes

35. Znojmo–Oblekovice. 1.VM převzato z mapire.eu, First Military Survey, Markgrafschaft Mähren (1764–1768). Současná situace převzata z mapy.cz. Upraveno

se jedná o trať „Na cvičišti“. Při opakované rekognoskaci terénu roku 2016 v místech se stopami těžby kamene a vojenského cvičiště, nebyly zjištěny žádné stopy po pozůstatcích šibenice.

Literatura: Štarha 1994, 49; Balážová 2017, 49–51.

Archeologický výzkum jihomoravských šibenic

Josef Unger

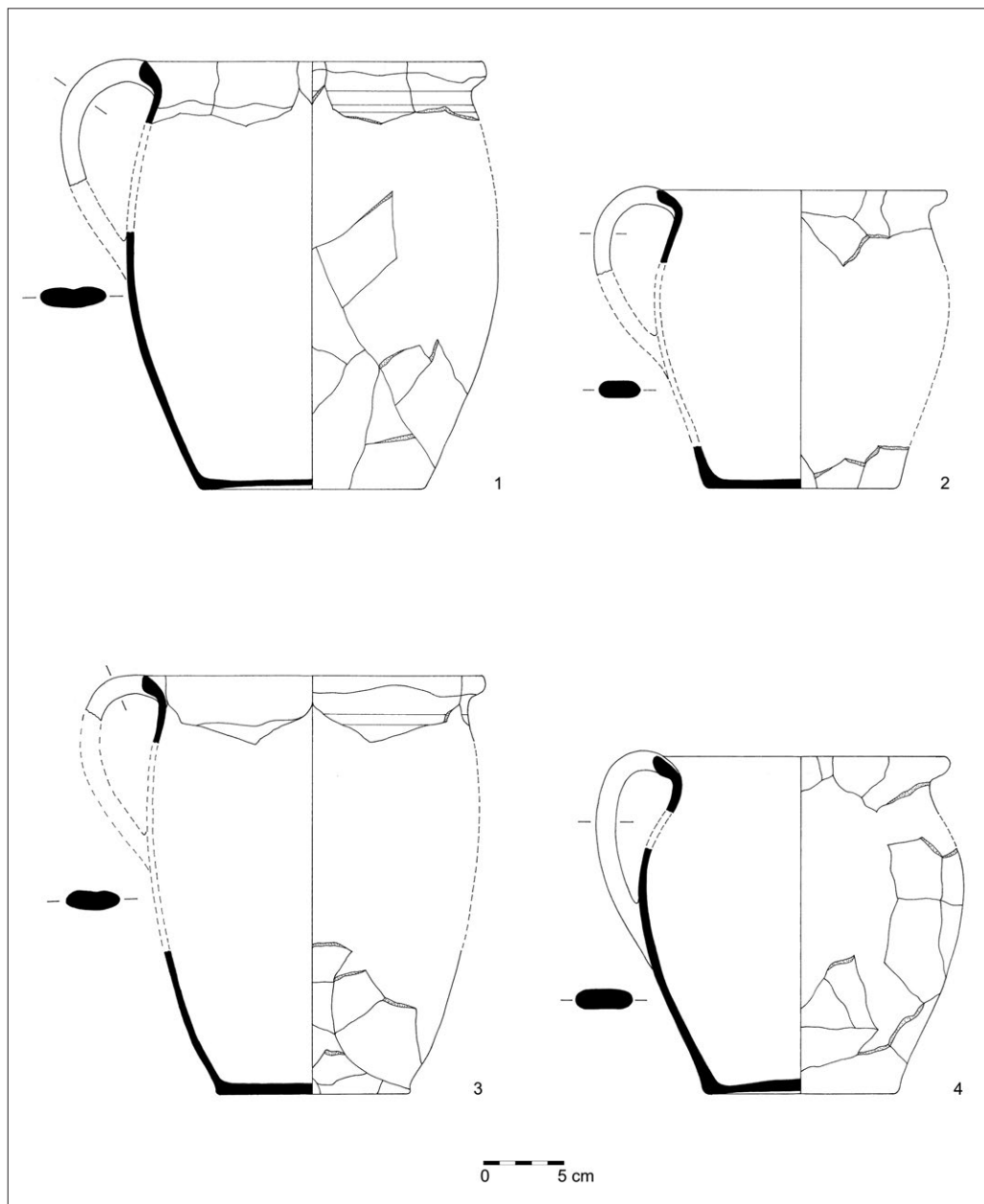
Podoba několika jihomoravských šibenic byla do jisté míry osvětlena archeologickým výzkumem, který v případě tišnovské, ivančické, šatovské a slavkovské, měl charakter soustavného výzkumu, který odkryl jen vlastní stavbu šibenice a nejbližší okolí. U Lomnice a Vranova nad Dyjí šlo jen o drobnou sondáž. Přesto se podařilo upřesnit, nebo i zjistit půdorys šibenice, získat datovací materiál a zařadit je do systému středoevropských šibenic.

Tišnovská šibenice

V souvislosti s evidencí moravských šibenic bylo po upozornění Josefa Havláta roku 2014 prohlédnuto místo na jižním svahu kopce „Klucanina“, kde nepatrné zbytky zdiva indikovaly existenci stavby možná zobrazené na vedutě Josefa Karla Vokouna z roku 1728 (Doležel – Lacina – Zápál 2013, 320). Místo bylo zbaveno náletových dřevin a postupně odkryt půdorys kamenné stavby lichoběžníkového půdorysu o délce stran 530, 530, 520 a 525 cm se zesílením v rozích (Obr. 1). Vnitřní plocha vymezená půdorysem, byla vzhledem k narušení výkopem a pařezem stromu, vyčištěna až na podloží. Nalezly se

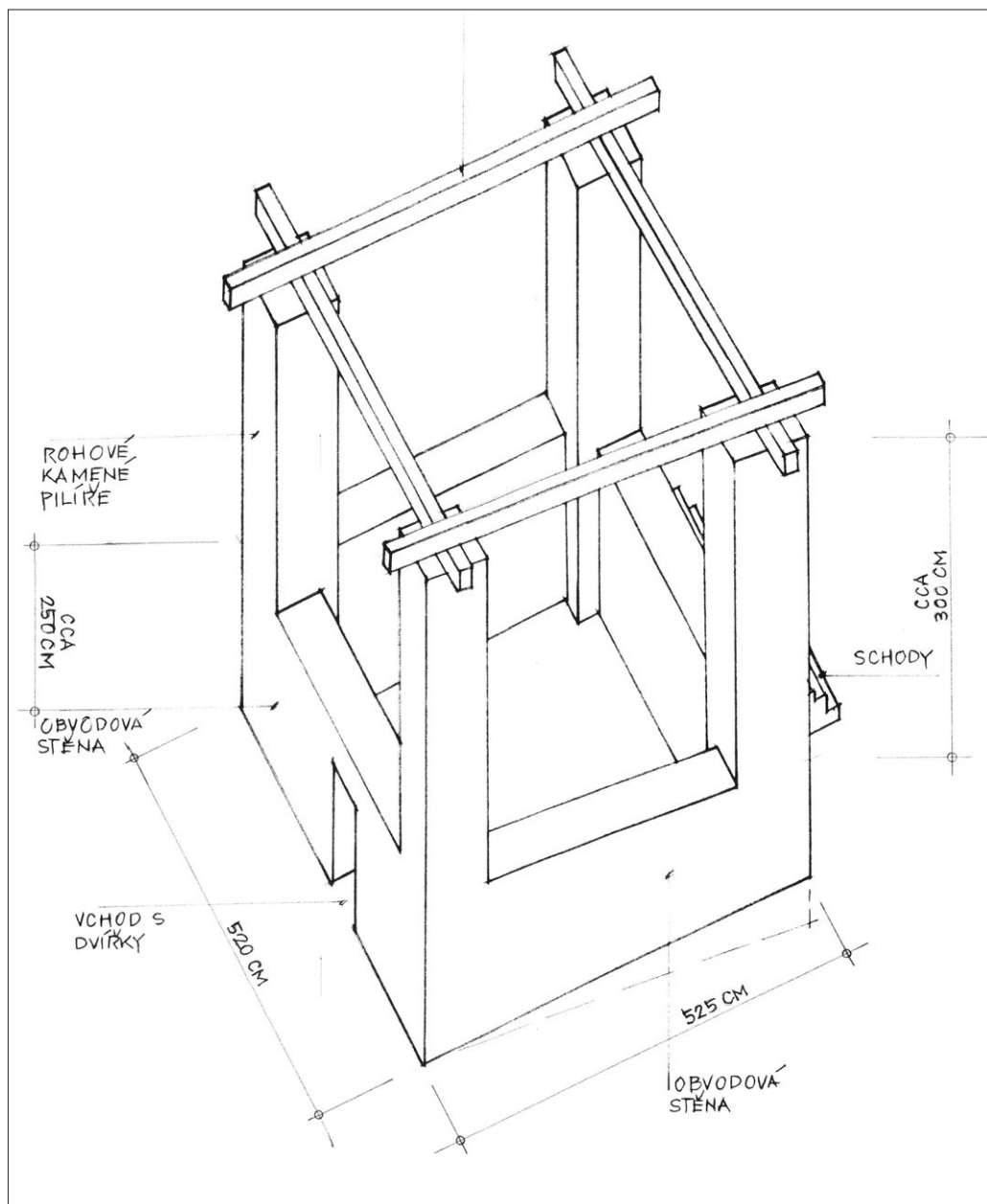

Obr. 1. Tišnov. Celkový pohled na odkryté zdivo šibenice. Foto: M. Sysel a V. Kappel

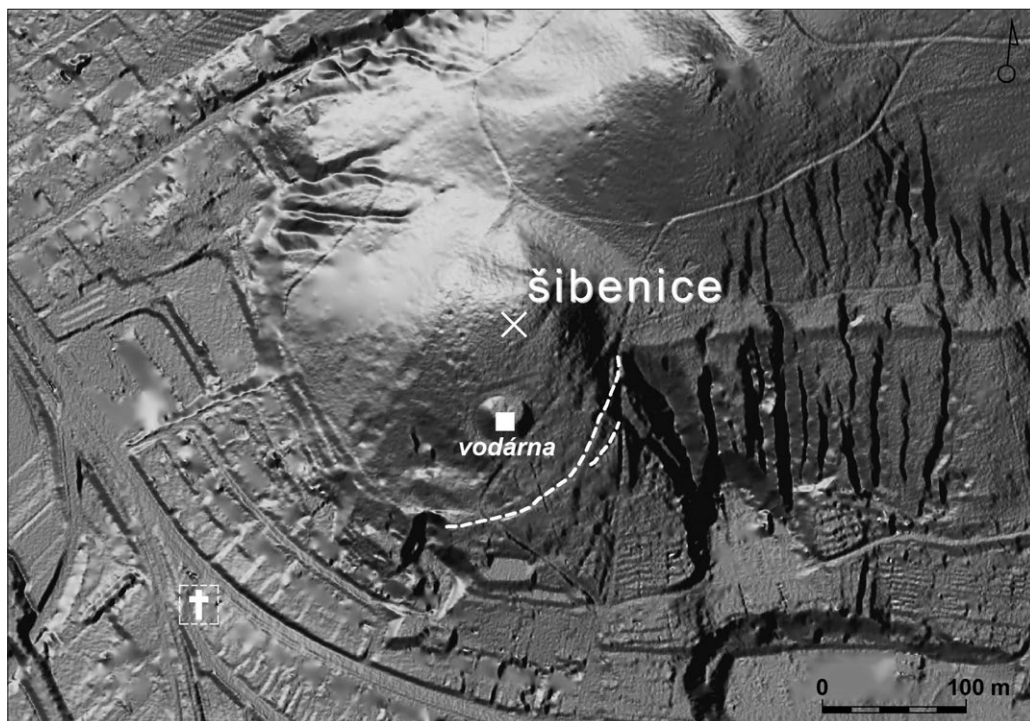
Obr. 2. Tišnov. Nalezená keramika. Kresba: I. Vostrovská

zde zlomky keramiky, cihly, zlomky skla, ojedinělé hřebíky, knoflíky, tyčinka z barevného kovu a lidské kosti v neanatomické poloze. Jen ojediněle se kosti našly ve vzájemné soudržnosti. Nalezené zlomky keramiky uvnitř stavby se podařilo částečně rekonstruovat (Obr. 2), takže se zdá, že pocházejí z dvanácti nádob. Žádný keramický tvar nebyl úplný, což lze přičíst tomu, že areál byl již dříve narušen výkopem a také tomu, že část nádob

Obr. 3. Tišnov. Kresebná rekonstrukce šibenice od J. Velka

se mohla dostat i vně stavby. Nalezenou keramiku lze datovat především do 17. až 18. stol., to znamená do novověku archeologické terminologie (1650–1790/1800; Blažková 2013). Nádoby se na místo dostaly patrně při stavbě či bourání. Knoflíky, nalezené uvnitř šibenice, patří k předmětům souvisejícím s oblečením. Vymezený půdorys i nálezy do-
svědčují, že se jedná o pozůstatky šibenice postavené na zhruba čtvercovém půdorysu.

Obr. 4. Tišnov. Cesta k šibenici stanovená zpracováním digitálního modelu. Převzato z Havlát – Kirchner – Lacina – Díšek, 2015

Vzhledem k mírným diskrepancím není vyloučeno, že stavba měla dvě fáze. Rozšíření v rozích nasvědčuje tomu, že z rohů vystupovaly sloupy, na jejichž vrcholu byla položena břevna. Do vnitřního prostoru šibenice býval vstup uzavíratelnými dveřmi. Část kování těchto dveří se našla při detektorovém průzkumu a jejich součástí mohly být i hřebíky. S ohledem na objevenou situaci a známá vyobrazení bylo možno se pokusit o kresebnou rekonstrukci podoby šibenice (Obr. 3).

Z písemných pramenů známe dokonce i jména některých delikventů, kteří byli oběšeni na tišnovské šibenici a kterým mohou patřit i objevené kosterní pozůstatky. Šlo o Řehoře Kotase, popraveného roku 1599, Šimka Holého, popraveného roku 1602 a Bartoně Motyčku, popraveného roku 1613. Méně pravděpodobně by se mohlo jednat o Tomáše Vranku, který však byl lámán kolem a do něho vpleten, takže jeho pozůstatky se pravděpodobně dostaly na jiné místo (Štarha 2008, 41). Výsledky výzkumu byly podrobně publikovány (Unger 2014, Pěnička 2014), ale zájem o lokalitu pokračoval dále.

Terénní průzkum se zaměřil na zkoumání cesty k šibenici. Ani historické a stávající topografické mapy neposkytovaly vhodný podklad k hledání posledního úseku cesty v zalesněné části Klucaniny, a proto byl využit digitální model reliéfu zájmového území, na němž byly rozpoznány v zalesněném svahu Klucaniny nespojitě obloukovitého tvaru, které směřovaly k jeho temenní části, kde se nacházejí základy šibenice (Obr. 4). Při terénním průzkumu byly identifikovány nevýrazné sníženiny, které jsou zbytkem úvozů staré cesty. Při detektorovém průzkumu bylo nalezeno jen několik předmětů, které

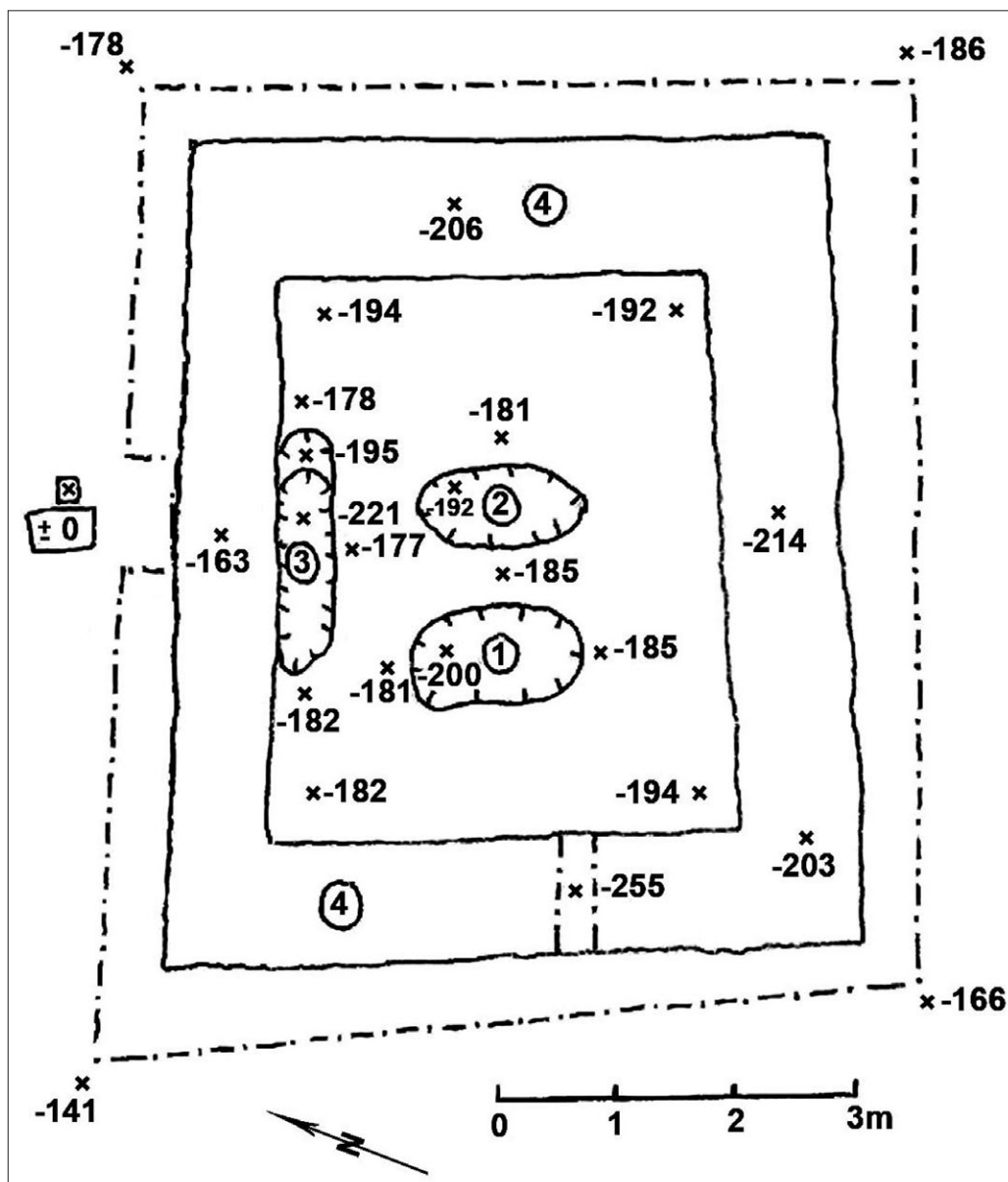

Obr. 5. Tišnov. Rub a líc nalezené části šestikrejcaru Leopolda I. z let 1670 až 1672. Foto J. Havlát

mohly souviset s cestou na šibenici. Za zmínku stojí především dva hladké arzenbronzové knoflíky, které lze zařadit do druhé poloviny 18. století. Ovšem bezesporu nejzajímavějším nálezem je polovina stříbrného šestikrejcaru císaře Leopolda I. raženého v kremnické mincovně v letech 1670 až 1672 (Obr. 5). Mince byla nalezena v horní partii zkoumané cesty, jen několik desítek metrů od vlastního popraviště. Lze tedy konstatovat, že se podařilo určit cestu, po které se chodilo, nebo i jezdilo v 17.–18. století od kaple svaté Anny nahoru k popravišti. Podrobné výsledky tohoto průzkumu byly také publikovány (Havlát – Kirchner – Lacina – Divíšek 2015).

Slavkovská šibenice u Křenovic

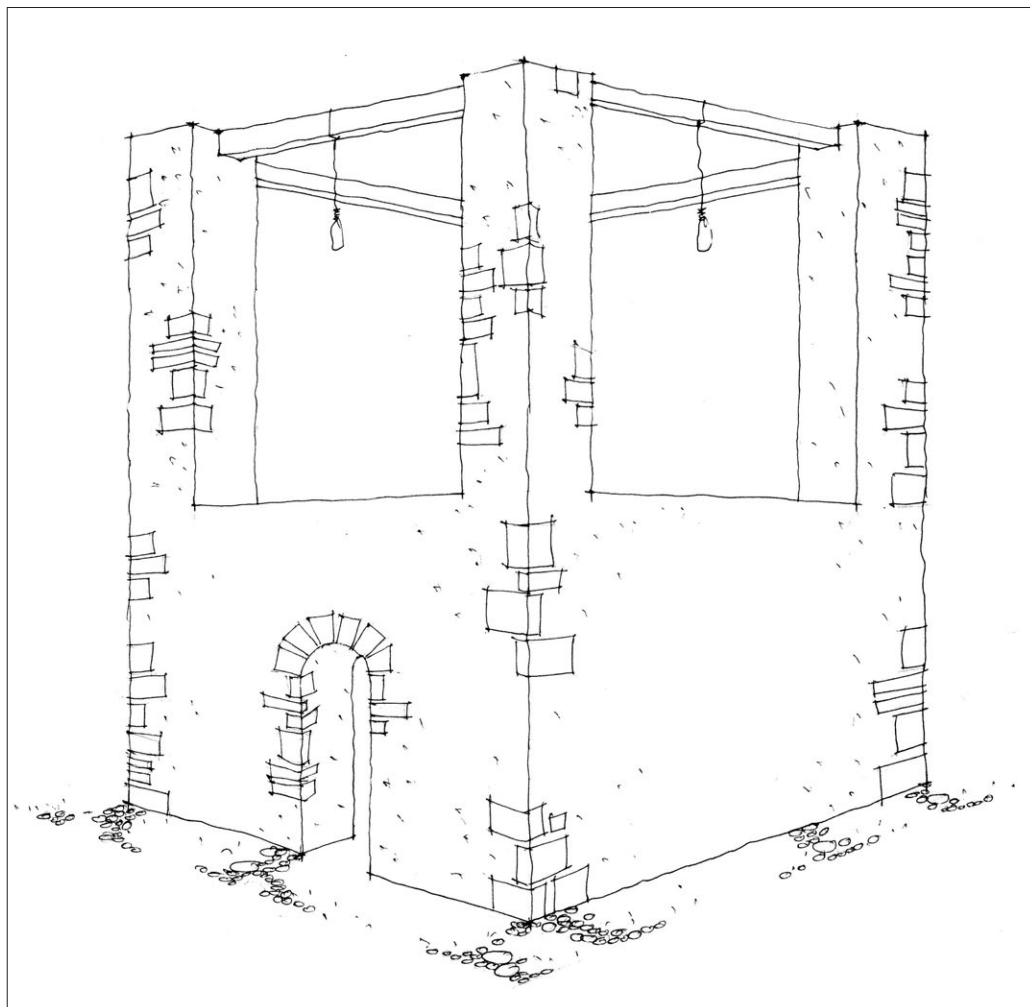
Při průzkumu terénu a hledání místa kde stávala slavkovská šibenice (Štarha 2001, 86), našli manželé Balážovi místo, kde se na povrchu nacházely zlomky hornin, malta, zlomky cihel a lidských kostí, které přibližně určovaly místo šibenice, ležící asi 1500 m severovýchodně od Křenovic, po levé straně silnice do Slavkova, na rozhraní slavkovského a křenovického katastru. Na podzim roku 2015 a na jaře 2016 byl na místě proveden archeologický výzkum, při němž se podařilo odkrýt pozůstatky šibenice postavené z kamene na maltu v podstatě čtvercového půdorysu o vnějších rozměrech 6x6 m s menšími odchylkami (Obr. 6). Šibenice byla postavena z kamene s použitím cihel a zdi měly šířku 90 až 100 cm a byly zahlobeny 60 cm pod povrch. Nadzemní část lze s ohledem na dobová vyobrazení rekonstruovat tak, že nad základy bylo vyzdviženo zdivo do výšky asi 2,5 m prolomené na jedné straně vstupem opatřeným uzamykatelnými dveřmi. V rozích pak byly nad tímto zdivem vztyčeny kamenné sloupy na čtvercovém půdorysu o délce strany 90 cm, nahore ukončené lůžky pro dřevěná břevna spojující tyto sloupy (Obr. 7).

Obr. 6. Slavkov. Celková situace šibenice. Kresba: J. Velek

Pozůstatky těl oběšených delikventů, která se postupně rozpadala, se ukládaly uvnitř této stavby a někdy byly postupně zahrabávány do mělkých jam. Není vyloučeno, že v úrovni pat sloupů byla spodní část uzavřena dřevěnými fošnami.

Lidské i ojedinelé zvířecí kosti byly v neanatomické poloze (Obr. 8). Při odkryvu pozůstatků šibenice se našly nepříliš četné zlomky keramiky z pravěku až novověku.

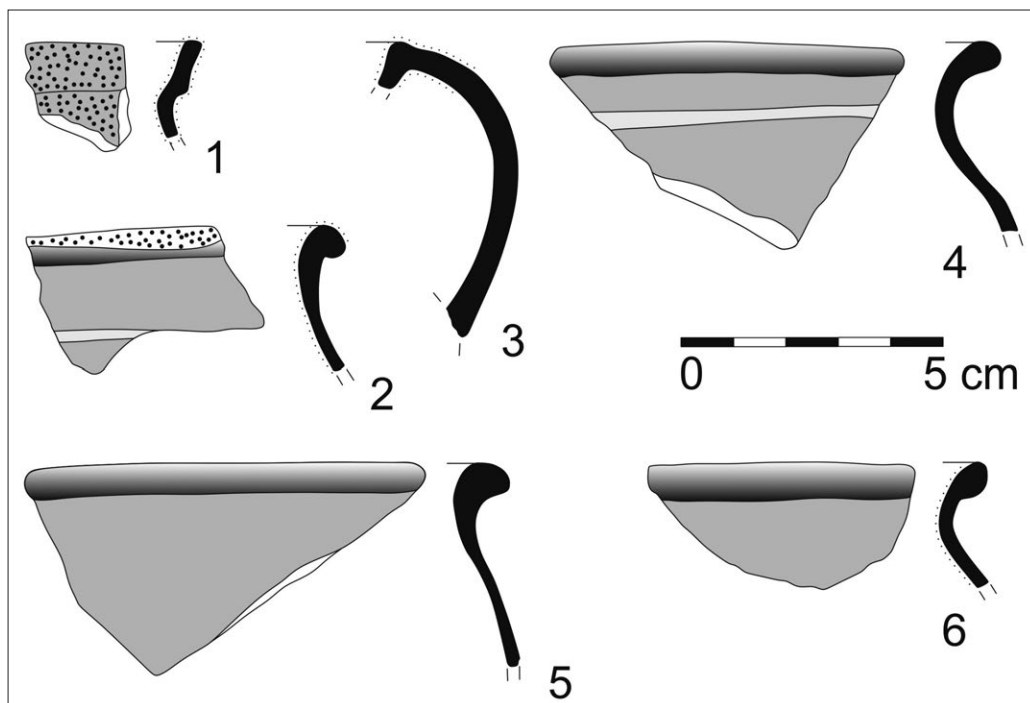

Obr. 7. Slavkov. Kresebná rekonstrukce vzhledu šibenice. Kresba: J. Velek

S provozem šibenice mohou souviset některé zlomky ze 17. až 18. stol. (Obr. 9). Spínadla, sestávající z drátěného háčku a očka, nalezené v areálu slavkovské šibenice v počtu čtyř háčků a jednoho háčku s očkem (Obr. 10), byla běžnou součástí oděvů od 15. stol. a zřejmě patřila popraveným. Také několik železných předmětů může souviset s provozem na šibenici. Dva zlomky skla pocházejí z **lahví používaných v 17. a 18. stol.** V okolí šibenice byl proveden detektorový průzkum, při němž se našla stříbrná grešle ražená roku 1696 ve slezském knížectví Württemberg – Olešnice knížetem Christianem Ulrichem (1664-1704; Obr. 11). Zřejmě byla ztracena někým z davu přihlížejícího exekuci. Archeologickým výzkumem se podařilo odhalit půdorys zděné šibenice s pozůstatky popravených a získat další materiál související s děním na místě. Neprokázalo se, že by místo bylo využíváno k popravám v časnějším období než 17. stol., přestože Slavkov měl mnohem

Obr. 8. Slavkov. Skrumáž kostí v interiéru šibenice. Foto: J. Unger

Obr. 9. Slavkov. Keramika nalezená v interiéru šibenice. Kresba: J. Unger a R. Knápek

Obr. 10. Slavkov. Záporky nalezené v interiéru šibenice. Foto: R. Pěnička

Obr. 11. Slavkov. Stříbrná mince – grešle ražená roku 1696 ve slezském knížectví Württemberg – Olešnice knížetem Christianem Ulrichem (1664-1704). Foto: J. Havlát

starší hrdelní právo. Po skončení výzkumu bylo místo péčí obce Křenovice upraveno na památník související s naučnou cestou hrdelního práva (Obr. 12) a výsledky byly komplexně publikovány (Unger 2017a; Pěnička 2017a; Jurkovičová 2017; Čuta – Mořkovský 2017; Wojtucki 2017).

Obr. 12. Slavkov. Dnešní stav úpravy areálu šibenice. Foto: J. Unger

Ivančická šibenice

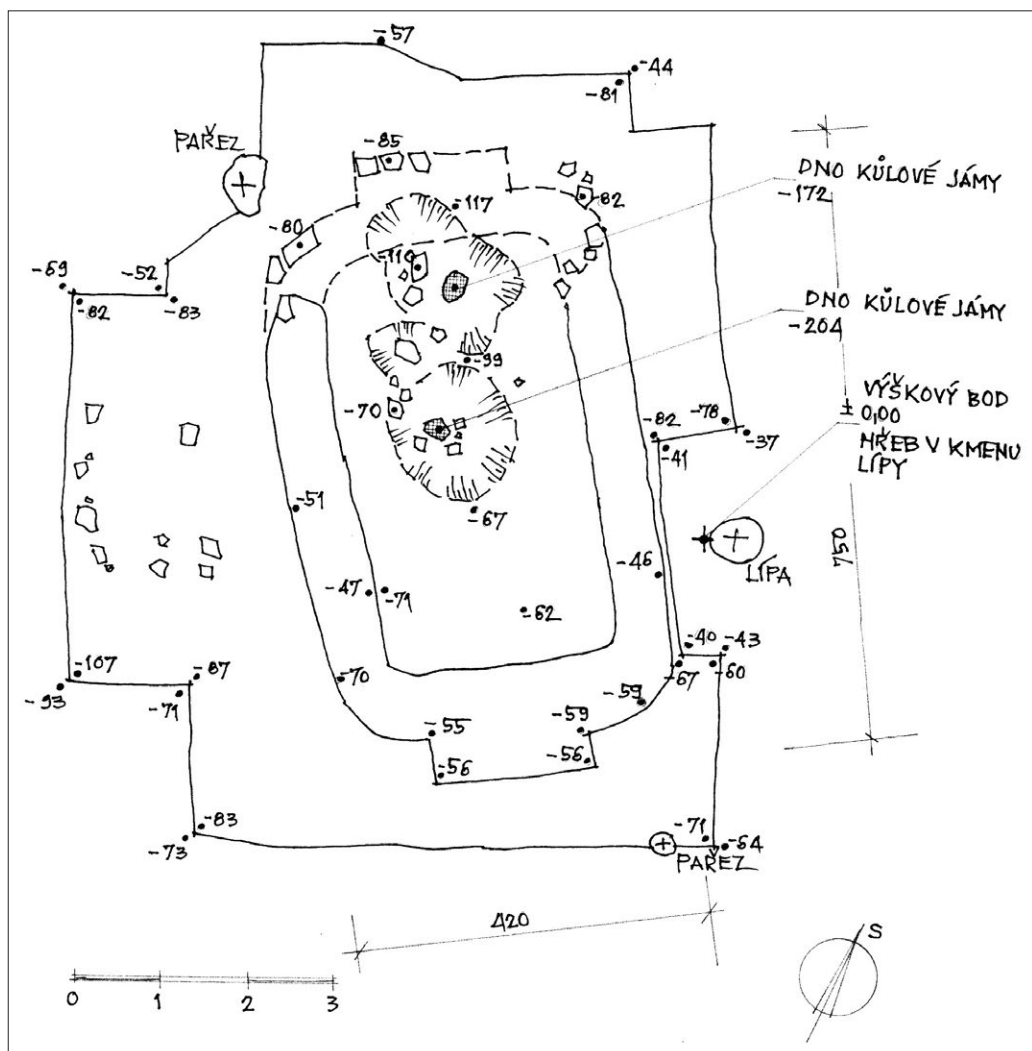
Do rámce zkoumaných lokalit se zařadila také ivančická šibenice. Na mapě Prvního vojenského mapování z let 1764-1768 jsou u Ivančic dvě značky pro šibenice a to severně a severovýchodně od města. Severně u silnice do Brna je značka jednoduché kolínkové šibenice a severovýchodně, v nadmořské výšce asi 328 m, je červená značka pro zděnou šibenici přímo mezi vinohrady. Po šibenici kolínkového typu nezůstaly v terénu žádné stopy. Povědomost o druhé šibenici se odráží v pomístním názvu „Šibenice“ a také v úpravě místa provedeném ivančickým farářem, buditelem a vlastencem P. Tomášem Procházkou (1803–1858), který zde nechal vysázet čtyři lípy. Roku 1922 zde postavil František Švarc betonový kříž s nápisem „Na památku“ (Kratochvíl 1906, 294; Voborný 2002). V květnu roku 2017 bylo místo na základě upozornění Dušana Adama a Františka Širokého navštíveno a při rekognoscaci se zjistilo, že terén je silně zarostlý náletovou zelení. Ze čtyř lip zůstaly jen tři, z toho dvě ve velmi špatném stavu a kříž z roku 1922 byl destruován. Zlomky malty, cihel a lidských kostí nasvědčovaly tomu, že se jedná o pozůstatky zděné šibenice. Po dohodě s Městským úřadem v Ivančicích, který plánuje pietní úpravu tohoto místa, byl zde zahájen archeologický výzkum, který pokračoval i roku 2018.

Na jihovýchodní straně zkoumané plochy se našly dobře dochované pozůstatky pilíře

Obr. 13. Ivančice. Foto odkrytých pozůstatků šibenice od jihovýchodu Foto: J. Unger

obdélníkového půdorysu o rozměrech 1,9 x 1,3 m. Podobný pilíř na severozápadní straně byl silně poškozen patrně při dobývání pařezu a in situ zůstaly jen tři kameny vyznačující vnější severozápadní líc. Oba pilíře byly spojeny zdivem, z nichž východní měla šířku kolem 0,6 m a západní, která je mírně konkávně vyklenuta, šířku kolem 0,8 m. Vnitřní rozměry prostoru vymezené zdivem měří 5,0 x 2,7 m (Obr. 13, 14). Na vnitřním okraji západní zdi se podařilo odkrýt lidské kosti, které se dostaly do malty, což dokládá exekuce na tomto místě ještě před stavbou zděné šibenice. V ohrazeném prostoru, zvláště kolem jeho střední části, se opět nacházely další lidské kosti, většinou v neanatomické poloze, zlomky keramiky, cihel a ojedinělých železných předmětů. Při detektorovém průzkumu v okolí byly nalezeny především recentní kovy, ale také jednostranný fenik, ražený v Bavorsku-Mnichově roku 1631 (Obr. 15). V severozápadní polovině vymezené plochy zděné šibenice byly objeveny pozůstatky dvou sloupových jam vzdálených od sebe 1,5 m. Jižnější (A) obsahovala pod skladbou tří cihel o rozměrech 27-28 x 13,5 x 5 cm zbytky dřevěného sloupu obdélníkového průřezu o rozměrech 25 x 30 cm, zasazeného do výkopové jámy o průměru 1,2 m. V horních partiích bylo nalezeno spálené dřevo, ale hlouběji bylo dřevo již jen ztrouchnivělé. Zdeněk Vaněček určil dřevo jako dub (*Quercus*). Severnější sloupová jáma (B) bez pozůstatků dřeva, měla průměr 0,5 m a výkopová jáma 1,2 m. V zásypu

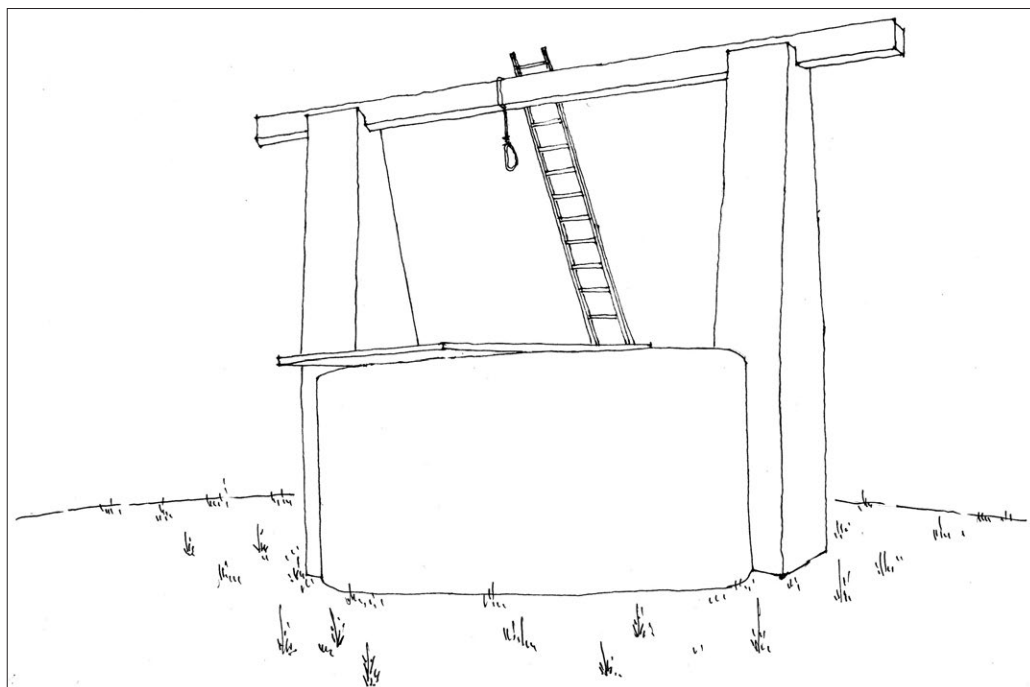
Obr. 14. Ivančice. Celkový plán odkrytých pozůstatků šibenice s nivelací. Kresba J. Velek

sloupové jámy B se našly zlomky keramiky. Den sloupových jam se nepodařilo dosáhnout, ale vpichem železné tyče bylo upřesněno, že jáma A má dno v hloubce 1,7 m a jáma B 2,1 m oproti dnešnímu povrchu.

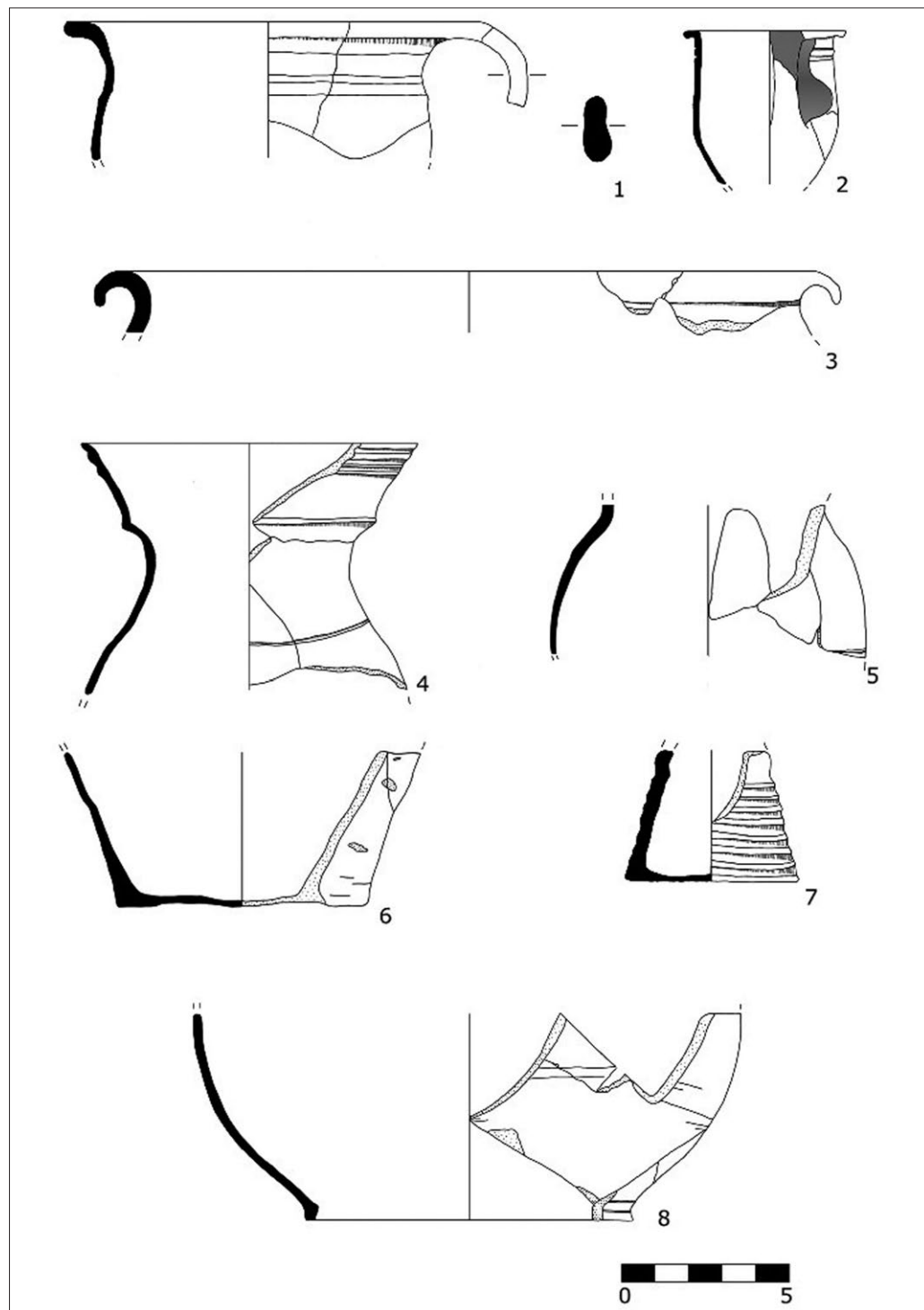
Při archeologickém výzkumu se podařilo odkrýt pozůstatky dvou fází ivančické šibenice. V první fázi se jednalo o dřevěnou dvousloupovou (vidlicovou) šibenici. V druhé fázi byla starší dřevěná šibenice nahrazena zděnou šibenicí zvláštního typu, postavenou z kamene a cihel. Jednalo se o dva kamenné pilíře spojené zdmi tak, že uzavíraly obdélníkový prostor. Vrcholy pilířů, které se směrem nahoru původně zužovaly, spojoval jeden dřevěný trám, na němž se věšelo (Obr. 16). Představíme-li si obvodní zeď i sloupky v rozměrech dostatečně vymezujících vnitřní prostor a vystavení těla popraveného, pak je zřejmé, že šibeniční stavba byla výraznou krajinnou dominantou dobře viditelnou

Obr. 15. Ivančice. Jednostranný fenik kurfiřta Maximiliána I. (1623-1651) ražený v Bavorsku-Mnichově roku 1631. Foto J. Havlát

Obr. 16. Ivančice. Kresebná rekonstrukce podoby druhé fáze šibenice. Kresba J. Velek

Obr. 17. Ivančice. Výběr nalezené keramiky. Kresba D. Václavíková

z města i okolí. Dokonce i mírně vyklenutou jihozápadní zeď spojující pilíře, lze považovat za prvek zvýrazňující stavbu z pohledu od města.

Datování obou fází ivančické šibenice může vycházet z nálezů keramiky (Obr. 17). Co se týká tvarové náplně souboru, tak jsou rozpoznány hrnce a hrnky (Obr. 17:2, 3, 5), hrnky s uchem (Obr. 17:1), džbán (Obr. 17:4) a pohár (Obr. 17:7). Keramiku od ivančické šibenice lze vcelku datovat do přelomu 15. a 16. stol. s nepatrnou příměsí mladší produkce, k níž patřil hrneček s uchem opatřený vnitřní polevou (Obr. 17:2). Cihly související s ukončením činnosti dřevěné dvousloupové šibenice lze datovat do 14 až 17. stol. (Holub – Kolařík – Merta – Peška – Zůbek 2015, 326). Železné artefakty, nalezené v areálu šibenice i v nejbližším okolí, jsou většinou recentního původu, i když některé (hřebíky) mohou s šibenicí souviset.

Vzhledem k tomu, že archeologický výzkum doložil dvě fáze šibenice a to jednu dřevěnou a druhou zděnou, nalezenou keramiku lze patrně přiřadit k první fázi a silně fragmentarizovaný soubor může souviset s úpravou terénu před budováním zděné šibenice v druhé fázi někdy na přelomu 15. a 16. stol. Poněkud překvapující je minimum nálezů, které by souvisely s provozem šibenice v pokročilém 17. a v první polovině 18. stol. Dále je pozoruhodné, že místo šibenice bylo již v šedesátých letech 18. stol., v době Prvního vojenského mapování, porostlé vinohrady a sady, ale šibenice musela být v takovém stavu, že stála za zaznamenání jako důležitý bod v terénu. Údaj o exekuci Jakuba Šindeláře, oběšeného na čakanu na Lamparce roku 1747, by nasvědčoval tomu, že v 18. stol. byla použita i dřevěná šibenice (čakan) u silnice vedoucí k Brnu, zaznamenaná také na Prvním vojenském mapování.

Šatovská šibenice

Roku 2015, po dohodě s obcí, která je majitelem pozemku, bylo místo šibenice povrchově prozkoumáno. Byly odkryty pozůstatky dvou sloupů vyzděných z kamene a cihel, vzdálených 4,4 m. Jejich výška se odhaduje na 6 m. Nalezena byla jediná lidská kost (5. metacarpus), což potvrzuje výkon hrdelního práva na tomto místě. Soustavný archeologický výzkum byl na místě proveden na jaře roku 2019. Úplně odkryty byly dva pilíře a prostora v nejbližším okolí (Obr. 18). Při tom byly nalezeny ojedinělé zlomky většinou recentní keramiky a recentní zvířecí kosti. Přestože z písemných pramenů je známa celá řada exekucí na tomto místě v 16. a 17. stol., žádné další lidské pozůstatky nebyly nalezeny.

Vranovská šibenice

Pozůstatky šibenice u Vranova nad Dyjí byly dokumentovány a ověřeny drobnou sondáží roku 2016. Postavena byla z kamene na maltu a její půdorys je přibližně čtvercový o vnějších rozměrech 6,0 x 5,5 m a šířce 0,7 m. Zdivo se místy dochovalo až do výšky až 1,25 m (Obr. 19). Ojediněle se ve zdivu nacházejí části cihel o rozměrech ?x15x7 cm. K ověření hloubky základové spáry a možnosti vstupu do interiéru šibenice, byly na vnější i vnitřní straně položeny tři malé sondy do hloubky 45 a 60 cm. Pod vrstvou lesní prsti, suti, zlomků tašek a nálezem recentní skleněné láhve, se v hloubce 45 cm rýsoval rostlý terén.

Obr. 18. Šatov. Pilíř vypreparovaný výzkumem roku 2019. Foto J. Unger

Obr. 19. Vranov nad Dyjí. Dochovalé zbytky zdiva šibenice. Foto J. Unger

Základová spára 3 leží v hloubce 55 cm. V jedné sondě se našly dvě celé keramické tašky – bobrovky o rozměrech 39,5x18x2 cm. Vstup na šibenici musel být nad úroveň terénu a tašky snad sloužily, nebo měly sloužit, k zakrytí sloupů v rozích šibenice (Unger 2017).

Jihomoravské šibenice ve světle archeologických výzkumů

Při archeologických výzkumech jihomoravských šibenec byly zjištěny zbytky dřevěné vidlicové šibenice u Ivančic. Kůly byly od sebe vzdáleny jen 1,5 m, což je poměrně málo a umožňovalo by to popravu jen jednoho jedince. Taková šibenice je vyobrazena například v právní knize *Sachsenspiegel* z první poloviny 13. stol. (Evers 2008, Abb. 2). Při výzkumu šibenice v Jeleniej Górze byly odkryty dvě sloupové jámy obdélníkového půdorysu o rozměrech 47x37 a 45x36 cm, hluboké 25 cm a vzdálené od sebe jen 1,1 m. Snad se jedná o pozůstatky vidlicové šibenice, která předcházela tamní zděné šibenici na kruhovém půdorysu (Duma – Rutka – Wojtucki 2012, 54). V Anglii u South Acre byly dvě sloupové jámy vzdáleny od sebe asi 2,5 m a u Stockbridge Down jen 1,5 (Reynolds 2009, Fig. 40 C, D). Dva dřevěné sloupy zřejmě vidlicové šibenice u Gföhl byly od sebe vzdáleny 3 m (Breibert – Obenaus 2017, 422, Abb. 2). Složitost interpretace sloupových jam ukazuje například výzkum šibenice u Hundisburgu, kde se našlo celkem osm sloupových jam souvisejících s třikrát obnovovanou vidlicovou šibenicí (Auler 2008a, Abb. 2). Také při výzkumu šibenice u Bad Belzig se našlo šest velikých sloupových jam o průměru 1,6 m a hloubce až 1,7 m (Genesis 2014, 147), což v podstatě odpovídá rozměrům sloupových jam od ivančické šibenice. Situace se interpretuje tak, že se jednalo o dvoj- nebo trojsloupovou šibenici ze 17. stol. (Genesis 2014, 147). Také v místech vodňanské šibenice byla objevena křivá jamka, o níž se uvažuje jako o pozůstatku sloupu dřevěné šibenice (Mašková – Michálek 2006, 805). Na metodickou problematiku interpretace sloupových jam poukázala také Sonja König (2010, 277). Z toho vyplývá, že dvě sloupové jámy objevené v areálu ivančické šibenice, mohly mít své protějšky mimo zkoumanou plochu.

Dřevěné šibenice se obecně považují za starší než šibenice zděné, které byly stavěny od 16., častěji 17. a někdy až 18. stol. (Wojtucki 2012, 425). Datování přestavby ivančické šibenice vychází z archeologických nálezů zlomků keramiky datovatelné především do přelomu 15. a 16. stol. Podle současného stavu poznání byla tehdy dřevěná ivančická šibenice nahrazena zděnou. Sestávala ze dvou pilířů spojených zdmi, které uzavíraly obdélníkový prostor. Šibenici tohoto půdorysu není možné zařadit do žádných typologických schémat zpracovaných Danielem Wojtuckým, Stefanem Krabathem, Thiesem Eversem a Alicou Wirdzekovou-Křápkovou (Wojtucki 2005; 2012; Krabath 2008; Evers 2008; Wirdzeková-Křápková 2016). V podstatě se jedná o variantu dvousloupové (vidlicové) šibenice u níž sloupy/pilíře souvisely s ohradní zdí. Taková šibenice se nacházela u švýcarského Aarburgu, kde dva sloupy ležely uvnitř šestiúhelníkového ohrazení zbudovaného roku 1565 (Auler 2008). Také v Zofingen (Švýcarsko), stávala dvousloupová šibenice uvnitř obdélníkového ohrazení (Auler 2008, 298). Půdorysně podobná šibenice, sestávající v mladší fázi ze dvou zděných pilířů spojených zdmi tak, že vnitřní půdorys je čtvercový, byla v letech 2015 až 2016 prozkoumána u Gföhl v Rakousku (Breibert – Obenaus 2017). Šibenice u Ebersteinu sestávala ze dvou zděných sloupů z jedné strany spoje-

ných půlkruhovou zdi (Lefnaer 2012, 347). Vzhledem k viditelné situaci není však jisté, že zeď spojující sloupy bývala i na druhé straně. Takové šibenice umožňovaly postavení popravčího žebříku z ohrazeného areálu, přípravu popravky mimo viditelnost publika, které však nebylo ochuzeno o podívanou na závěrečnou etapu popravky. Mírné vyklenutí zdi ve směru kde lze předpokládat publikum by tento efekt ještě umocňovalo.

Zděná dvousloupová šibenice bez ohrady byla na jižní Moravě zjištěna jen u Šatova, přímo na rakouských hranicích, kde sloupy jsou od sebe vzdáleny 4,4 m. Šibenice u Strassburgu v Korutanech sestávala také ze dvou pilířů obdélníkového půdorysu vzdálených od sebe 5,4 m (Lefnaer 2012, 372). Rovněž sloupy zděné šibenice u Sennwald-Salez ve Švýcarsku měla u základů zhruba čtvercový půdorys (90x95 cm) a sloupy byly od sebe vzdáleny 2 m (Auler 2008, 301). V Německu jsou tři stojící dvousloupové šibenice v Tribergu, Worthu am Main a Rixfeldu. První z nich má výšku 5 m a třetí přes 3 m (Auler 2008b, 310, 312, 315). Tyto šibenice, orientované dlouhou stranou k divákovi, zatím nejsou příliš časté.

Zděné šibenice na čtvercovém půdorysu, tak zvaného studničního typu, byly na jižní Moravě stavěny zřejmě nejčastěji. Archeologicky byly zkoumány u Tišnova i Slavkova a dokumentovány u Vranova nad Dyjí a Lomnice. Šibenice měly v podstatě čtvercový, nebo mírně lichoběžníkový, půdorys o délce stran 5,3 až 6,4 m. Síla zdiva se pohybovala od 0,6 do 1,0 m. Přestože v žádném z těchto příkladů nebyl doložen vstup do ohrazeného areálu zvláštními uzamykatelnými dveřmi, můžeme je kromě Vranova, podle četných analogií, předpokládat. Tišnovská šibenice měla rozšířené rohy, což souvisí se stabilitou sloupů vycházejících z úrovně obvodového zdiva. V dalších případech sloupy vycházely přímo z koruny obvodního zdiva a mohly mít tudíž jen rozměry odpovídající tomuto zdivu, tedy 0,9 x 0,9 m.

Konstrukci vranovské šibenice je jen stěží možno vysvětlit jinak než tak, že obvodové zdivo bylo vyzdviženo do určité výšky, na kterou byla položena dřevěná vodorovná úroveň, na níž se vstupovalo z vnější strany po dřevěných schodech či žebříku. Na této úrovni byl postaven žebř, opřený horním koncem o vodorovné trámy spojující vrcholy sloupů. Nálezy keramických tašek nasvědčují zakrytí vrcholu sloupů jako opatření proti dešťové vodě.

Lidé od šibenic. Přínos antropologie při výzkumu kosterních pozůstatků popravených osob a sebevrahů

Robin Pěnička

Způsob pohřbu a zacházení s těly popravených osob či sebevrahů byl v mnoha směrech velmi specifický a nelze hovořit o jednotném pohřebním ritu. Ve většině případů se nejednalo o skutečný pohřeb a pohřbení delikventa bylo bez jakékoliv piety a často se jednalo o pouhé zahrabání těla po vykonaném trestu (Sokol 2003, 757; Wojtucki 2005, 33; Sokol 2016, 502; Mašková 2017, 16). Způsob zacházení s tělem po poravě, případně určité pohřební praktiky, lze studovat z písemných a ikonografických pramenů, ale při vlastním archeologickém výzkumu popravišť se stávají velmi významným pramenem poznání tělesné (kosterní) pozůstatky delikventů (příp. i sebevrahů). Lidské kosterní pozůstatky patří mezi nejpočetnější nálezy z míst, která sloužila jako popraviště. Navíc je jejich interpretace v mnoha případech jednoznačná a nalezené kosterní pozůstatky (kompletní skelety či pouhé fragmenty jednotlivých kostí) považujeme za tělesné pozůstatky popravených delikventů a sebevrahů.

Cílem antropologických, příp. soudně lékařských, výzkumů se stala nejen snaha charakterizovat fyzický a demografický charakter (pohlaví, věk, výška postavy, specifikace zdravotního stavu) nalezených kosterních pozůstatků, způsob zacházení s tělem po poravě či stav těla v době uložení do země, ale pozornost se zaměřila i na výskyt potenciačních stop násilí jako dokladu jednotlivých forem výkonu hrdelního trestu (Etter 1992, 137; Sokol 2003, 763; Sokol 2008, 25). Srovnáním antropologických, písemných a ikonografických poznatků lze u konkrétních nálezů upřesnit jejich interpretaci, určit charakteristické znaky jednotlivých forem hrdelního trestu a s ním spjaté nakládání s tělem delikventa či sebevraha a v neposlední řadě lze takto identifikovat konkrétní osoby (Sokol 2008, 25; Grenda et al. 2009). Největší překážkou, se kterou se při analýze kosterních pozůstatků setkáváme, je neúplnost koster a v mnoha případech nízký stupeň zachovalosti jednotlivých kostí. I přes tyto nedostatky antropologie významně pomáhá při interpretaci kosterních nálezů z popravišť a je nedílnou součástí výzkumu historie hrdelního práva.

Historie zkoumání tělesných pozůstatků delikventů (a sebevrahů) sahá do 19. století, kdy byly prováděny první ucelenější archeologické a vlastivědné průzkumy zaniklých popravišť. Samotným kosterním pozůstatkům však nebyla věnována dostatečná pozornost a v mnoha případech byly stranou zájmu odborníků. S rozvojem právní archeologie se však část badatelů začala věnovat i tomuto prameni, což vedlo k provedení několika interdisciplinárně orientovaných výzkumů popravišť, na kterých se vedle archeologů podíleli významnou měrou i antropologové. V rámci evropské právní archeologie se stalo významným impulsem zájmu o tuto okrajovou problematiku publikování výsledků výzkumu luzernské šibenice a mrchoviště u Emmenbrücke. Výzkumný tým se zde zaměřil nejen na studium archeologických hmotných i nehmotných pramenů, ale značná po-

zornost byla věnovaná také nalezeným lidským a zvířecím kosterním pozůstatkům (Etter 1992, 135-156; Manser et al. 1992). Po publikování výsledků z Emmenbrücke se v širším středoevropském prostoru prosadil interdisciplinární přístup výzkumu popravišť a v současné době máme k dispozici poměrně bohatou archeologickou a antropologickou literaturu zabývající se problematikou delikventů (a sebevrahů) jako specifickou společenskou vrstvou obyvatel raného novověku (např. Auler 2008c, 2010 a 2012a). Z novějších prací lze uvést výsledky výzkumů kosterních pozůstatků ze švýcarského Feldbrunnu (Lanz – Ulrich-Bochsler 2014, 88–92), německého Langenfeldu (Pieper – Schlüter 2008, 399–409; Schlager et al. 2010, 63–70), Selchowa (Grothe – Jungklaus 2012, 544–554) a Rottweilu (Becker 2010, 420–427), z britského Hulton Abbey (Auler 2012b, 532–543) a Walkington (Buckberry – Hadley 2010, 434–451), z rakouského Gföhl (Brundke 2017, 429–434) nebo ze slezské Jelení Hory (Jelenia Góra) (Duma et al. 2012, 13–16; Duma 2015, 69–71), Zlatého Stoku (Duma et al. 2011, 12–25) či Miłkova (Grenda et al. 2009) ad.

Na území České republiky byl výzkumu kosterních pozůstatků delikventů a sebevrahů po dlouhou dobu okrajovou záležitostí. Proto je v tomto ohledu pramenná základna zcela nedostačující (Sokol 2003, 757; Mašková – Wojtucki 2019, 41–42). V minulosti objevené lidské kosti na místě zaniklého popraviště představovaly pouhé náhodné nálezy, kterým nebyla věnována téměř žádná pozornost. I v případech, kdy se prováděl archeologický, či vlastivědný výzkum zaniklého popraviště, byly lidské kosti většinou stranou zájmu výzkumného týmu. Navíc byly objevené kosterní pozůstatky buďto ponechány na místě nálezu, odklizeny na neznámé místo nebo byly pietně pohřbeny. Jako příklad lze uvést pohřby kostí ze šibenice v Lomnici, Třebíči a Velkém Meziříčí (Sameš 1931/1932, 62–63; Skutil 1948, 77–80; Unger et al. 2016, 23–29; Hájek et al. 2018, 138–147). S rozvojem právní archeologie a multioborově zaměřených výzkumů, se podařilo nedostatky z dřívějších dob překonat a v současné chvíli již máme z českého a moravského prostředí k dispozici poměrně bohatou pramennou základnu pro interpretaci způsobu zacházení s těly popravených osob a jejich tělesné stavbě. V Čechách byly v nedávné době provedeny komplexní výzkumy popraviště v Bečově nad Teplou (Sokol 2003, 736–766; Sokol 2008a, 250–269), Vodňanech (Mašková – Michálek 2006, 790-809; Mašková 2017, 17; Mašková – Wojtucki 2019, 46–48) a Přimdě (Sokol 2016, 501–523). Ačkoliv antropologický materiál z těchto výzkumů nebyl početný, byla kosterním pozůstatkům delikventů a sebevrahů věnovaná náležitá pozornost (Sokol 2003, 745; Likovský – Velemínský 2006, 810–812; Sokol 2016, 516–517; Drnovský – Průchová 2018, 55). Také na Moravě byl výzkum kosterních pozůstatků delikventů a sebevrahů poměrně dlouhou dobu jen okrajovou záležitostí. První ucelenější archeologický výzkum byl proveden již v roce 1931 na místě městského popraviště v Třebíči (Sameš 1931/1932, 62–63; Skutil 1948, 77–80). Část nalezených kosterních pozůstatků byla odborně prohlédnuta antropoložkou Věrou Hladkou, která zkoumané kosti přiřadila dvěma dospělým osobám (Hladká 1931–1932, 145). V následujících letech byly antropologické poznatky doplňovány velmi sporadicky. V roce 1999 byl prozkoumán větší osteologický nález pocházející z jámy odkryté na místě bývalého popraviště v Kroměříži. Nalezené lidské kosti patřily pravděpodobně pěti dospělým osobám a na kostech byly nalezeny stopy patrně po lámání (Wojtucki 2005, 34; Chybová 2009, 202–209; Mašková 2015, 214). Teprve v rámci výzkumné iniciativy

Část skeletu	Počet fragmentů	Část skeletu	Počet fragmentů
Cranium	45	Ulna	31
Mandibula	17	Ossa manus	53
Dentes	8	Os coxae	29
Columna vertebralis	111	Femur	27
Costae	194	Patella	2
Sternum	6	Tibia	25
Scapula	19	Fibula	16
Clavicula	14	Ossa pedis	82
Humerus	14	Nedospělí/děti	4
Radius	18	Neurčené zlomky	71
Celkem	786		

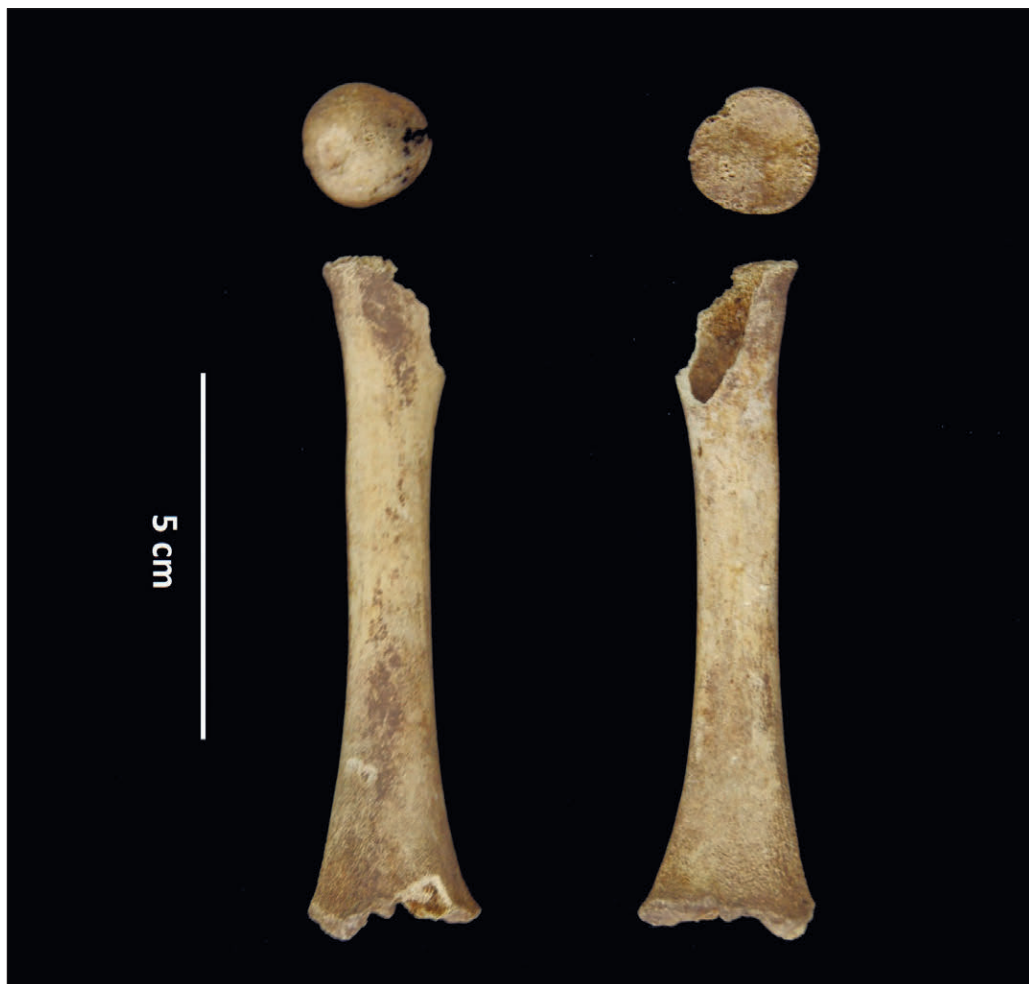
Tab. 1. Tišnov – počet fragmentů kostí z jednotlivých částí kostry

Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity byly provedeny terénní prospekce moravských šibenic a v letech 2014 až 2019 čtyři archeologické výzkumy popravistiště v Tišnově (Unger 2014, 152–160), slavkovské šibenice u Křenovic (Unger 2017a, 7–13), šibenice v Ivančicích a šibenice v Šatově. Cílem těchto výzkumů bylo doplnit mezery v pramenné základně, především o antropologické rozborů kosterních pozůstatků delikventů (a sebevrahů), a přispět tak k diskuzi a interpretaci dosavadních poznatků o výkonu hrdelního práva, tělesných vlastnostech popravených osob a sebevrahů, způsobu popravky a vztahu obyvatelstva k této specifické sociální skupině.

Z výzkumů šibenic v Tišnově, Křenovicích/Slavkově u Brna a Ivančicích byl získán bohatý antropologický materiál, který se stal předmětem samostatných studií (Pěnička 2014, 161–163; Čuta – Mořkovský 2017, 15–24; Pěnička 2017a, 240–243; Pěnička 2017b, 25–29; Pěnička 2019, 169–179). V následující části jsou shrnuty dosavadní antropologické poznatky o demografickém i fyzickém charakteru lidských kosterních pozůstatků z prozkoumaných popravistišť (Tišnov, Křenovice/Slavkov u Brna, Ivančice), které jsou doplněny o analýzu menších kosterních nálezů z dřívějších výzkumů (Strážnice) a ojedinělých nálezů lidských kostí na místě popravistiště (Lomnice, Šatov).

Archeologický výzkum popravistiště v Tišnově proběhl na jaře 2014. Ve vnitřním půdorysu šibenice bylo nalezeno velké množství neúplných kosterních pozůstatků, které byly po celém interiéru volně rozptýlené (Pěnička 2014, 161; Unger 2014, 152–160). Kostí se dochovaly ve velmi špatném stavu, byly v neanatomickém uspořádání a jednalo se o pouhé fragmenty jednotlivých kostí, případně větší části skeletu sestávající z několika málo kostí. Kompletní skelet nebyl nalezen.

Z tišnovské šibenice bylo k dispozici 786 kostí a jejich fragmentů (Tab. 1). Minimální počet jedinců byl určen na 13 osob (11 dospělých a 2 nedospělé osoby). Stav zachovalosti jednotlivých kostí neumožnil bližší stanovení demografických odhadů. Ve skupině nedospělých osob byly identifikovány kosti juvenilního jedince (chlapec?) ve věku mezi 16 až 19 lety a z mladšího dítěte, které pravděpodobně zemřelo ve věku mezi 3 až 5 měsíci, byla

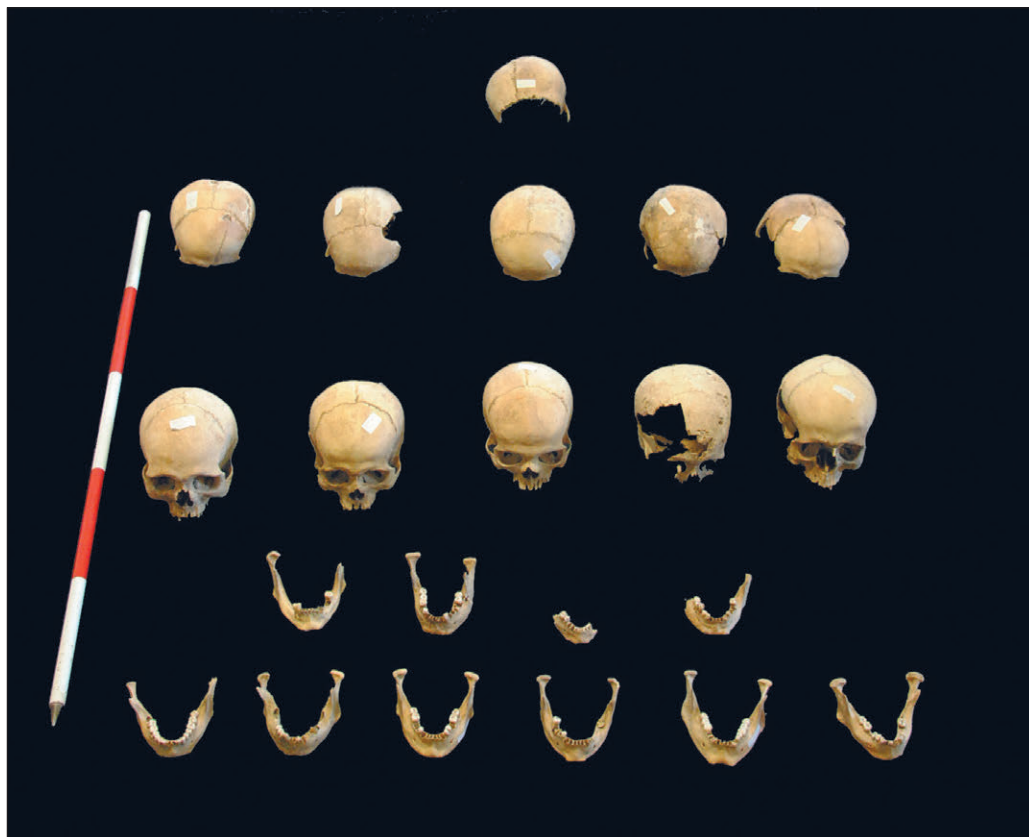

Obr. 1. Levá stehenní kost s nepřirostlou hlavicí 3 až 5 měsíčního kojence nalezená na popravišti v Tišnově. Vlevo pohled zepředu, vpravo pohled zezadu (foto R. Pěnička)

nalezena pouze levá stehenní kost (Obr. 1). Stopy po onemocnění, zranění a perimortálním násilí souvisejícího s výkonem trestu, nebyly na kostech zjištěny.

Nález kosti kojence je v kontextu popraviště velmi výjimečný. Jedná se o neobvyklý nález a interpretace tohoto nálezu je bez důkladné pramenné základny velmi obtížná. Pozůstatky kojence můžeme považovat za pohřeb nekřtěňátka, utajený pohřeb nechtěného dítěte, pohřeb dítěte zemřelého při nešťastné události nebo se může jednat o oběť násilného činu (infanticida). Vyloučit ovšem nesmíme i možnost sekundární manipulace s tělesnými pozůstatky, kdy se dětské kosti dostaly na místo šibenice až po jejím zániku v souvislosti s terénními úpravami okolí.

Pokud se přikloníme k domněnce, že tělesné pozůstatky kojence souvisí s provozem šibenice, lze se opřít o písemné záznamy z jednání tišnovské obecní rady. Ta v roce 1635 projednávala případ vraždy dítěte (*infanticidium*), kdy děvečka Markyta Kaliková rhodi-

Obr. 2. Soubor lebek nalezených v jedné z prohlubní v interiéru slavkovské šibenice u Křenovic (foto M. Čuta)

la své dítě (chlapce) do mlýnského náhonu (Konečný 2007, 23–29). Jak byl tento čin potrestán, není z písemných záznamů zřejmé. Podle tehdejší soudní praxe lze předpokládat, že byla vražedkyně potrestána podle hrdelního práva a pravděpodobně byla odsouzena k trestu smrti v podobě zahrabání zaživa a následnému probití těla kulem. Co se stalo s tělem mrtvého dítěte, se z písemných pramenů nedovídáme. Nález dětské kosti na popravišti může evokovat myšlenku, že mrtvé dítě bylo pohřbeno společně s matkou (vhodeno do hrobu na šibenici?), případně bylo „pohřbeno“ vedle těla matky/vražedkyně.

Na rozhraní katastrů Křenovic a Slavkova u Brna byly v letech 2015 a 2016 prozkoumány zbytky šibenice slavkovského panství (Unger 2017a, 7–13). V interiéru šibenice byly odkryty tři prohlubně (jámy), ve kterých se nacházely kosterní pozůstatky, stavební suť, zlomky keramiky, skla a kovových součástí šibenice. Lidské kosterní pozůstatky byly v jednotlivých prohlubních (jámách) a rozprostřeny byly i volně v interiéru šibenice. Nalezené lidské kosti byly bez anatomického uspořádání, byly ve velmi dobrém stavu a dochovaly se všechny části kostry, včetně několika neporušených lebek (Obr. 2). Kompletní skelet popravené osoby nebyl nalezen a objevené prohlubně lze považovat za jámy, do kterých byly kosti pravděpodobně shrnuty během úklidu šibenice.

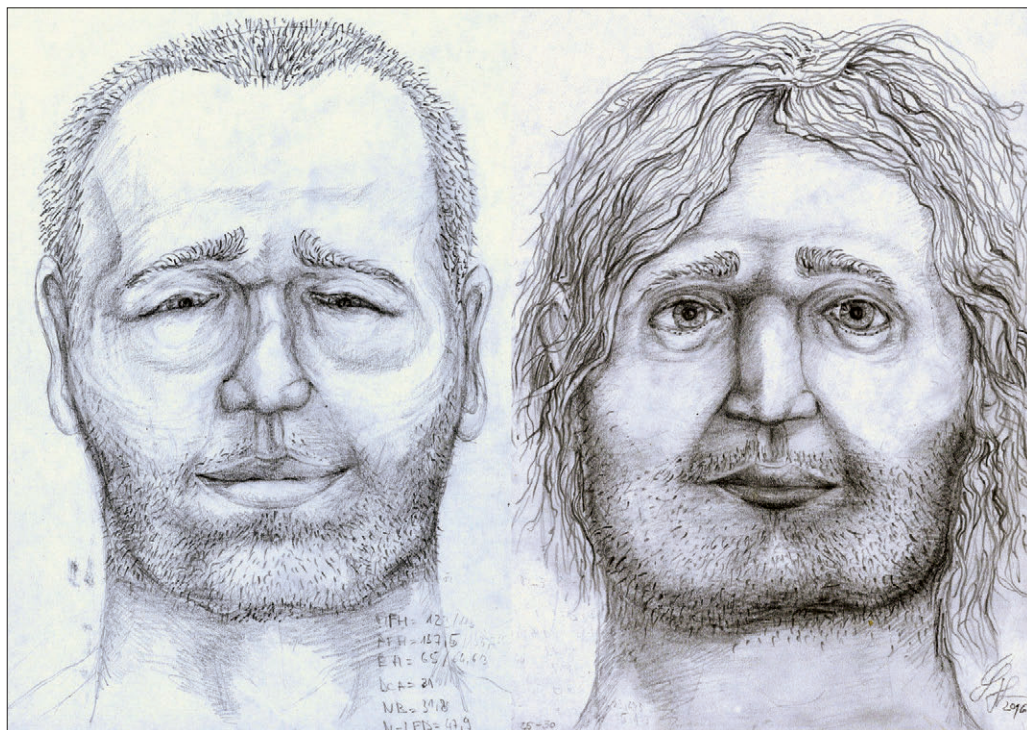
Část skeletu	Počet fragmentů	Část skeletu	Počet fragmentů
Cranium	157	Ulna	22
Mandibula	10	Ossa manus	159
Dentes	109	Os coxae	63
Columna vertebralis	197	Femur	31
Costae	247	Patella	15
Sternum	18	Tibia	20
Scapula	38	Fibula	24
Clavicula	18	Ossa pedis	161
Humerus	30	Nedospělí/děti	97
Radius	25	Neurčené zlomky	339
Celkem		1 780	

Tab. 2. Křenovice/Slavkov u Brna – počet fragmentů kostí z jednotlivých částí kostry

Ze slavkovské šibenice bylo k dispozici 1 780 kostí a jejich fragmentů (Tab. 2). Minimální počet jedinců byl určen na 15 osob (13 dospělých a 2 nedospělé osoby). Hodnocené tělesné pozůstatky byly robustní stavby s dobře vyvinutými svalovými úpony (výrazná byla především oblast brady). V devíti případech se podařilo určit mužské pohlaví, ve dvou případech se pravděpodobně jednalo o kosterní pozůstatky ženy a u dvou jedinců se pohlaví určit nepodařilo. Dožitý věk se pohyboval v dospělých věkových kategoriích *adultus* (20-39 let) a *maturus* (40-59 let). Nejstarší jedinci se dožívali věku do 50 let. Ve skupině nedospělých osob (chlapci?) se dožitý věk pohyboval v juvenilních hodnotách mezi 16 až 17 lety. Odhadovaná tělesná výška se pohybovala od 157,5 cm do 173,0 cm (kategorie malé až vysoké postavy).

Po očištění a restauraci byly na několika kostech nalezeny stopy po proběhlém onemocnění, zranění a detekovány byly stopy perimortálního násilí. Perimortální fraktury, jejichž příčinou byl pravděpodobně způsob výkonu poprav, byly bez známek reparačních procesů. Tyto zlomeniny byly nalezeny na kostech volné horní a dolní končetiny: na pěti kostech (dvě stehenní kosti, kost holenní, kost lýtková a kost vřetenní) byla nalezena tzv. motýlkovitá zlomenina (*butterfly fracture*), která vzniká v důsledku přímého tlaku kolmo na podélnou osu kosti; spirálovitá zlomenina byla zjištěna na jedné z pažních kostí. Lokalizace a charakter perimortálních zlomenin odpovídá výkonu hrdelního trestu formou lámání kolem a spirálovitá zlomenina patrně vznikla v důsledku vplétání do kola. Na jedné z lebek a na fragmentu pravé stehenní kosti byly objeveny stopy po ostrém předmětu. Toto zranění zřejmě nesouvisí s výkonem trestu (stětí mečem), ale spíše se jedná o stopy pracovních nástrojů s ostrou hranou, které kat používal při čištění a úklidu šibenice.

Výskyt patologií chronického charakteru (*osteomyelitis*, *syphilis*) a komplikovaná fraktura jedné z holenních kostí, která byla doprovázená zánětem a vytvořením píštěle (podrobný popis fraktury je uveden v samostatné studii), nesouvisí s výkonem trestu a vypovídají o zhoršeném zdravotním stavu delikventů. Ten se tak mohl stát jedním z faktorů sociální marginalizace.

Obr. 3. Kresebná rekonstrukce podoby dvou mužů ze slavkovské šibenice. Vlevo muž (Slavkov 1, 20-30 let) s patrnou deformitou nosních kostí, vpravo muž (Slavkov 4, 20-30 let) se zánětem v dentici na pravé straně. Kresbu na podkladě lebky provedla L. Haismanová

Podle nejlépe dochovaných lebek byla provedena kresebná rekonstrukce podoby dvou popravených mužů (Obr. 3).

Šibenice neobvyklého půdorysu byla v Ivančicích prozkoumána v letech 2017 a 2018. V interiéru stavby byly nalezeny rozptýlené lidské kosterní pozůstatky bez anatomického uspořádání. Jednotlivé kosti byly rozprostřeny po celé vnitřní ploše s větší koncentrací přibližně ve středu šibenice. Kosterní pozůstatky byly špatně zachované a jednalo se především o fragmenty jednotlivých kostí. Kompletní skelet nebyl nalezen.

Z ivančické šibenice bylo k dispozici 2 762 kostí a jejich fragmentů (Tab. 3). Minimální počet jedinců byl určen na 18 osob (17 dospělých a jedna nedospělá osoba). Základní demografický odhad byl velmi omezený. Pouze v šesti případech se podařilo určit pohlaví jako mužské, u ostatních se pohlaví určit nepodařilo. Dožitý věk se pohyboval v dospělých věkových kategoriích *adultus* (20-39 let) a *maturus* (40-59 let), přičemž mladší věková kategorie byla zastoupena čteněji. Nejstarší jedinci se dožívali věku do 50 let. V jednom případě patřily kosterní pozůstatky nedospělé osobě juvenilního věku mezi 16 až 19 lety. Tělesná výška se pohybovala mezi 167,7 cm a 176,4 cm (kategorie nadstřední až vysoké postavy).

Po očištění byly na kostech nalezeny stopy po prodělaném onemocnění, zranění a zjištěny byly také stopy perimortálního násilí. Fraktury bez reparačních procesů byly nalezeny na 18 kostech z oblasti volné horní a dolní končetiny, především na kostech předloktí a bérce (Obr. 4). Ve dvou případech (pažní a holenní kost) byla zjištěna tzv. mo-

Část skeletu	Počet fragmentů	Část skeletu	Počet fragmentů
Cranium	239	Ulna	57
Mandibula	39	Ossa manus	125
Dentes	86	Os coxae	85
Columna vertebralis	232	Femur	80
Costae	421	Patella	6
Sternum	0	Tibia	72
Scapula	86	Fibula	57
Clavicula	33	Ossa pedis	138
Humerus	75	Nedospělí/děti	1
Radius	40	Neurčené zlomky	890
Celkem	2 762		

Tab. 3. Ivančice – počet fragmentů kostí z jednotlivých částí kostry

Obr. 4. Perimortální fraktury na kostech volné horní končetiny z ivančické šibenice (foto R. Pěnička)

Obr. 5. Motýlkovitá zlomenina levé holenní kosti z ivančické šibenice (foto R. Pěnička)

Obr. 6. Šikmá, dislokovaná, nereponovaná fraktura levé stehenní kosti jednoho z delikventů popraveného na ivančické šibenici (foto R. Pěnička)

týlkovitá zlomenina (*butterfly fracture*, Obr. 5). Zranění nesouvisející s výkonem hrdelního trestu byla nalezena na levé stehenní kosti a na levé první metatarzální kosti. V obou případech se jednalo o vyléčené šikmé, dislokované a nereponované zlomeniny, které se zahojily bez zánětlivého procesu (Obr. 6). V dentici byl zaznamenán výskyt zubního kazu, zubního kamene, hypoplázie zubní skloviny v podobě podélných rýh a zánětlivý proces v oblasti kořenů jednoho třetího moláru.

Perimortální fraktury můžeme považovat za doklad jedné z forem hrdelního trestu, a to lámání kolem. Vyléčená zlomenina stehenní kosti měla zřejmě částečně omezující vliv na kvalitu života jedince, ale zranění se zahojilo bez výraznějších komplikací. Mírná dislokace a zkrácení stehenní kosti se mohlo odrazit v podobě snížené kvality lokomoce, která takto postiženého jedince mohla omezovat při některých každodenních aktivitách.

Kosterní pozůstatky z prostoru popraviště za Veselskou bránou (u bývalých městských jatek) ve Strážnici byly od roku 2003 uloženy v depozitáři hodonínského muzea. K antropologické analýze byly poskytnuty v roce 2016 (Pěnička 2017, 240–243). Podle terénních poznatků byly kosti nalezeny při výkopových pracích a následně vysbírány z navršené zeminy bez anatomického uspořádání. K dispozici bylo 75 fragmentů lidských kostí. Minimální počet jedinců byl stanoven na dvě dospělé osoby, přičemž v jednom případě se jednalo o kosterní pozůstatky muže. Bližší demografické odhady nebylo možné kvůli špatné zachovalosti kostí určit. Patologické změny kostí, zranění a stopy perimortálního násilí nebyly na kostech zjištěny.

V roce 2018 byl na místě lomnické šibenice nalezen fragment horní čelisti z levé strany. V zubních lůžkách se dochovaly dva třenové zuby (P1, P2), jejichž okluzní ploška nebyla opotřebována. Minimální počet jedinců byl stanoven na jednu osobu. Demografické odhady byly určeny pouze orientačně. Pravděpodobně se jedná o fragment skeletu muže ve věku mezi šestnácti až dvaceti lety, přičemž se lze klonit k horní hranici odhadu. Patologické změny kosti, zranění a stopy perimortálního násilí nelze na fragmentu čelisti hodnotit.

Při terénní prospekci na místě šatovské šibenice byla v roce 2015 nalezena jedna lidská kost. V průběhu archeologického výzkumu na jaře 2019 nebyly na místě šibenice nalezeny žádné další lidské kosterní pozůstatky a k antropologické analýze tak byla k dispozici pouze nepoškozená pátá metakarpální kost z pravé strany. Minimální počet jedinců byl stanoven na jednu dospělou osobu. Pohlaví a dožitý věk nelze spolehlivě určit a jedná se pouze o orientační odhad. Nalezená kost patří pravděpodobně dospělému muži. Patologické změny, traumata a stopy perimortálního násilí nelze hodnotit.

Antropologický výzkum kosterních pozůstatků delikventů (a sebevrahů) z moravských popravišť doplňuje naše poznatky o výkonu hrdelního práva raně novověké Moravy. Výpovědní hodnota jednotlivých kosterních souborů se velmi různí v závislosti na stavu zachovalosti kosterních pozůstatků (od špatně zachovalých fragmentů jednotlivých kostí až po velmi dobře dochované kompletní lebky). Počty fragmentů kostí v jednotlivých souborech odpovídají tafonomickým a postdepozicičním procesům na dané lokalitě, čímž je výpovědní hodnota kostí snižena a následné demografické odhady jsou proto velmi omezené a nedostačující. Na všech prozkoumaných lokalitách se pravděpodobně setkáváme s nejnižší stratigrafickou vrstvou a nalezené kosterní pozůstatky představují pouhý zlomek všech původně deponovaných kostí na popravišti. Hrobové situace s kompletními skelety nebyly nalezeny a zkoumané kosterní soubory tak nabývají charakteru hromadného hrobu několika jedinců. Tato situace proto výrazně ovlivnila výběr použitých metodických postupů i výsledné osteometrické a demografické odhady.

Ačkoliv bylo hodnocení kosterních pozůstatků delikventů výrazně omezeno, můžeme se pokusit charakterizovat tuto specifickou skupinu obyvatelstva našich měst. Předně si musíme uvědomit, že tuto společenskou skupinu nelze považovat za jednotnou populaci.

Lokalita	Počet fragmentů	MNI					Věk	Výška postavy
		Σ	M	F	N	I		
Tišnov	786	13	-	-	11	2	infans I; juvenis; adultus	-
Křenovice	1 772	15	8	2	3	2	juvenis; adultus; maturus	157,5 – 173,0 cm
Ivančice	2 761	18	6	-	11	1	juvenis; adultus; maturus	167,7 – 176,4 cm
Strážnice	75	2	1	-	1	-	adultus	-
Lomnice	1	1	1	-	-	-	juvenis/adultus	-
Šatov	1	1	1	-	-	-	adultus?	-

Tab. 4. Demografické odhady z jednotlivých lokalit. MNI – minimální počet jedinců, M – muži, F – ženy, N – neurčitelné pohlaví, I – nedospělí/děti

Jedná se o pouhý „výběr“ osob, které se ocitly na jednom společném místě – popravišti. Vystává proto otázka, zde se na jednotlivých lokalitách nacházejí tělesné pozůstatky místních obyvatel, nebo se zde nacházejí také osoby cizího původu. V tomto nám pomáhají především písemné prameny, v nichž jsou zaznamenány hrdelní případy a způsob výkonu trestu, tedy popravy. Setkáváme se v nich nejen s popravou obyvatel místního původu (město), obyvatel širšího okolí (panství), ale i obyvatel z jiných měst i zemí. Obdobnou situaci lze vysledovat i v případě sebevrahů. Na námi prozkoumaných lokalitách byli převážně trestáni obyvatelé místního původu, případně obyvatele příslušného panství. Poměrně časté jsou případy exekucí obyvatel židovského původu (Wojtucki 2017, 40; Wojtucki 2019, 189–191). Identifikace této skupiny podle nalezených kosterních pozůstatků je však nemožná a při interpretaci situace na popravišti vycházíme primárně z písemných pramenů.

Z jihomoravských lokalit máme v současné chvíli k dispozici poznatky minimálně o 60 jedincích (Tab. 4). Bohužel stav zachovalosti jednotlivých kostí v hodnocených souborech neumožňuje podrobný demografický popis. Pohlaví se podařilo odhadnout pouze v 19 případech, u 26 jedinců bylo neurčitelné a zbývající část tvoří kosterní pozůstatky nedospělých osob. Ve skupině s určeným pohlavím převažují muži (17 jedinců), pouze ve dvou případech lze předpokládat, že kosterní pozůstatky patřily ženám. Odhadovaný dožitý věk se u dospělých osob pohyboval mezi 20 až 40 lety, nejstarší jedinci se dožívaly věku do 50 let. Skupinu nedospělých osob tvoří většinou jedinci (chlapci/muži) juvenilního věku mezi šestnáctým až devatenáctým rokem života. Zcela výjimečným je nález kosti dítěte ve věku mezi 3 až 5 měsíci, jehož interpretace je bez pramenné základny velmi obtížná.

V několika případech byly kosterní pozůstatky delikventů (a sebevrahů) velmi robustní stavby (patrně je to především u kostí ze slavkovské šibenice). Lze proto předpokládat, že popravené osoby (příp. i sebevrazi) byli mohutnější tělesné stavby s dobře vyvinutým svalstvem, jejichž tělesná výška se pohybovala přibližně od 157 do 177 cm, tedy v kategoriích od malé až po vysokou postavu.

Nalezená perimortální traumata ve formě zlomenin bez známek hojení, interpretujeme jako násilí související s výkonem hrdelního trestu. Poměrně dobře je doložen trest

Obr. 7. Lámání kolem na dobovém vyobrazení v *Spiezer Chronik* Diebolda Schillinga z roku 1484/85 (upraveno podle Bern, Burgerbibliothek, Mss. h. h. I. 16, p. 401 – Diebold Schilling, *Spiezer Chronik*; <http://www.e-codices.ch/en/list/one/bbb/Mss-hh-10016>)

lámáním kolem (Křenovice/Slavkov u Brna, Ivančice). Ten probíhal tak, že kat pomocí okutého kola lámal části těla delikventa působením síly kolmou na podélnou osu kostí, především končetin (Obr. 7). Výkon tohoto trestu interpretujeme na základě zlomenin s ostrou hranou lomu bez reparačních procesů, které byly nalezeny celkem na 32 kostech volné horní a dolní končetiny (14 případů ze slavkovské šibenice a 18 případů z ivančické šibenice). V sedmi případech (pět případů ze slavkovské a 2 případy z ivančické šibenice) byla zjištěna tzv. motýlkovitá zlomenina (*butterfly fracture*) kosti. Jiné formy trestu nebylo možné kvůli špatnému stavu zachovalosti jednotlivých kostí spolehlivě doložit a při jejich identifikaci vycházíme z typu popraviště a z dochovaných písemných pramenů.

Jedná se především o trest oběšením, pro který byla šibenice určena. Bohužel stav krční páteře, resp. krčních obratlů, neumožňuje bližší popis způsobu trestu oběšením. Stejná situace je i v případě výkonu trestu stětím mečem. Nalezené stopy po ostrém předmětu ve slakovském souboru sice podporují předpokládaný trest stětím, příp. čtvrcení těla, ale pravděpodobně se jedná o stopy pracovních nástrojů používané katem při manipulaci s tělesnými pozůstatky v rámci úklidu šibenice. Jiné formy trestů (např. upálení, zahrabání za živa, probodnutí kulem ad.) nebyly při výzkumu zjištěny.

Patologické stavy, které nesouvisely s výkonem hrdelního trestu, měly výrazně chronický charakter a doba léčení těchto onemocnění a zranění je poměrně časově náročná (především v případě komplikovaných fraktur doprovázených zánětem). Tato zranění a následnou dlouhodobou regeneraci doprovázenou dlouhodobou izolací od každodenních aktivit můžeme považovat za jeden z nepřímých faktorů společenské marginalizace. Při předpokladu, že se komplikované zranění s následnou dlouhodobou léčbou vyskytlo ve skupině obyvatel s nižší společenskou pozicí, mohlo zapříčinit nedostatky v každodenním zajištění živobytí a přísunu základních potravin. Akutní fáze zranění (případně onemocnění) jedince zcela vyloučila z pracovních a společenských aktivit, což mohlo vést ke ztrátě kontaktu se širším okolím. Jelikož je léčba zlomenin dlouhých kostí časově náročná, byli zranění osoby nedobrovolně vyloučené z každodenních aktivit a dostávali se do společenské izolace, které v konečném důsledku mohla vést až k fatální změně způsobu života jedince. V případě, že se zranění vyléčilo bez výraznějších komplikací, mohl se jedinec opět zapojit do každodenních aktivit společnosti. V opačném případě mohlo zranění zapříčinit aktivní páchání trestné činnosti s cílem zajištění si základního živobytí. Vlekoucí se onemocnění a společenská izolace mohla být také jednou z příčin vyskytujících se případů sebevražd. Nálezy kostí s onemocněním a zraněním chronického charakteru sice připouští možnost společenské marginalizace této specifické skupiny obyvatel, tento předpoklad je však nutné potvrdit či vyvrátit na základě archeologických, antropologických, historických a písemných pramenů. Proto se jedním z cílů antropologického výzkumu delikventů a sebevrahů stává nejen studium specifických zranění souvisejících s výkonem hrdelního trestu, ale také výzkum zdravotního stavu a jeho sociální dopad.

Raně novověká popraviště představovala místa se specifickým symbolickým i sociálním významem a pro většinu obyvatelstva se jednalo o zapovězená a nečistá místa. Na základě prozkoumaných kosterních nálezů z několika jihomoravských lokalit doplňujeme naše dosavadní poznatky o hrdelním právu na Moravě. Výsledky antropologické analýzy kosterních pozůstatků delikventů a sebevrahů dokládají, že na šibenici byl ve většině případů popraven dospělý muž v produktivním věku malé až vysoké postavy s robustnější tělesnou stavbou s dobře vyvinutým svalstvem. Mezi kostmi nacházíme také tělesné pozůstatky žen a nedospělých (chlapců) osob. Zcela výjimečný je pak nález kosterních pozůstatků kojence, jejichž interpretace je předmětem diskuze (oběť infanticidy?). Nalezená traumata a stopy násilí dokládají různé formy hrdelního trestu, především zostřenou formu v podobě lámání kolem. Bohužel špatný stav kostí a neúplnost skeletů neumožňuje potvrdit či vyvrátit jiné formy hrdelního trestu jako je například stětí mečem, čtvrcení, upálení a další. Komplikované fraktury a další zánětlivá onemocnění můžeme považovat

za jeden z faktorů, který některé jedince vylučoval z každodenních aktivit obyvatelstva a určoval de facto jejich pozici ve společnosti.

Antropologické, soudně lékařské metody a moderní zobrazovací techniky výrazně usnadňují interpretaci nálezů, umožňují specifikovat stopy násilí na kostech, jeho charakter i okolnosti, za kterých k němu mohlo dojít. Stanovení stop je usnadněno ikonografickými a písemnými prameny, na základě nichž lze interpretovat a určit znaky typické pro jednotlivé formy hrdelních trestů a v neposlední řadě i identifikovat konkrétní osoby. Největší překážkou, se kterou se však budeme nadále potýkat při výzkumu kosterních pozůstatků delikventů a sebevrahů, je neúplnost koster a nízký stupeň zachovalosti jednotlivých kostí.

Patologické nálezy a anatomické variety na kosterních pozůstatcích z moravských šibenic

Martin Čuta – Tomáš Mořkovský – Robin Pěnička

Na souboru kosterních pozůstatků z několika archeologicky prozkoumaných moravských šibenic (Unger 2014; 2016; 2017; Virdzeková 2016) jsme se zaměřili na zvláštnosti skeletního systému, v podobě anatomických variet a patologických nálezů.

Nejlépe zachované kosterní pozůstatky byly vyzvednuty ze slavkovské šibenice (Čuta – Mořkovský 2017), horší stupeň zachovalosti pak vykazovaly pozůstatky z ivančické šibenice. Nálezy ze šibenice v Tišnově byly výrazně fragmentární a na dalších zkoumaných šibenících bylo objeveno jen minimum lidských kosterních pozůstatků. Tomu odpovídaly i počty zaznamenaných patologických nálezů a anatomických variet – největší výskyt jsme zaznamenali na slavkovské šibenici.

Anatomické variety

Lidská kosterní soustava vykazuje, stejně jako ostatní soustavy lidského organismu, určitou míru variability (Bergman et al., 1988). Některé z variet se vyskytují s relativně vysokou četností napříč populacemi, jiné jsou vzácné a mohou být populačně specifické (Papaloucas et al. 2011; Brothwell 1963; Hauser – De Stefano 1989). Na kosterních pozůstatcích z ivančické šibenice jsme zaznamenali běžné variety v podobě rozdvojených kloubních plošek a vícečetných otvorů v transverzálních výběžcích obratlů (*foramina processus transversi*). Za zmínku také stojí známky zvýšené námahy na některých kostech. Na souboru kostí ze slavkovské šibenice byly zaznamenány některé běžné i méně časté variety (Čuta – Mořkovský 2017). Na rozdíl od kosterních pozůstatků z ostatních šibenic byly pozůstatky ze Slavkova/Křenovic v relativně dobrém stavu, a v souboru jsme zaznamenali oboustranný výskyt *foramen supratrochleare*, dále jsme pozorovali dva případy *fenestratio corporis sterni* a dvě velmi vzácné variety – *spina bifida atlantis anterior et posterior* a *os bregmaticum*, jejímž popisem jsme se zabývali detailněji.

Os bregmaticum

Tato vmezeřená kost si zaslouhuje větší pozornost vzhledem k ojedinělosti této variety a vzhledem k zvláštnostem v osifikaci. V případě lebky č. 2 ze slavkovské šibenice vyplňovala tato kost oblast mezi kostí čelní a oběma kostmi temenními. Celkový povrch klenby lební je pravidelně konvexní, povrch v oblasti *os bregmaticum* je plynulým pokračováním komplexu okolo ležících kostí. Kost má relativně pravidelně oválný tvar, bez výrazného vrcholu. Nejvzdálenější body laterálních okrajů jsou od sebe vzdáleny 5,5 cm, přední a zadní okraj jsou od sebe v nejvzdálenějších bodech vzdáleny 4,8 cm. Přední okraj kosti se ve věncovém švu pojí s čelní kostí. Boční okraje směřující dozadu se pojí s temenní-

Slavkov
šibenice
2016

Lebka 2

Obr. 1. *Os bregmaticum* na lebce č. 2 ze slavkovské šibenice. Foto T. Mořkovský

mi kostmi v rozdvojeném šípovém švu. Je zřejmé, že švy lemující *os bregmaticum* jsou pokračováním věncového a šípového švu. Šev, který ohraničuje přední okraj kosti, je zřetelně méně zubatý než ostatní části věncového švu a rozdvojené části švu šípového. Kromě toho jsou však švy ohraničující *os bregmaticum* formovány ve shodě běžného vzoru věncového a šípového švu a lze říci, že jsou jejich přímým pokračováním. Velikostí, ohraničením a plynulou návazností na komplex okolních kostí je případ ze slavkovské šibenice velmi podobný případu, který popsal Barberini et al. (2008). V jejich práci je kromě podrobného popisu kosti věnována pozornost i vývojovým souvislostem. Autoři se do detailu zabývají mechanismy vzniku suturálních kůstek a nadpočetných kostí; v souladu s nimi předpokládáme, že případ *os bregmaticum* ze slavkovské šibenice je příkladem vložené nadpočetné kosti vzniklé na základě samostatného osifikačního centra a nejedná se o suturální kost (Obr 1).

Patologické nálezy

V souboru kosterních pozůstatků z moravských šibenec jsme objevili projevy zánětlivých změn a doklady traumat skeletu. Jak již bylo zmíněno, kosterní pozůstatky ze slavkovské šibenice byly nejlépe zachovány a výskyt patologických nálezů byl nejvyšší. Nejčastěji se vyskytovaly doklady traumat. Zaznamenali jsme také tři případy zánětlivých změn na kostech dlouhého typu z dolní končetiny a na jednom fragmentu kosti dlouhého typu z horní končetiny. Vzhledem k zachovalosti kosterních pozůstatků jsme patologické nálezy zaznamenali už jen na ivančické šibenici, jednalo se převážně o doklady traumat.

Traumata

V souboru kosterních pozůstatků ze slavkovské šibenice se v naprosté většině jednalo o fraktury, které s největší pravděpodobností vznikly *perimortem* – v době blízké okamžiku smrti (lomové linie byly ostré, bez známek reparačních procesů). Celkově se jednalo o 14 případů zlomenin na kostech dlouhého typu. U pěti z nich jsme pozorovali tzv. motýlkový typ zlomeniny (Čuta – Mořkovský 2017), typický pro trauma způsobené tlakem vedeným kolmo na podélnou osu kosti (Ortner 2003). Pozorován byl jeden případ spirálové zlomeniny a také dva případy stop po zásahu ostrým předmětem, vzniklé *perimortem*. Zaznamenán byl také případ komplikované zlomeniny holenní kosti; vzhledem k postižení zánětlivým procesem bude popsán společně s případy zánětlivých změn.

V souboru kosterních pozůstatků z ivančické šibenice byly na řadě kostí též patrné čisté (ostré) lomové linie, které nevykazovaly známky reparačních procesů. S největší pravděpodobností tedy vznikly *perimortem*. Tyto fraktury byly nalezeny na kostech volné horní i dolní končetiny (pažní kost, kosti předloktí, stehenní kost a kosti bérce). Perimortální fraktury byly pozorovány na 18 kostech, ale pouze ve dvou případech (pažní a holenní kost) byla prokázána fraktura motýlkového typu.

Perimortem zlomeniny na kosterních pozůstatcích ze šibenec lze pravděpodobně dát do souvislosti s výkonem hrdelního práva. Lokalizace perimortálních fraktur i jejich charakter odpovídají zostření výkonu trestu lámáním kolem.

V souboru kosterních pozůstatků z ivančické šibenice jsme také zaznamenali traumata, která nemají přímou souvislost s výkonem hrdelního trestu. Jednalo se o fraktury kostí dlouhého typu. Na levé stehenní kosti v distální polovině těla byla zjištěna zahojená šikmá, dislokovaná a nereponovaná fraktura. V místě zlomeniny vznikl kostěný svalek, přičemž došlo k mírné dislokaci periferního úlomku do délky a do strany. Obdobný typ fraktury byl zjištěn také na první levé metatarzální kosti, kde byla pozorována šikmá zlomenina ve středu těla kosti.

Onemocnění chrupu

V ivančickém souboru byly zaznamenány také stopy některých onemocnění – v dentici zemřelých byl zaznamenán zubní kaz, zubní kámen, deformace kořenů zubů a projevy hypoplázie zubní skloviny.

Zánětlivé změny

Dle vizuálního zhodnocení stop zánětlivého procesu na pravé tibii (Obr. 2a) a na fragmentu distálního konce pravého humeru jsme tyto změny vyhodnotili jako chronickou osteomyelitidu, vzhledem k typické lokalizaci a vzhledu jako projev suspektní syfilis (Čuta – Mořkovský 2017). Vizuální zhodnocení bylo dále doplněno hodnocením virtuálního modelu pravé tibie (č. 1 ze slavkovského souboru). 3D model kosti byl pořízen segmentací sériových rtg snímků pořízených výpočetním tomografem (přístroj Kodak Carestream Directview DR9500) a následným vykreslením/renderingem. Segmentace a rendering byly provedeny v programu Amira. Tento přístup umožnil zobrazit vnitřní strukturu kosti a zpřesnil vstupní vizuální diagnózu. Na 2D reprezentaci virtuálního modelu (Obr. 2b) je zobrazena distální část postižené holenní kosti v rozsahu jako na fotografii (Obr. 2a). Dle povrchových změn na kosti jsme stádium rozvoje onemocnění vyhodnotili jako chronickou osteomyelitis/periostitis. V tomto stádiu může zánětlivý proces postupovat do dřevné dutiny a v dalších stádiích může docházet k jejímu zužování nebo úplnému vymizení. V případě tibie č. 2 ze slavkovské šibenice je tomu však podle zhodnocení virtuálního modelu naopak – *cavum medullare* se v místě největšího ztlustění kosti rozšiřuje (s výjimkou kratšího úseku na hranici distální a prostřední třetiny těla kosti – viz Obr. 2b). Pro potvrzení diagnózy by bylo vhodné provést i serologickou analýzu. V případě, že se jedná o případ terciárního stádia syfilis, kosterní pozůstatky pravděpodobně pocházejí z pozdního období fungování šibenice. V počáteční fázi šíření tohoto onemocnění (v 15. a 16. století) v Evropě se jednalo o infekci s akutním průběhem. Syfilis se explozivně šířila, postižení jedinci záhy umírali a vzhledem k tomu, že vůbec nedošlo k rozvoji terciární fáze onemocnění, na kosterních pozůstatcích nenalézáme po infekci žádné stopy. Až v 18. a 19. století se virulence treponematické infekce (postupně) snížila a odolnost populace vůči onemocnění zvýšila (postupně) natolik, že se syfilis transformovala spíše do chronických forem a umožnila rozvoj terciárního stádia onemocnění, a tedy i projevy na kosterních pozůstatcích zemřelých (Vlček 1975, 1989; Horáčková – Vargová 2001).

Obr. 2a, 2b. Tibia č. 1 ze slavkovské šibenice. Fotografie distální části těla a distálního konce kosti a 2D reprezentace 3D modelu (pohled zepředu); rozšířená dřevná dutina je vykreslena v syté barvě. Foto T. Mořkovský, model M. Čuta

V soboru kosterních pozůstatků ze slavkovské šibenice jsme se setkali s případem post-traumatického zánětlivého procesu. Na pravé holenní kosti č. 2 (Obr. 3a, 3b) jsme pozorovali známky komplikovaného hojení fraktury. Kost byla při vyzvedávání porušena, ale je patrné, že došlo k posunu fragmentů v lomové linii s následným srůstem v nereponované pozici. Kost byla postižena zánětlivým procesem (Čuta – Mořkovský 2017). V distální části těla kosti, ve vzdálenosti 8 cm od původní linie zlomu, se na laterální ploše těla kosti vytvořila píštěl evakuující zánětlivé ložisko (Obr. 4a, 4b). V souvislosti s tvorbou píštěle došlo k rozsáhlé remodelaci kosti. Je možné, že se v tomto místě nacházela druhá linie zlomu (originální trauma by tedy původně mělo za následek vznik tří dislokovaných fragmentů kosti).

V tomto případě jsme měli možnost zhodnotit též vnitřní strukturu kosti na virtuálním modelu generovaném na základě sériových rtg snímků pořízených pomocí výpočetní tomografie. Zaměřili jsme se na oblast šikmo probíhající zlomové linie (ve středu těla

Obr. 3a, 3b. Tibia č. 2 ze slavkovské šibenice. Fotografie celé kosti a 2D reprezentace 3D modelu (pohled na zadní plochu kosti); dřeňová dutina je vykreslena žlutě. Šipka na snímku 3b ukazuje na zdvojení dřeňové dutiny v místě (proximální) lomové linie. Foto T. Mořkovský; model M. Čuta

kosti). Při pohledu na zadní plochu těla je nejlépe zřetelný posun a srůst původních (nereponovaných) fragmentů kosti podél lomové linie. Na 2D reprezentaci virtuálního modelu lze pozorovat rozšíření a zdvojení dřeňové dutiny v posunutých, originálně na sebe plynule navazujících částí těla kosti (Obr. 3b, viz šipku). Zdvojení dřeňové dutiny je dobře patrné také na rtg snímku (Obr. 5) střední části těla kosti – ve výši šipky na obrázku 3b.

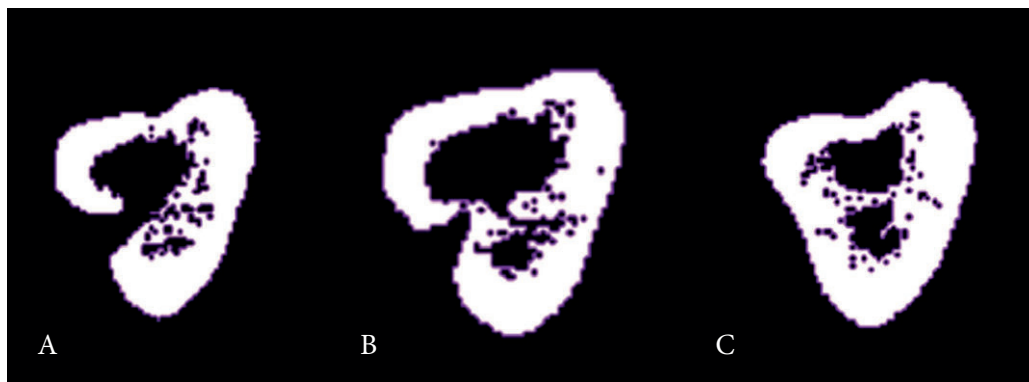
Na obrázku 4a je detail píštěle evakuující dřeňovou dutinu. Píštěl se nachází distálně od linie lomu. Z trojrozměrného modelu kosti (Obr. 4b, viz šipku) a rtg snímku pořizovaného ve stejné výši (Obr. 6a) je zřejmé, že píštěl je přímým vyústěním dřeňové dutiny a evakovala tedy sekret šířící se dutinou. Ani virtuální model však neumožňuje rozhodnout, zda remodelovaná kostní tkáň v okolí píštěle souvisí s procesem jejího formování, nebo se jedná o místo srůstu druhé, nereponované lomové linie. Rtg snímek na obrázku 6b (pořízený ve výši píštěle, o něco kranialněji než obrázek 6a) a snímek na obrázku 6c (pořízený ve výši cca 1cm nad píštělí) by vzhledem ke zřetelnému zdvojení dřeňové dutiny podporovaly teorii o dvou lomových liniích a třech nereponovaných fragmentech se zánětlivým ložiskem a jeho evakuací píštělí ve výši potenciální kaudální lomové linie.

Obr. 4a, 4b. Tibia č. 2 ze slavkovské šibenice. Fotografie celé kosti a 2D reprezentace 3D modelu (pohled na zadní plochu kosti); dřeňová dutina je vykreslena žlutě. Šipka na snímku 4b ukazuje na píštěl a její zřetelnou komunikaci se dřeňovou dutinou. Foto T. Mořkovský, model M. Čuta

Obr. 5 Rtg snímek střední části těla tibiae č. 2 ze slavkovské šibenice – ve výši šipky na obrázku 3b, se zřetelným zdvojením dřeňové dutiny v místě (proximální) lomové linie. Rtg snímek M. Čuta

Obr. 6a, 6b, 6c. Rtg snímky distální části těla tibie č. 2 ze slavkovské šibenice. Snímek 6a byl pořízen ve výši šipky na obrázku 4b. Snímek 6b byl pořízen o cca 0,5 cm nad úroveň šipky a snímek 6c o 1 cm nad horním okrajem píštěle. Rtg snímky M. Čuta

Závěr

V souboru kosterních pozůstatků z moravských šibenic jsme zaznamenali a podrobně popsali některé vzácné anatomické variety, stopy traumat i zánětlivých změn. Z povahy většiny fraktur lze usuzovat na zostření trestu smrti některých odsouzených v podobě lámání kolem. U dvou zajímavých nálezů holenních kostí stížených zánětem jsme vyhodnotili vnitřní strukturu kosti. Zhodnocení rozsahu a remodelace dřevěné dutiny na 3D modelech kostí přineslo nové informace, které však neumožňují jednoznačné rozhodnutí o tom, zda původcem zánětlivých projevů na tibii č. 2 ze slavkovské šibenice je syfilis. U komplikované zlomeniny tibie č. 1 jsme si díky zhodnocení virtuálního modelu kosti mohli vytvořit lepší představu o počtu původních lomových linií.

Zvieratá od šibeníc. Svedectvo kostí

Soňa Boriová

Na miestach exekúcie často nachádzame spolu z pozostatkami ľudí aj kosti zvieracie. Šibenice často slúžili aj ako miesta pre likvidáciu tiel uhynutých, chorých, starých, prípadne túlavých zvierat. Svedčia o tom zvieracie kosti, ktoré sa v mnohých prípadoch hojne nachádzajú v priestore šibeníc. Zvieracie telá boli často porciované, pre úspornejšie uloženie, boli ukladané po jednom alebo skupinovo, avšak mohli byť aj spaľované (Manser et al. 1992, 16; Andersson – Primeau 2012, 19). Z literatúry poznáme prípady, kedy exekúcia bola zároveň s človekom vykonaná aj na zvierati, prípadne boli zvieratá samotné stíhané a exekúované (Oehrl 2012, 476). Tento akt mohol vyjadrovať určitý vzťah k odsúdencom alebo katovi, či zvýraznenie zlej a skazenej povahy odsúdenca (Auler 2013, 139, 142). Doklady výskytu zvieracích kostí na šibeniciach poznáme z mnohých lokalít ako napríklad Lubań, Kamienna Góra a Złotoryja v Poľsku (Grenda et al. 2005; Duma – Wojtucki 2019) alebo Assen v Holandsku (van der Sanden – Lunig 2010). Jednou z najznámejších je šibenica v Emmenbrücke vo Švajcarsku (Manser et al. 1992), ktorá bola podrobená detailnému skúmaniu a analýze kostí ako ľudských tak aj zvieracích. Pre príklady však nemusíme chodiť ďaleko a stretávame sa s nimi aj v Českej republike, sú to lokality Bečov nad Teplou (Sokol 2008), Přimda (Sokol 2016), Lomnice (Unger et al. 2016), Vodňany (Mašková – Michálek 2006), Ivančice (Káčerková – Boriová 2019), Tišnov (Pěnička 2014), Slavkov (Jurkovičová 2017) a mnohé ďalšie. Na všetkých spomínaných sa stretávame so zvieracím osteologickým materiálom, prípadne artefaktmi, ktoré na ich prítomnosť odkazujú (napr. podkovy).

Zvieracie kosti zo šibeníc v oblasti južnej Moravy

V tomto článku oblasť záujmu zahŕňa tri šibenice podrobené archeologickému výskumu, na ktorých boli objavené základy stavby šibeníc, nálezy keramiky, kovových artefaktov či súčastí stavby, ľudské ale aj zvieracie kosti.

Metodika

Jednotlivé súbory zvieracieho osteologického materiálu boli spracované rôznymi autorami (Jurkovičová in Pěnička 2014; Jurkovičová 2017; Káčerková – Boriová 2019) avšak metodika spracovania bola vo všetkých prípadoch zhodná. Osteologický materiál bol podrobený taxonomickej a tafonomickej analýze. Kostí a zuby, u ktorých to bolo možné, boli priradené jednotlivým zvieracím druhom a ich skeletovým častiam (Schmid 1972; Hillson 1992; Hillson 2005; France 2008). Materiál, pre ktorý nebolo možné druh identifikovať bol zaradený do veľkostných kategórií cicavcov alebo vtákov. Malé neidentifikovateľné fragmenty, ktoré nebolo možné priradiť ani veľkostnej kategórii boli rozdelené podľa maximálnej dĺžky fragmentu do ďalších kategórií. Z tafonomického hľadiska boli

	šibenica Tišnov		šibenica Slavkov		šibenica Ivančice	
	NISP	MNI	NISP	MNI	NISP	MNI
Druhy domáce						
tur domáci (<i>Bos taurus</i>)	0	0	12	1	13	1
kôň domáci (<i>Equus caballus</i>)	0	0	0	0	1	1
ovca/koza (<i>Ovicapridae</i>)	10	2	12	1	6	2
sviňa domáca (<i>Sus scrofa</i> f. <i>domestica</i>)	0	0	1	1	2	1
pes domáci (<i>Canis lupus</i> f. <i>familiaris</i>)	0	0	0	0	1	1
Druhy divoké						
jeleň európsky (<i>Cervus elaphus</i>)	0	0	0	0	1	1
zajac/zajac poľný (<i>Lepus</i> sp./ <i>europaeus</i>)	2	1	11	2	0	0
veverica obyčajná (<i>Sciurus vulgaris</i>)	0	0	6	2	0	0
ryba (<i>Osteichthyes</i>)	0	0	0	0	2	1
slimák (<i>Helix</i> sp.)	0	0	0	0	2	1
Velkostné kategórie						
veľký cicavec	0	0	0	0	2	0
stredne veľký cicavec	2	0	0	0	4	0
stredne veľký/malý cicavec	8	0	0	0	2	0
malý cicavec	2	0	0	0	2	0
malý vták	0	0	1	0	3	0
Bližšie neurčiteľné	0	0	21	0	8	0
Celkom	24	3	64	7	49	9

Tab. 1. Reprezentácia jednotlivých zvieracích druhov na juhomoravských šibeniach. V tabuľke nie je uvádzaný materiál recentného charakteru

sledované znaky pôsobenia abiotických, biotických činiteľov a stopy činnosti človeka (Binford 1981; Lyman 1994; Fernández-Jalvo et al. 2016).

Materiál

Tišnovská šibenica

Na tišnovskej šibenici bolo nájdených celkom 24 nálezov osteologického zvieracieho materiálu (NISP); druhovo určiteľných bolo 50% (%NISP) z nich (Tab. 1). Najpočetnejším druhom tu bola ovca/koza, reprezentovaná minimálne dvoma jedincami. Druhým identifikovaným druhom bol zajac. Na kostiach sa nenachádzali žiadne známky antropogénnej činnosti. Kosti boli krehké, nekompletné a výrazne fragmentarizované postdepozíčnými procesmi, pôvodný povrch kosti bol tiež zle zachovaný (Pěnička 2014, 161-162).

Slavkovská šibenica

Súbor zvieracieho osteologického materiálu z tejto lokality obsahoval celkom 128 kostí (NISP), ktoré sú rozdelené do dvoch chronologických úsekov. Starší (súčasný s obdobím

Obr. 1. Záseky na rebrách veľkého cicavca (vľavo) zo slavkovskej šibenice a druhom krčnom stavci prasata (vpravo) z ivančickej šibenice (upravené z Jurkovičová 2017, Obr. 5 a Káčerková – Boriová 2019, Obr. 1 upravila S. Boriová)

prevádzky šibenice) s počtom kostí a zubov 64 (NISP) a mladší (recentná prímes) s počtom kostí 64 (NISP). Takmer 66% (%NISP) zo staršieho súboru bolo taxonomicky identifikovateľných (Tab. 1). Najpočetnejšie zastúpeným druhom v staršom súbore bol tur domáci a ovca/koza (pre oba druhy NISP=12, MNI=1). Identifikované boli aj divoké druhy zvierat ako napríklad zajac poľný či veverica obyčajná. Z tafonomického hľadiska bola v osteologickom súbore identifikovaná hlavne činnosť biotických činiteľov. V prípade človeka to boli záseky na kosti (Obr. 1), v prípade zvierat ohryz mäsožravcov (pes/líška, Obr. 2), natrávenie žalúdočnými kyselinami (pravdepodobne vtákov) či pravdepodobná modifikácia tlakom zobáka (Obr. 3, Jurkovičová 2017, 31-34). Na prítomnosť zvierat by mohol poukazovať aj fragment podkovy nájdený v priestore šibenice (Unger 2017, 10) avšak pozostatky koňa či iného nepárnokopytníka na tejto šibenici neboli identifikované.

Ivančická šibenica

Pri ivančickej šibenici bolo nájdených celkom 52 zvieracích kostí a zubov (NISP). Taxonomicky určiteľných bolo takmer 53% (%NISP) súboru, dominantným medzi domácimi druhmi bol tur domáci nasledovaný kosťami patriacimi do širšej skupiny ovca/koza. Novo zastúpenými druhmi, s ktorými sa v materiáli z Tišnova a Slavkova nestretávame je kôň domáci a pes domáci. Nových zástupcov nájdeme aj v radoch divokých druhov, reprezentovaných či už kosťami alebo tvrdými telesnými schránkami (ryba strednej veľkosti, slimák). Aj v tomto prípade bola v súbore rozpoznaná recentná prímes avšak v mi-

Obr. 2. Ohryz mäsožravcom na metatarzálnnej kosti tura domáceho zo slavkovskej šibenice (Jurkovičová 2017, Obr. 6)

nimálnom rozsahu (3 kosti vtáka menšej veľkosti). Zásahy človeka na kostiach sa vyskytli len v dvoch prípadoch v podobe zásekov (Obr. 1). Ojedinele bol popísaný ohryz psovitou šelmou (pes/liška) aj to na recentnom materiáli, ktorý bol z analýzy vynechaný. Stav zachovania materiálu je pomerne dobrý a preto nepredpokladáme, že by stopy ľudskej činnosti mohli byť prekryté pôsobením iných agens (Káčerková – Boriová 2019).

Komplexnejší pohľad na zvieracie kosti v priestore juhomoravských šibeníc

Z pohľadu druhového zloženia sa spomínané tri šibenice veľmi nelíšia. Dominantné postavenie vo všetkých prípadoch hrajú domestikované druhy s prevahou tura, prípadne ovce/kozy. Identifikované boli aj ďalšie domáce druhy ako napríklad prasa domáce (Slavkov), pes domáci (Ivančice) alebo kôň domáci (Ivančice) avšak ich zastúpenie bolo vo všetkých prípadoch len veľmi nízke. Divoké druhy sú na šibeniach taktiež prítomné. Pomerne často sa vyskytujú kosti zajaca a veveričky (Tišnov, Slavkov), v Ivančiciach sa stretávame aj s kosťami jeleňa a ryby. V prípade malých hlodavcov sa mohli kosti do priestoru šibenice

Obr. 3. Natrávené kosti končatín zajaca poľného zo slavkovskej šibenice (Jurkovičová 2017, Obr. 10)

dostať snáď prostredníctvom vtáčích vývržkov, ako popisuje Jurkovičová (2017). Absencia týchto malých cicavcov na ivančickej šibenici môže súvisieť napríklad s rozdielnym priestorovým umiestnením šibenice alebo s odlišným spôsobom jej prevedenia, menej atraktívnym pre zdržiavanie vtáčích dravcov (Káčerková – Boriová 2019).

Stav zachovania a tafonomickej modifikácie materiálu na šibeniciach je rozdielny. Zásahy človeka popisované na kostiach boli identifikované v Slavkove a Ivančiciach a sú hlavne v podobe zásekov, ktoré najpravdepodobnejšie pochádzajú z porciovania a rozrábky zvieracieho tela na menšie, spotrebné alebo odpadné časti (Binford 1981). Umiestnené sú na stavcoch, výbežkoch stavcov, rebrách, epifýzach dlhých kostí, v jednom prípade na jablčku/patele (Jurkovičová 2017; Káčerková – Boriová 2019). Antropogénne modifikácie tohto druhu sa vyskytujú výhradne na kostiach domestikovaných druhov. Ohryz mäsožravcami je popísaný, opäť s výnimkou Tišnova, tentoraz však na kostiach patriacich domestikovaným aj divokým druhom. To svedčí o tom, že pozostatky tiel alebo priamo kosti boli ponechávané aj voľne na povrchu, prípadne plytko pod povrchom, kde boli dravcom ľahko prístupné (Binford 1981). Ojedinelou je modifikácia vtáčimi dravcami na slavkovskej šibenici, s ktorou sa na zvyšných dvoch šibeniciach nestretávame. Zvierací materiál z Tišnova nevykazoval žiadne stopy spôsobené biotickými činiteľmi, či už človekom alebo zvieratami, avšak tie mohli byť prekryté alebo zničené zlým zachovaním

materiálu a povrchu kostí (Pěnička 2014, 161). V osteologických súborech z týchto troch šibeníc sa nestretávame so spálenými kosťami, ktoré sú popísané zo známych výskumov v Emmenbrücke (Manser et al. 1992) či z popraviska vo Vodňanech (Kyselý 2006, 813).

S najväčšou pravdepodobnosťou nájdené zvieracie pozostatky nesúvisia s likvidáciou uhynutého zvierťa. Kostrové nálezy sú len nepočtetné a veľmi fragmentárne, ani v jednom prípade nemôžeme hovoriť o pochovaní kompletného zvieracieho skeletu. Ako pravdepodobnejšia sa zdá interpretácia kostí ako zvyškov stravy, ktorá bola podávaná pri stavebných alebo búracích prácach okolo šibenice. Pre túto interpretáciu by svedčila aj bežná jedálenská keramika, ktorá je často súčasťou archeologického materiálu na šibeniciach (Unger 2014).

Záver

Nálezy zvieracích kostí na juhomoravských šibeniciach nie sú veľmi početné, často je súbor obohatený aj o recentné prímеси kostí rôznych druhov, väčšinou vtákov alebo malých cicavcov (zajac poľný, mačka domáca, veverica obyčajná) či hlodavcov. Jedná sa vo všetkých troch prípadoch o kosti z vnútorného priestoru šibeníc avšak kosti sa mohli často nachádzať aj mimo nej v menšej či väčšej vzdialenosti a preto môžeme predpokladať, že tento záznam nie je kompletný. Vzhľadom na veľkosť osteologických súborov z popísaných šibeníc je nemožné vysledovať konkrétnejšiu tendenciu vo výskyte druhov, skeletových častí alebo ich modifikácií, **a teda cesta, akou sa zvieracie pozostatky dostávali do priestoru šibeníc, ostáva skrytá.**

Podakovanie

Tento príspevok bol napísaný za podpory projektu Špecifického výskumu MU-NI/A/1528/2018 (MU Brno) a inštitucionálnej podpory RVO: 68081758 (ARÚB AV ČR). Za komentáre a korektúry ďakujem doc. Mgr. Sandre Sázelovej, Ph.D.

Prameny a literatura

Prameny

- AOPK ČR: Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky, online, Praha, dostupné z: <http://webgis.nature.cz/mapomat/>.
- Archiv města Brna, fond V 3 (kolorovaná kresba po 1730 r.).
- Archiv města Brna, Sběrka vedut D. J. I. Hofera (Veduta Tišnova od J. K. Vokouna z r. 1728).
- ČUZ: Český úřad zeměměřický a katastrální, dostupné na www.cuzk.cz.
- Moravský zemský archiv v Brně, Listiny vrchního zemského soudu Brno, sg. G 6.
- Moravský zemský archiv v Brně, Sběrka Historického spolku Brno, sg. 465, *Dějiny Šatova*.
- Moravský zemský archiv v Brně, Fond D22, inv. č. 272, sign. 361. MAPPA DER VON BRÜNN AUS, ÜBER ROSSITZ, NAMNIEST, TREBITSCH, STANNERN, TRISCH, BATELAU BIS BOHEMISCHER GRANITZ GEHEND, UND NEI ZU MACHEN KOMENDER KAYSER : KÖNIGL : COMMERCIAL STRASSEN.
- Moravský zemský archiv v Brně, Sběrka map a plánů, (sign. 715, mapová skříň 12/6).
- Národní archiv v Praze, Apelační soud, sg. 159, 279.

Literatura

- Adam, Dušan (2019): Historické komunikace v okolí ivančické šibenice. *Jižní Morava*, 55, 199–205.
- Alsdorf, Dietrich (2008): Das Himmelpforter Blutgericht. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstättenarchäologie*, Dormagen: Archeotopos, 112–124.
- Andersson, Sara – Primeau, Charlotte (2012): Slots Bjergby and the world around it: A place of execution in Denmark. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 3*, Dormagen: Archeotopos, 14–23.
- Ariès, Philippe (1989): *Człowiek i śmierć*. Warszawa.
- Auler, Jost (2002): Archäologische Erkenntnisse zur Richtstätte von Salzhausen, Ldkr. Harburg. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte*, 71, 139–150.
- Auler, Jost (2007): Richtstättenarchäologie in der Schweiz. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 37, 297–312.
- Auler, Jost, (2008): Richtstättenarchäologie in der Schweiz – Einige Nachträge. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 286–306.
- Auler, Jost, (2008a): Beobachtungen am Holzgalgen bei Hundisburg im Ohrekreis (Sachsen-Anhalt). In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 82–89.
- Auler, Jost, (2008b): Katalog erhaltener Hochgerichte in Deutschland und einigen Nachbarländern. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 308–325.
- Auler, Jost Hrsg. (2008c): *Richtstätten-archäologie*. Dormagen: Archeotopos.
- Auler, Jost (2010): Bodenfunde zu einem dekapitierten und einem geräderten Delinquenten. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 2*, Dormagen: Archeotopos, 34–43.
- Auler, Jost Hrsg. (2010a): *Richtstätten-archäologie 2*. Dormagen: Archeotopos.
- Auler, Jost Hrsg. (2012): *Richtstätten-archäologie 3*. Dormagen: Archeotopos.
- Auler, Jost, (2012a): Hulton Abbey, Staffordshire (Großbritannien): Archäologisch-Anthropologischer Befund einer Verteilung. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 3*, Dormagen: Archeotopos, 532–543.
- Auler, Jost, (2013): The Archaeology of Execution Sites in Early Modern Central Europe. In: Mehler, Natascha ed. *Historical Archaeology in Central Europe*. Rockville: The society for historical archeology.
- Backman, Ylva (2014): Der mittelalterlich-neuzeitliche Richtplatz in Feldbrunnen. *Archäologie und Denkmalpflege im Kanton Solothurn*, 19, 79–87.
- Baeriswyl, Armand – Monnot, Dominique – Ulrich-Bochsler, Susi (2010): Bern BE, Brechbühlerstrasse 4-18, Schönberg Ost – Die bernische Richtstätte „untenaus“. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 2*, Dormagen: Archeotopos, 174–178.
- Balážová, Zuzana (2017): *Člověk a šibenice na Jižní Moravě*. Bakalářská práce Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Brno.
- Balážová, Zuzana (2018): Popraviská z okresu Brno-venkov. *Jižní Morava*, 54, 339–346.
- Baletka, Tomáš (2006): Vyškovští mistři popravní v knize purkmistrovských počtů z let 1614–1633. *Vyškovský sborník: sborník Státního okresního archivu Vyškov*, 5, 7–17.

- Baletka, Tomáš (2016): Tři drobnosti z dějin města v 17. století. In: Mlateček Karel a kol.: *Vyškov. Dějiny města*, Vyškov, 207–223.
- Barberini, Fabrizio – Bruner, Emiliano – Cartolari, Roberto – Franchitto, Gianfranco – Heyn, Rosemarie – Ricci, Francesca – Manzi, Giorgio (2008): An unusually-wide human bregmatic Wormian bone: anatomy, tomographic description and possible significance. *Surgical and Radiologic Anatomy*, 30(8), 683–687.
- Becher, Thomas (2010): Knochenfunde vom Rottweiler Hochgericht. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 2*. Dormagen: Archaeotopos, 420–427.
- Bergman, Ronald – Thompson, Sue – Afifi, Adel – Saadeh, Faysal (1988): *Compendium of Human Anatomic Variation: Text, Atlas, and World Literature*. Baltimore.
- Bílý, Julius (1897): Beitrag zur Flora Mährens. *Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn*, 35, 257–267.
- Bína, Zdeněk (2001): *Vratěnin 1251–2001. 750 let*. Znojmo.
- Binford, Lewis, R. (1981): *Bones: Ancient Men and Modern Myths*. New York: Academic Press.
- Blažková, Gabriela (2013): Vývoj raně novověké kuchyňské a stolní keramiky v Čechách na základě souborů z Pražského hradu. *Památky archeologické*, 54, 183–230.
- Breibert, Wolfgang – Obenaus, Martin (2017): Der Gföhler Richtplatz in der Neuzeit – Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen 2015 und 2016. In: Pieler, F. – Trebsche, P. Hrsg.: *Beiträge zum Tag der Niederösterreichischen Landesarchäologie 2017*, 416–434.
- Bretholz, Bertold (1930): *Das Urbar der Liechtensteinischen Herrschaften Nikolsburg aus dem Jahre 1414*. Reichenberg und Komotau.
- Brothwell, Don (1963): *Digging Up Bones*. London.
- Brudke, Nina (2017): Anthropologische Untersuchungen der Skelette aus der ehemaligen Richtstätte von Gföhl. In: Pieler, Franz – Trebsche, Peter. *Beiträge zum Tag der Niederösterreichischen Landesarchäologie 2017. Festschrift für Ernst Lauer-mann*. Asparn an der Zaya, 429–434.
- Buckberry, Jo – Hadley, Dawn M. (2010): Hell's Gate: The Anglo-Saxon Execution Cemetery at Walkington Wold. In: Auler, Jost Hrsg. *Richtstätten-archäologie 2*. Dormagen: Archaeotopos, 434–451.
- Buček, Antonín – Lacina, Jan – Laštůvka, Zdeněk, eds. (2006): *Panonské stepní trávníky na Moravě*. Brno: Veronica.
- Busch, Ralf (2002): Der Galgenberg bei Salzhausen. *Hammaburg Neue Folge*, 13, 127–136.
- Busch, Ralf (2008): Die spätmittelalterliche Hinrichtungsstätte in Salzhausen, Landkreis Hammaburg, im archäologischen Befund. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 98–105.
- Busch, Ralf (2008a): Die Hinrichtung des Nickel List und einiger Bandenmitglieder 1699 in Celle. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 436–442.
- Culek, Martin – Grulich, Vít – Laštůvka, Zdeněk – Divišek, Jan (2013): *Biogeografické regiony České republiky*. Brno.
- Cvrček, J. (1903): Ze starých pamětí města Bzence. *Časopis Matic moravské*, 27, 13–23.
- Čerešňák, Bedřich – Zemek, Metoděj, red. (1979): *Hodonín. Minulost a socialistická přítomnost města*. Brno.
- Černý, Jiří (2018): *Umělecké a kulturně-historické památky města Jevišovic*. Vranov nad Dyjí.
- Čuta, Martin – Mořkovský, Tomáš (2017): Antropologické zhodnocení kosterních pozůstatků za slavkovské šibenice u Křenovic. *Anthropologia Integra*, 8(2), 15–24.
- d'Elvert, Christian, red. (1890): Znaimer Rathsschlüsse. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde*, Nr. 2, 13–16.
- Doležel, Jiří – Lacina, Jan – Zaccal, Josef ed. (2013): *Tišnov. Příroda, dějiny, památky lidí*. Tišnov 2013.
- Drnovský, Pavel – Průchová, Erika (2018): Šibenice v Letohradě, okr. Ústí nad Orlicí. *Archeologie východních Čech*, 15, 53–63.
- Duma, Paweł (2015): *Śmierć nieczysta na Śląsku*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Duma, Paweł – Rutka, Honorata – Wojtucki, Daniel (2011): Miejsce straceń w Złotym Stoku – wyniki badań archeologicznych z 2011 roku. *Pomniki Dawnego Prawa*, 16, 12–25.
- Duma, Paweł – Rutka, Honorata – Wojtucki, Daniel (2012): Odkrycie pozostałości szubienicy w Jeleniej Górze. *Pomniki Dawnego Prawa*, 18, 4–25.
- Duma, Paweł – Rutka, Honorata – Wojtucki, Daniel (2012): Odkrycia pozostałości szubienicy w Jeleniej Górze. *Rocznik Jeleniogórski*, 44, 53–68.
- Duma, Paweł – Wojtucki, Daniel (2014): Druga (nowa) szubienica w Jeleniej Górze w świetle badań archeologicznych i historycznych. *Rocznik Jeleniogórski*, 46, 27–38.
- Duma, Paweł – Wojtucki, Daniel (2019): Die Abdeckerei und die Hinrichtungsstätte in Kamienna Góra (Landeshut) und Złotoryja (Goldberg), Polen. Zwei Beispiele dargestellt an Hand archäologischer und historischer Forschungen. *Anthropologia Integra*, 10(1), 33–43.
- Etter, Hansueli F. (1992): Nicht in geweihter Erde beigesetzt. Die auf dem Richtplatz in Emmenbrücke verscharrten menschlichen Reste. In: Manser, Jürg et al.: *Richtstätte und Wasenplatz in Emmenbrücke (16.–19. Jahrhundert)*. *Archäologische und Historische Untersuchungen zur Geschichte von Strafrechtspflege und Tierhaltung in Luzern*. Band 2. Basel: Schweizerischer Burgenverein, 135–156.
- Evers, Thies (2008): *Richtstätten in zeitgenössischen Bildquellen. Typologie und Topographie*. In: Auler Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 444–465.

- Fajta, Martin (2012): *Nedobrovolná smrt v středověku*. Bakalářská práce. Bratislava: Filozofická fakulta University Komenského.
- Fernández-Jalvo, Yolanda – Andrews, Peter – Denys, Christiane – Sesé, Carmen – Stoetzel, Emmanuelle – Marin-Monfort, Dolores – Pesquero, Dolores (2016): Taphonomy for Taxonomists: Implications of Predation in Small Mammal Studies. *Quaternary Science Reviews*, 139, 138–157.
- Formánek, Eduard (1887): *Květena Moravy a rakouského Slezska 1*. Praha.
- Formánek, Eduard (1892): *Květena Moravy a rakouského Slezska 2*. Praha.
- France, Dianne, L. (2008): *Human and Nonhuman Bone Identification: A ColorAtlas*. Boca Raton: CRC Press.
- Francek, Jindřich (1995) : Soupis hmotných pramenů. In: Francek, Jindřich – Šimek, Tomáš eds.: *Hrdelní soudnictví Českých zemí. Soupis pramenů a literatury*. Zámorsk, 29–71.
- Fröhlich, Jiří (2006): Poloha a podoba popravišť prácheňského kraje. *Archeologie ve středních Čechách*, 10, 945–957.
- Geisler, Martin (2005): Hustopeče. *Přehled výzkumů*, 46, 285.
- Genesis, Marita (2008): Der Scharfrichter und seine Aufgaben am Beispiel der Stadt Brandenburg. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archaeotopos, 418–437.
- Genesis, Marita (2014): Gehenkt, geköpft und verscharrt. Richtstättenarchäologie auf dem Galgenhügel bei Bad Belzig, Lkr. Potsdam-Mittelmark. *Archäologie in Berlin und Brandenburg, 2014*, 146–149.
- Genesis, Marita (2018): Archäologie der Angst. Apotropäische Praktiken auf den Richtstätten des Mittelalters und der Neuzeit als Zeichen von Aberglauben. *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit*, 31, 123–134.
- Grenda, Krzysztof – Paternoga, Marcin – Rutka, Honorata – Wojtucki, Daniel (2005): Der mittelalterlichen Galgen in Lauban im Lichte der archäologischen Grabungen von 2003–2004. *Forschungen zur Rechtsarchäologie und Rechtlichen Volkskunde*, 22, 257–275.
- Grenda, Krzysztof – Paternoga, Marcin – Rutka, Honorata – Wojtucki, Daniel (2008): Richtstättenarchäologie in Niederschlesien am Beispiel der Städte Kanth, Lauban und Arndorf. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archaeotopos, 342–361.
- Grenda, Krzysztof – Paternoga, Marcin – Rutka, Honorata – Wojtucki, Daniel (2009): *Szubienica w Miłkowie w świetle badań w latach 2007–2009* [online]. Zabytki jurysdykcji Karnej na Śląsku: © 2009 [cit. 23. 5. 2019]. Dostupné z: <http://www.zjk.centrix.pl/index.php/2009/10/18/szubienica-w-milkowie-w-swietle-badan-w-latach-2007-2009/>.
- Groicki, Bartłomiej (1954): *Artykuły prawa magdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów*. Warszawa.
- Grothe, Anja – Jungklaus, Bettina (2012): Die Geköpften im Dorfgraben. Selchow 10, Befund 40 (Landkreis Dahme-Spreewald). In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 3*. Dormagen: Archaeotopos, 544–554.
- Grulich, Vít – Chobot, Karel, eds. (2017): *Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Cévnaté rostliny – Příroda*. Praha.
- Hájek, Josef – Štindl, Martin – Zduba, Jan 2015: Po stopách bitešských popravišť. *Západní Morava*, 19, 52.
- Hájek, Josef – Ripperová, Marie – Štindl, Martin – Unger, Josef (2018): Velkomeziříčské popraviště „Na spravedlnosti“ v nálezech a dokumentech. *Západní Morava*, 22, 138–147.
- Haslinger, Franz (1897): *Botanisches Excursionsbuch für den Brünner Kreis und das angrenzende Gebiet*. Ed. 2. Brünn.
- Hauser, Gertrud – De Stefano, Gian Franco (1989): *Epigenetic variants of the human skull*. Stuttgart.
- Havlát, Josef – Kirchner, Karel – Lacina, Jan – Divíšek, Jan (2015): Cesta k tišnovské šibenici. *Vlastivědný věstník moravský*, 67(3), 278–285.
- Helfer, Christian (1964): Formen und Funktionen des Galgenplatzes am unteren Mittelrhenin. *Bonner Geschichtsblätter*, 18, 16–38.
- Hillson, Simon (1992): *Mammal bones and teeth: an introductory guide to methods of identification*. Walnut Creek, Calif.: Left Coast Press.
- Hillson, Simon (2005): *Teeth*. New York: Cambridge University Press.
- Hladká, Věra (1931-1932): Lidské pozůstatky z městského popraviště v Třebíči. *Od Horácka k Podyjí: Vlastivědný sborník západní Moravy* 9(1), 145.
- Hodeček, Dalibor (2009): Právo a spravedlnost. Správa města a výkon práva v 15., 16. a na počátku 17. století. In: *Moravský Krumlov ve svých osudech*. Brno, 259–264.
- Hoffmann, František (1996): Pašije šlapanických loupežníků. In: Lubomír Slezák – Radomír Vlček ed.: *K počtě Jaroslava Marka. Sborník prací k 70. narozeninám prof. Dr. Jaroslava Marka*. Praha: Historický ústav AV ČR, 149–167.
- Hoffmann, František (2009): *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Holub, Petr – Kolařík, Václav – Merta, David – Peška, Marek – Zúbek, Antonín (2015): Medieval Brick Architecture in Brno in the Context of South Moravia. *Forum Urbes Medii Aevi* IX(1–2), 310–330.
- Horáčková, Ladislava – Vargová, Lenka (2001): Inflammatory changes in the osteological remains from the Křtiny ossuary (Czech Republic). *Anthropologie*, 39(1), 57–62.
- Horky, Joseph Edmund (1826): Aehrenlese aus dem Znaymer Urgicht=(Concept) Buch vom J. 1529. *Brünner Wochenblatt zur Beförderung der Vaterlandskunde, zur Belehrung und Unterhaltung* Nr. 98, 8. Dezember, 391.

- Hosák, Ladislav (1968): *Místní a pomístní jména na Moravě a ve Slezsku jako historický pramen*. Příloha 2. čísla Vlastivědného věstníku moravského.
- Höss, Karl (1929): Ein Beitrag zur Geschichte des Gerichtswesens der Stadt Feldsberg. *Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens* 31(3), 114–121.
- Hrabětová- Uhrová, Anežka (1972): *Květena Ivančicka*. Ms. [depon. in: Okresní muzeum Brno-venkov, Ivančice].
- Hruby, Johann (1927–1929): Die Vegetationsverhältnisse Westmährens. *Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn*, 61, 32–86.
- Chlumecky, Petr Ritter von, Hrsg. (1859): *Des Rathsherrn und Apothekers Georg Ludwig Chronik von Brünn (1555–1604)*. Brünn.
- Chybová, Helena (2009): *Kroměříž zmizela a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska.
- Chytrý, Milan – Kučera, Tomáš – Kočí, Martin – Grulich, Vít – Lustyk, Pavel eds. (2010): *Katalog biotopů České republiky*. Ed. 2. Praha: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR.
- Jan, Libor red. (2013): *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno.
- Javorská, Iva (1993): Rozšíření *Campanula bononiensis* L. a *Melampyrum cristatum* L. v České republice. *Severočeskou přírodou*, 27, 19–38.
- Jurkovičová, Lenka (2017): Archeozoologické spracovanie zvieracích pozostatkov zo šibenice pri Slavkove. *Anthropologia Integra* 8(2), 31–35.
- Káčerková, Michaela – Boriová, Soňa (2019): Zvířecí kosti z ivančické šibenice. *Jižní Morava*, 55 (58), 180–186.
- Kizik, Edmund (1998): *Śmierć w mieście hanzeatyckim w XVI-XVIII wieku*. Gdańsk.
- Kocman, Pavel (2010): Majetkem Lichtenštejnů. Od počátku 17. století do josefinských reforem 1598–1790. In: *Hustopeče. Město uprostřed jihomoravských vinic*. Hustopeče, 224–285.
- Konečný, Michal (2007): *Kopiář korespondence obecní rady. Pamětní kniha městečka Tišnova*. Tišnov: Městský úřad v Tišnově.
- König, Sonja (2010): Der Galgen im Galgenfeld in Loga, Landkreis Leer. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 2*, Dormagen: Archeotopos, 276–279.
- Kovář, Daniel (2009): Historická popraviště bechyňského kraje. Přehled a zhodnocení průzkumu z let 2006–2009. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách*, 22, 177–258.
- Kováts, István (2017): Középkori és 16–18. századi vesztőhelyek régészete Európában és Magyarországon. *Archaeologiai Értesítő*, 142(1), 167–191.
- Krabath, Stefan (2008): Zwei Richtplätze in der Oberlausitz – eine seltene archäologischen Denkmalgaltung. In: Auler Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 152–167.
- Kratochvíl, Augustin (1904): *Vlastivěda moravská. Ivančický okres*. Brno.
- Kratochvíl, Augustin (1906): *Ivančice – bývalé královské město na Moravě. Popis dějepisný, místopisný a statistický*. Ivančice.
- Kratochvíl, Augustin (1907): *Archiv Dolních Kounic, města na Moravě*. Popovice.
- Kratochvíl, Augustin (1910): *Vlastivěda moravská. Židlochovský okres*. Brno.
- Kratochvíl, Augustin (1912): *Dějiny a archiv městečka Kamenice na Moravě*. Ivančice.
- Kratochvíl, Augustin (1913): *Vlastivěda moravská. Pohořelský okres*. Brno.
- Křápková, Alica, roz. Virdzeková (2017): Šibenice na Hodonínsku v podkladech prvního vojenského mapování. *Jižní Morava*, 53, 137–151.
- Křápková, Alica, roz. Virdzeková (2017a): Popraviská v okrese Blansko (Česká republika) na základe Prvního vojenského mapování a dochovaných písmenných prameňov. *Pomníki Dawnego Prawa*, 39, 54–73.
- Křápková, Alica, roz. Virdzeková (2018): Šibenice v okrese Vyškov (Česká republika) na Prvom vojenskom mapovaní. *Pomníki Dawnego Prawa*, 44, 32–49.
- Kyselý, René (2006): Zvířecí kosterní pozůstatky z popraviště ve Vodňanech. *Archeologické rozhledy*, 58, 813–814.
- Lacina, Jan (2013): Živá příroda Tišnova. In: Doležel, Jiří – Lacina, Jan – Zacpal, Josef eds. *Tišnov. Příroda – dějiny – památky – lidé*. Tišnov, 110–164.
- Lanz, Christian – Ulrich-Bochsler, Susi (2014): Die Skelette vom Richtplatz in Feldbrunnen – anthropologische und forensische Untersuchungen. *Archäologie und Denkmalpflege im Kanton Solothurn*, 19, 88–92.
- Lefnaer, Stefan (2010): Ehaltene Galgen in Österreich. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 2*, Dormagen: Archeotopos, 214–270.
- Lefnaer, Stefan (2012): Erhaltene Galgen in Österreich, Slowenien und Tschechien. Einige Nachträge. In: Auler Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie 3*, Dormagen: Archeotopos, 338–383.
- Lindemann, Mary (1983): Armen und Eselbegräbnis in der europäischen Frühneuzeit, eine Methode sozialer Kontrolle. In: Blum, Paul Richard. Hrsg., *Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert*. Wolfenbüttel, 125–139.
- Likovský, Jakub – Velemínský, Petr (2006): Lidské kostrové pozůstatky z popraviště ve Vodňanech. *Archeologické rozhledy*, 58(4), 810–812.
- Lipka, František (1899): *Boskovice*. Místo vydání neuvedeno.

- Lyman, R., Lee (1994): *Vertebrate taphonomy*. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Machek, Václav (1997): *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha.
- Manser, Jürg – Diggelmann, Kurt – Etter, Hansueli F. – Häni, Hansjürg – Harrer, Michael – Huggel, Doris – Lang, Johann – de Mortanges, René Pahud – Ros, Manuela – Stampfli, Hans R. – Ueltschi, Gottlieb – Zäch, Benedikt (1992): *Richtstätte und Wasenplatz in Emmenbrücke (16.–19. Jahrhundert)*. *Archäologische und Historische Untersuchungen zur Geschichte von Strafrechtspflege und Tierhaltung in Luzern*. Band 1, 2. Basel: Schweizerischer Burgenverein.
- Mašková, Pavlína – Michálek, Jan (2006): Archeologický výzkum v poloze „Na šibenici“ ve Vodňanech (okres Strakonice). Příspěvek k archeologii popravišť v Čechách. *Archeologické rozhledy*, 54(4), 790–809.
- Mašková, Pavlína (2015): Faux cimetières: les lieux d'inhumation des exclus dans les pays de la Couronne de Bohême à l'Époque moderne. In: Treffort, Cécile. *Le cimetière au village dans l'Europe médiévale et moderne*. Toulouse: Presses Universitaires du Midi, 207–220.
- Mašková, Pavlína (2017): Pohřby na místech popravišť jako zrcadlo vztahu společnosti k lidem na okraji. In: Klint, Paweł – Wojtucki, Daniel. *Przestępczość kryminalna w Europie Środkowej i Wschodniej w XVI – XVIII w.* Łódź – Wrocław: Księżny Młyn, 11–23.
- Mašková, Pavlína – Wojtucki, Daniel (2019): An archaeological approach to modern justice in the Czech Republic, Lower Silesia and Upper Lusatia. In: Vivas, Mathieu. *(Re)lecture archéologique de la justice en Europe médiévale et moderne*. Bordeaux, 41–53.
- Michna, Pavel (1991): Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1991. *Vlastivědný věstník moravský*, 44(3), 386–397.
- Mikšovský, Miroslav – Zimová, Růžena (2006): Müllerovo mapování a první vojenské mapování českých zemí (se zřetelem k digitalizaci a centrální evidenci map v Česku). In: *Historická krajina a mapové bohatství Česka. Historická geografie – Supplementum I*. Praha: Historický ústav AV ČR, 14–25.
- Mirsch, Ingo – Kaser, Gerfried (2015): Die Richtstätte Unterzeiring/Birkachwald. Kurzbericht zu den Grabungen 2012 bis 2014. *Archäologie Österreichs*, 26(2), 35–40.
- Motchi, Andreas – Muntwyler, Christian et al. (2008): Hochgericht und Wasenplatz von Zürich – Albisrieden. Ergebnisse der archäologischen, antropologischen und archäozoologischen Untersuchungen 2006. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 206–229.
- Němec, Bruno (2014): *Dolní Kounice. Příběh města*. Dolní Kounice.
- Novotný, Bohuslav (1976): *Šarovec*. Bratislava.
- Oehrl, Sigmund (2012): „do hengen die drei hunde...“ – Richtstätten und Tiere. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie* 3, Dormagen: Archeotopos, 450–473.
- Oppelt, Wolfgang (1976): *Über die „Unehrllichkeit“ des Scharfrichters*. Lengfeld.
- Ortner, Donald J. (2003): *Trauma, identification of pathological conditions in human skeletal remains*. San Diego.
- Pajer, Jiří (2002): *Strážnice. Kapitoly z dějin města*. Strážnice.
- Pěnička, Robin (2014): Kostrové nálezy a zacházení s těly zemřelých na šibenici v Tišnově. *Vlastivědný věstník moravský*, 66, Supplementum, 161–163.
- Pěnička, Robin (2017): Rekonstrukce a vizualizace podoby obličeje muže ze slavkovské šibenice. *Anthropologia Integra* 8(2), 25–29.
- Pěnička, Robin (2017a): Kostí delikventů z popraviště „Na Stinadlech“ ve Strážnici. *Jižní Morava*, 53, 240–243.
- Pěnička, Robin (2019): Lidské kosterní pozůstatky z ivančické šibenice. *Jižní Morava*, 55 (58), 169–179.
- Pešták, Jaroslav – Zimová, Růžena (2005): Polohová přesnost objektů na mapách prvního a druhého vojenského mapování. *Kartografické listy*, 13, 92–100.
- Piech, Jarek (2008): „mit fliegenden Fahnen“ zogen sie zum Hochgericht: Der Galgen von Ellwangen an der Jangst 1701–1811. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*, Dormagen: Archeotopos, 230–248.
- Piech, Jarek (2009): „Mit dem Strang vom Leben zum Todt hingerichtet“: Der Ellwanger Galgen und andere Galgenstandorte in Württemberg. *Fundberichte aus Baden-Württemberg*, 30, 521–755.
- Piech, Jarek – Schultz, Daniel (2012): Schwäbisch Gmünder Richtstätten: Galgen, Köpfstatt und Remwasen. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie Bd. 3*, Dormagen: Archeotopos, 104–115.
- Pieper, Peter – Schlüter, Britta (2008): Genagelte menschliche Schädel. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*. Dormagen: Archeotopos, 388–411.
- Pluskal, František Saleský (1853): Phanerogamen-Flora der Gegend von Lomnitz in Mähren, nebst den bisher aufgefundenen Varietäten. *Verhandlungen der zool. botanischen Gesellschaft in Wien*. Band 3, 1–26.
- Pluskal, František Saleský (1854): Nachtrag zu der Phanerogamen-Flora von Lomnitz. *Verhandlungen der zool. botanischen Gesellschaft in Wien*. Bd. 4, 191–200.
- Polický, Franz (1936): *Ortsgeschichte von Pausram. Ein Heimatbuch*. Pausram.
- Prasek, Vincenc (1881): *Paměti městečka Napajedel, a dědin k panství Napajedelskému ode dávna příslušných*. Velké Meziříčí.

- Procházková, Eva (1992): Perzekuce romských kočovníků v Českých zemích v 18. století. (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu). *Sborník archivních prací*, 42(2), 307–409.
- Renhart, Silvia (2015): „... gerädert, gequält, gehängt, zur Schau gestellt ...“. Erstmaliger anthropologischer Befund eines Geräderten in Österreich. *Archäologie Österreichs*, 26(2), 41–43.
- Reynolds, Andrew (2009): *Anglo-Saxon Deviant Burial Customs*. Oxford.
- Řiháček, Milan (2008): *Pravlov*. Pravlov.
- Salaš, Milan (2013): Pravěké a časné dějinné osídlení Tišnovska. In: Doležel, Jiří – Lacina, Jan – Zacpal, Josef eds.: *Tišnov. Příroda – dějiny – památky – lidé*. Tišnov.
- Sameš, Čeněk (1931-1932): Městské popraviště v Třebíči. *Od Horácka k Podýjí: Vlastivědný sborník západní Moravy*, 9(1), 62–63.
- Sanden van der, Wijnand – Luning, Henk (2010): The excavation of an execution site in Assen, Dutch province of Drenthe. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstättenarchäologie 2*. Dormagen: Archeotopos, 280–292.
- Schilling, Diebold (1484/85): *Spiezer Chronik* [online]. Burgbibliothek, Bern, p. 401. Dostupné z doi: 10.5076/e-codices-bbb-Mss-hh-I0016.
- Schlager, Stefan – Pieper, Peter – Wittwer-Backofen, Ursula (2010): Execution and determent – Giving a face to the Langenfeld skull. *Bulletin der Schweizerischen Gesellschaft für Anthropologie*, 16(1–2), 63–70.
- Schmid, Elisabeth (1972): *Atlas of Animal Bones*. Amsterdam: Elsevier publishing company.
- Schram, Wilhelm (1888): Ein Urgichtenbuch der Stadt Znaim. *Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur und Landeskunde*, Nr. 7, 52–53.
- Schram, Wilhelm (1897): *Neue urkundliche Beiträge zur Geschichte der Stadt Brünn*. Brünn.
- Schulz, Daniel (2010): Von allerlei Knöpfen: Die Kleidung der am Ellwanger Galgen Hingerichteten. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie Bd. 2*, Dormagen: Archeotopos, 124–147.
- Skálová, Petra (2014): *Přírodní poměry a flóra území severně od Ivančic*. Ms. [Bakalářská práce, depon. in: Knihovna Ústavu botaniky a zoologie, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno].
- Skutil, Josef (1948): Městské popraviště v Třebíči a jeho pozůstatky. *I. Ročenka městského musea, okresního a městského archivu v Třebíči*. Třebíč, 77–80.
- Smrčková, Zdeňka (2018): *Člověk a šibenice na Třebíčsku*. Bakalářská práce Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Brno.
- Sokol, Petr (2003): Šibenice v Bečově nad Teplou a archeologie popravišť. *Archeologické rozhledy* 55(4), 736–766.
- Sokol, Petr (2008): Trest, strach a neúcta. Pohřební ritus odsouzcenců. *Dějiny a současnost*, 30(3), 22–25.
- Sokol, Petr (2008a): The Gallows at Bečov nad Teplou, district Karlovy Vary, Czech Republic. Reaearch, Conservation, Presentation. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie*. Dormagen: Archaeotopos, 250–269.
- Sokol, Petr (2016): Šibenice u Přimdy. Archeologický výzkum objektu se zvláštním symbolickým a sociálním významem. *Archaeologia historica*, 41(2), 501–523.
- Sokol, Petr (2017): Šibenice jako součást kulturní krajiny raného novověku. *Archaeologia historica*, 42(2), 691–711.
- Svoboda, Miroslav (2010): Osudy města v raném novověku. Rozkvět obce v 16. století. In: *Hustopeče. Město uprostřed jihomoravských vinic*. Hustopeče, 171–224.
- Svobodová, Kamila (2004): Hrdelní soud v Lednici ve druhé polovině 17. a v první polovině 18. století. In: *Městečko Lednice*. Lednice, 208–215.
- Svobodová, Kamila (2011): Hrdelní soud městečka Drnholec. In: *Drnholec*. Drnholec, 167–178.
- Sysel, Miloš (2015): A byl houžví popraven...In: *Tišnoviny. Jiný pohled. Almanach I*, 88–94.
- Šikl, Jan (1923): *Kronika městečka Pozoříce*. Pozoříce.
- Šoupal, Ruda (1935): *Minulost Masarykova kraje. Obrázky historicko- vlastivědné 1*. Hodonín.
- Štarha, Ivan (1967): Jihomoravské městské soudy v době pobělohorské. *Jižní Morava*, 25–31.
- Štarha, Ivan (1969): Okruh znojemského městského práva. *Jižní Morava*, 5, 84–89.
- Štarha, Ivan (1983): Okruh brněnského městského práva. In: *Brno mezi městy střeni Evropy*, Brno, 158–165.
- Štarha, Ivan (1993): Hrdelní soudy na Hodonínsku. *Jižní Morava*, 29, 85–92.
- Štarha, Ivan (1993a): Osud Mandy Šlapanské ze Zarušic. *Vlastivědný věstník moravský*, 45(3), 301–302.
- Štarha, Ivan (1994): Hrdelní soudy na Znojemsku. *Jižní Morava*, 30, 49–57.
- Štarha, Ivan (1995): Hrdelní soudy v okrese Brno-venkov. *Jižní Morava*, 31, 43–49.
- Štarha, Ivan (1996): Hrdelní soudy na Břeclavsku. *Jižní Morava*, 32, 57–64.
- Štarha, Ivan (2001): Hrdelní soudy na Vyškovsku. *Vyškovský sborník II*, 86–95.
- Štarha, Ivan (2008): Tišnovský hrdelní soud. In: *Muzeum Brněnska. Sborník 2008*, 38–48.
- Štěpán, Jan (2016): Hrdelní právo biskupského městečka Modřic. *Pomníki Dawnego Prawa*, 36, 28–33.
- Štěpán, Jan (2017): Někteří šibenice a pranýře na mapách Olomoucké pobočky zemského archivu v Opavě. *Pomníki Dawnego Prawa*, 37, 56–69.
- Štěpán, Jan (2018): Olomoucká šibenice na plánu z roku 1644. *Pomníki Dawnego Prawa*, 42, 24–33.
- Štěpán, Jan (2018a): Jak kněží vyprovázeli zločince na popraviště v Lipníku nad Bečvou. *Střední Morava*, 46, 2018, 25–40.
- Tichánek, Jiří (2017): Databáze středověkých popravišť v Českých zemích. *Archeologie Moravy a Slezska 2017*, 59–89.

- Tomaschek, Ottokar (1943): Vom Gerichtswesen vergangener Zeiten in Znaimer Kreise. *Unsere Heimat. Organ des Vereines für Landeskunde von Niederdonau und Wien*, 16, 33–43.
- Trapp, Moritz (1862): *Die Zderad-Säule bei Brünn*. Brünn.
- Trapp, Moritz (1873): Notizen über das Hals und Stand-Gericht der Stadt Altbrünn und die Gebräuche bei den Justificirungen dortselbst bis zum Jahre 1751. *Brünner Zeitung*, 5. 02. 1873, 114.
- Unger, Josef (2014): Tišnovská šibenice. *Vlastivědný věstník moravský*, 66, Supplementum, 152–160.
- Unger, Josef (2015): Tišnovská šibenice. In: *Trestné činy proti životu a zdraví včera a dnes*. Ostrava 191–196.
- Unger, Josef (2016): Zaniklé sídliště z 13. století u Popic (okr. Břeclav). *Jižní Morava*, 52, 375–377.
- Unger, Josef (2017): Šibenice. Dříve významné krajinné dominanty, nyní málo známé památky. *Vesmír*, 96(7–8), 444–447.
- Unger, Josef (2017a): Archeologický výzkum slavkovské šibenice u Křenovic. *Anthropologia Integra*, 8(2), 7–13.
- Unger, Josef (2017b): Nové poznatky a nové problémy šibenice u Vranova nad Dyjí. *Jižní Morava*, 53, 236–239.
- Unger, Josef (2018): Archeologický výzkum šibenice u Ivančic (Předběžná zpráva). *Pomniki dawnego prawa*, 42, 16–23.
- Unger, Josef (2019): Jihomoravské šibenice – dokumentace, výzkum, památková péče a prezentace veřejnosti. *Vlastivědný věstník moravský*, 71(2), 120–126.
- Unger, Josef – Divíšek, Jan – Kirchner, Karel – Kuda, František – Lacina, Jan – Balázová, Zuzana (2016): Lomnická šibenice. *Vlastivědný věstník moravský*, 68(1), 23–29.
- Vácha, Zdeněk (2015): Středověká boží muka a sloupy na jižní Moravě a jejich brněnské příklady. Gotická drobná architektura a její funkce. In: *Archivum amicus historici est. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové*. Brno, 169–189.
- Vanhove, Camille – Duma, Paweł – Wojtucki, Daniel – Rutka, Honorata (2019): L'inhumation des criminels aux fourches patibulaires de Lubań, de Miłków et de Lubomierz (Pologne). Résultats des premières analyses archéo-anthropologiques. In: Vivas, Mathieu ed.: *(Re)lecture archéologique de la justice en Europe médiévale et moderne, Scripta Mediaevalia* 35, Bordeaux, 295–314.
- Věrná, Dominika (2018): *Člověk a šibenice na Kroměřížsku*. Bakalářská práce Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Brno.
- Virdzeková, Alica (2014): *Miesta exekucí na Morave*. Bakalářská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.
- Virdzeková, Alica (2016): *Stredoveké a rano- novoveké popravišská vo svetle archeologických prameňov*. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.
- Virdzeková, Alica (2016a): Šatovská šibenice. *Jižní Morava*, 52, 399–405.
- Vlček, Emanuel (1975): Nejstarší paleopatologické doklady výskytu syphilis v Čechách. *Časopis lékařů českých*, 114(18), 574.
- Vlček, Emanuel (1989): Paläopathologische Nachweise der Syphilis in Böhmen im 17. und 18. Jahrhundert. *Archäologie und Museum. Beiträge zur Paläopathologie*, Bd. 2, 7–58.
- Vokoun, Karel Josef (1728): Veduta městčka Tišnova, kláštera Porta coeli a vsi Předklášteří. In: *Historický atlas měst České republiky*, sv. 15 – Tišnov, mapový list č. 31.
- Voborný, Vladimír (2002): Významná místa v okolí Ivančic. *Ivančický zpravodaj*, 29, 41.
- Vyskočil, Aleš (2017): Líšeň. In: Fasora, Lukáš – Štěpánek, Václav. eds.: *Dějiny Brna 6. Příměstské obce*. Brno, 723–745.
- Vyskočil, Aleš – Sviták, Zbyněk (2018): *Křenová příběh brněnské ulice*. Brno.
- Walter, Vilém (2014): *Vojenské mapy Brna a okolí 1:14400 z let 1835 až 1872*. Přístupno na vilemwalter.cz/mapabrna.
- Wojtucki, Daniel (2005): Popraviště v Čechách a na Moravě od 16. do 19. století. In: *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů*. Aš: Muzeum Aš, 27–41.
- Wojtucki, Daniel (2009): *Publiczne miejsca straceń na Dolnym Śląsku od XV do połowy XIX wieku*. Katowice.
- Wojtucki, Daniel (2010): ‚Rabenstein‘ oder ‚Köpphaus‘. Hinrichtungsstätten der neuzeitlichen Stadt. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie* 2, Dormagen: Archeotopos, 394–409.
- Wojtucki, Daniel (2011): Objekty výkonu práva na území českého království podle revize hrdelního soudnictví v letech 1709 a 1722. *Sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů* 2011, 33–42.
- Wojtucki, Daniel (2012): Neuzeitliche Hinrichtungsstätten in Böhmen und Mähren. Funktion, Typologie und Topographie. In: Auler, Jost Hrsg.: *Richtstätten-archäologie* 3, Dormagen: Archeotopos, 424–436.
- Wojtucki, Daniel (2017): Wyroki Praskiej Izby Apelacyjnych w sprawach kryminalnych dla sądu w Slavkowie u Brna w I połowie XVIII wieku. *Anthropologia Integra*, 8(2), 37–42.
- Wojtucki, Daniel (2019): „Vampýr“, kriminální zločinnost, hrdelní soudnictví a katovské řemeslo v Ivančicích 17. a 18. století. *Jižní Morava*, 55(58), 187–198.
- Wünschová, Jaroslava (1982): *Florografická studie území východně od Ivančic*. Ms. [Diplomová práce, depon. in: Knihovna Ústavu botaniky a zoologie, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno].

Resume

Jihomoravské šibenice v raném novověku (16. až 18. stol.)

South Moravian gallows in the Early Modern Period (16th to 18th centuries)

Josef Unger: Úvod

Od roku 2013 se téma šibenice stalo předmětem zájmu pracovníků, studentů a spolupracovníků Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Práce na tématu pokračovaly dvojitým směrem. Jednak byla navštěvována a rekognoskována místa šibenic zobrazených na Prvním vojenském mapování a jednak byly v souvislosti se zájmem měst a obcí provedeny na několik lokalitách předstihové archeologické výzkumy. Během několika let byla rekognoskována místa všech čtyřiceti šibenic v katastrech 35 obcí na Prvním vojenském mapování v dnešním Jihomoravském kraji. Dosavadní výzkum přinesl poznatky nejen o podobě šibenic, jejich datování, situaci v terénu a provozu, ale také o delikventech, kteří byli na šibenici popraveni a jejichž pozůstatky se u šibenic nacházejí. V některých případech vyústil výzkum v pietní, duchovní a turistickou úpravu místa souvisejících s právním postavením města v minulosti. Předložená publikace je souhrnem dosavadních poznatků o jihomoravských šibenicích z hlediska více oborů, ať již se jedná o historii, historii práva, archeologii, antropologii, botaniku, zoologii a geomorfologii.

Josef Unger: Introduction

Since 2013, the topic of gallows has been an interest to employees, students and collaborators of the Department of Anthropology of the Faculty of Science, Masaryk University. Work on the subject continued in two ways. On the one hand, the places of gallows displayed on the First Military Survey were visited and reconnoitred, and on the other hand, in connection with the interest of towns and villages, several archaeological excavations were carried out in several localities. Within a few years, all forty gallows were reconnoitred in the cadastre of 35 municipalities on the First Military Survey in the South Moravian Region. So far, the research has brought not only information about the outward appearance of gallows, their dating, the situation in the field and details on the gallows operation, but also about delinquents who were executed there and whose remains are found there. In some cases, research has resulted: in developing the former gallows grounds in such a spiritual, reverent and also tourist-oriented way which would reflect the importance of the place in relation to the legal status of the city in the past. This publication is a summary of the current knowledge of South Moravian gallows in terms of various disciplines, be it history, history of law, archaeology, anthropology, botany, zoology and geomorphology.

Alica Křápková: Šibenice v stredoeurópskom kontexte

Šibenice slúžili ako miesto exekúcií počas celého stredoveku a raného novoveku. I keď jednotlivé štáty strednej Európy prešli odlišným vývojom, typy šibeníc na ich území majú prekvapivo mnoho podobností. Popisuje tieto podobné faktory, ako aj zjavné odlišnosti, niektoré spôsobené i rozdielnym priebehom výskumu. Okrem samotnej typológie šibeníc sa v kapitole nachádzajú aj ďalšie aspekty dôležité pri skúmaní popravisiek. Ide najmä o archeologické, ikonografické, ale aj písomné pramene. Pri preskúmaných šibeniciach je možnosť skúmať aj ďalšie zaujímavé hľadiská, napr. vzdialenosť od mesta, viditeľnosť, cestu k šibenici a pod. Popisuje najdôležitejšie výskumy v jednotlivých štátoch strednej Európy, vzhľad odkrytých popravisiek, ako aj ďalšie archeologické či antropologické nálezy, dokladajúce špecifický pohrebný rítus odsúdených delikventov. V niektorých prípadoch sa v hojnom množstve nachádzajú v areáloch popravisiek aj zvieracie kosti, ktoré nasvedčujú prítomnosti mrchoviska.

Alica Křápková: Gallows in the Central European context

The gallows served as a place of execution during the Middle Ages and the Early Modern Period. Although particular states of Central Europe have developed differently, the types of gallows in their territory have surprisingly many similarities. This chapter describes these similar factors, as well as the obvious differences, some caused by the dissimilar process of research. In addition to the gallows typology itself, the chapter also contains other angles that are important in examining gallows. These are mainly archaeological, iconographic, but also written sources. When looking at gallows, it is also possible to explore other interesting aspects, such as distance from the city, visibility, the way to the gallows and so on. It describes the most important researches in Central European countries, the appearance of uncovered places of executions, as well as other archaeological or anthropological findings, demonstrating the specific burial rite of convicted offenders. In some cases, animal bones are found in abundance in execution areas, suggesting the presence of knacker's yard.

Daniel Wojtucki: Jihomoravské šibenice v písemných pramenech

Místa, kde stávaly šibenice, nesou doposud název Šibeniční hora (Galgenberg), Spravedlnost (Gerichtsberg), Golgota, Am Goling, Šibeník, Na šibenici a podobně. Od konce 15. do 18. stol. probíhal proces nahrazování dřevěných šibenic šibenicemi zděnými. Specifikou šibenic na střední a severní Moravě je jejich čtyřboký půdorys ve tvaru čtverce nebo obdélníka, který je znám z archeologických výzkumů i popisu v Brně k roku 1788. Stavba nebo oprava šibenice byla složitou záležitostí, na které se kvůli problémům se ztrátou cti muselo podílet hodně řemeslníků. Svědčí o tom doklady z Šatova k roku 1661, Znojma k roku 1650 a Brna k roku 1764. Vedle zděných šibenic se budovaly i dřevěné šibenice

pro jednu exekuci (Schnellgalgen) známé z Brna k roku 1603 a 1642. Dalším místem vykonávání trestu smrti stětím byla stínadla (Rabenstei, Köpfhaus) stávající v Brně, Znojmě nebo Tišnově. Popis stínadel z Brna je znám k roku 1788.

Daniel Wojtucki: South Moravian gallows in the written sources

The places where the gallows stood still carry the name Gallows Mountain (Galgenberg), Justice (Gerichtsberg), Golgotha, Am Goling, Gallows, On gallows and so on. From the end of the 15th to the 18th century there was a process of replacing wooden gallows with brick gallows. A specific feature of gallows in central and northern Moravia is their quadrilateral ground plan in the shape of a square or rectangle, known from archaeological research and a description in Brno in 1788. The construction or repair of gallows was a complex matter in which many craftsmen had to participate due to the problems which could potentially discredit the workers as work on gallows was considered dishonourable. This is evidenced by documents from Šatov from 1661, Znojmo from 1650 and Brno from 1764. Besides brick gallows, wooden gallows (Schnellgalgen), known from Brno from 1603 and 1642, were also built for executions. Another place of execution of the death penalty by decapitation were beheading places (Rabenstei, Köpfhaus) existing in Brno, Znojmo or Tišnov. The description of the beheading place from Brno is known from 1788.

Jan Velek: Popraviště ve vztahu ke krajině na jižní Moravě

V současné době jsme zvyklí vnímat krajinu a významné body v sídelní struktuře zcela jinak, než tomu bylo po dlouhá staletí v minulosti. Změnilo se měřítko krajiny, rozsah sídelních útvarů, proměnily se plochy obdělávaných polí a rozsah zalesnění. Došlo k podstatné změně komunikační sítě s jiným typem dopravy a často došlo k podstatným změnám ve velikosti a úpravě vodních prvků v krajině. Původní, po dlouhá staletí výrazné prvky v krajině postupně ztratily svůj význam, zčásti zcela zmizely, nebo byly významově nahrazeny jinými krajinnými dominantami, s jiným charakterem a jinou funkcí. Z podkladů Prvního vojenského mapování, které byly pořízeny na základě přímého pozorování reálné skutečnosti v terénu, můžeme odvodit pět základních stavebních typů, které měly pro obyvatele území zásadní význam jako dominanty blízké krajiny. Jsou to: Hrad nebo zámek (sídlo vrchnosti), kostel nebo klášter (sídlo církevních institucí), radnice (sídlo správní moci většího sídelního útvaru), opevnění (stavební prvek zajišťující bezpečnost) a popravíště (symbol výkonu právní moci). Pouze několik málo z tohoto počtu objektů popravíšť se zachovalo v Jihomoravském kraji jako stavební ruiny, několik málo se podařilo identifikovat a zdokumentovat archeologicky, ale památkově chráněny tyto lokality nejsou. Z podstatné většiny ostatních, zůstal pouze pomístní název bez viditelných stavebních nebo terénních stop. Cílem výzkumného záměru je posouzení fyzického stavu dochování stavebních objektů popravíšť (nebo jejich archeologických relikvů), pří-

padný archeologický výzkum vybraných lokalit a navržení smysluplné památkové ochrany několika posledních torz staveb, které v minulosti hrály významnou roli v běžném každodenním životě všech obyvatel a bývaly významnou dominantou v krajině minulosti.

Jan Velek: Places of execution in relation to the landscape in South Moravia

At present, we are used to perceiving landscapes and significant points in a settlement structure quite differently than it has been for past centuries. The landscape scale and the extent of settlement formations have changed, areas of cultivated fields have changed, and the range of afforestation has changed. There has been a substantial change in the communications network thanks to different modes of transportation, and there have often been substantial changes in the size and modification of water features in the landscape. The original elements of the landscape, which were distinctive for centuries, gradually lost their importance, partly disappeared, or were replaced by other landscape landmarks, with different character and function. Based on the First Military Mapping, which was acquired on the basis of direct observation of real situation in the field, we can derive five basic building types, which were of fundamental importance to the inhabitants of the area as a dominant of the nearby landscape. These are: castle or chateau (mansion seat), church or monastery (seat of ecclesiastical institutions), town hall (seat of administrative power of larger settlement unit), fortification (building element providing security) and execution site (symbol of enforcement). Only a few of this number of execution sites have been preserved in the South Moravian Region as building ruins, few have been identified and documented archaeologically, but these sites are not listed. From most of others, only the place name remained without visible building or terrain tracks. The aim of the research plan is to assess the physical state of preservation of building sites of gallows (or their archaeological relics), possible archaeological research of selected localities and the design of meaningful conservation of the last few torsos of buildings, which in the past played an important role in the everyday life of all residents and in the landscape.

Jan Divíšek – Josef Unger: Viditelnost jihomoravských šibenic

Pro šibenice jakožto viditelný symbol hrdelního práva příslušného místa a jako odstrašující memento zločinců byla velmi důležitá poloha tak, aby byly dobře viditelné jednak z místa a jednak z přístupových komunikací. Nově byla vyhodnocena viditelnost u několika dalších jihomoravských šibenic (Boskovice, Doubravice, Blansko, Lomnice, Pouzdřany, Vranov nad Dyjí, Znojmo). Z uvedených příkladů je zřejmé, že kromě znojemské, byly sledované šibenice viditelné přímo z centra příslušného místa. Důležitá byla viditelnost z důležitých komunikací.

Jan Divíšek - Josef Unger: Visibility of South Moravian Gallows

For the gallows as a visible symbol of the high justice (“*ius gladii*”) of the location and as a deterrent memento for criminals, the position was very important so that they could be easily seen from the municipality and from the access roads. The visibility of several other South Moravian gallows (Boskovice, Doubravice, Blansko, Lomnice, Pouzdřany, Vranov nad Dyjí, Znojmo) was newly evaluated. It is clear from the examples with the exception of Znojmo that the monitored gallows were visible directly from the centre of the particular municipality. Visibility from important roads was also significant.

Petr Halas – Jan Lacina: Vegetace a flóra na některých jihomoravských šibenících

Představu o utváření krajiny v okolí šibenic v Čejkovicích, Ivančicích, Tišnově a v Lomnici v době jejich využívání jsme se pokusili vytvořit s pomocí císařských povinných otisků map stabilního katastru, pomístních názvů, floristických údajů ve staré literatuře a především vlastním terénním průzkumem. Ačkoliv se místa zkoumaných šibenic nacházejí v odlišných krajinách – od panonské oblasti až po východní okraj oblasti hercynské – na všech se dříve nacházela celá řada pozoruhodných, dnes ohrožených nebo i vyhynulých druhů cévnatých rostlin. Společným znakem byl výskyt stepních druhů, šířících se od jihu, především vlivem zemědělství i do podhůří Českomoravské vrchoviny. Současná druhová pestrost v okolí dříve pochmurných míst již není tak velká, dosud se však dochovaly některé památné vegetační typy i cenné druhy, které stojí za pozornost.

Petr Halas - Jan Lacina: Vegetation and flora in some South Moravian gallows

We tried to create an idea of landscape formation in the vicinity of gallows in Čejkovice, Ivančice, Tišnov and Lomnice at the time of their use with the help of the maps of Imperial Obligatory Imprints of a Stable Cadastre, local names, floristic data in old literature and above all our own field survey. Although the sites of the investigated gallows are located in different landscapes - from the Pannonian region to the eastern edge of the Hercynian region - all had previously supported a number of remarkable, endangered or extinct species of vascular plants. The common feature was the occurrence of steppe species spreading from the south, mainly due to agriculture and into the foothills of the Bohemian-Moravian Highlands. The current species diversity in the vicinity of the previously gloomy places is not so great, however, some memorable vegetation types and valuable species that are worth notice have been preserved.

Alica Křápková – Josef Unger: Jihomoravské šibenice na mapách Prvního vojenského mapování

První vojenské mapování představuje významný pramen pro lokalizaci reliktnů popravišť. Probíhalo mezi lety 1764-1768 s následnou rektifikací v letech 1780-1783. Značky pro šibenice jsou různé. Odlišují se především barvou i typem zobrazeného popraviště. Umísťování šibenic bylo podmíněno vícero faktory. Jednak musela být dodržena určitá bezpečná vzdálenost od města kvůli zápachu tlejících těl a také přítomnosti divokých zvířat v jejím okolí, zároveň však musela být dostupná pěšky, protože popravy byly veřejnými událostmi a sledovaly je davy lidí. Maximální vzdálenost tak vzhledem na terén mohla být kolem 3 km. Místa, kde podle Prvního vojenského mapování stávaly šibenice, byla v letech 2014 až 2019 navštívena, prohlédnuta a zdokumentována z hlediska případného zachování stop v terénu. Celkem se jedná o 40 míst v katastrech 35 obcí. Vzhledem k porostovým podmínkám i ne zcela jednoznačné lokalizaci, nemusí být výsledky konečné a je možné, že dalším sledováním budou doplněny.

Alica Křápková – Josef Unger: South Moravian gallows on maps of First Military Mapping

The First Military Mapping is an important source for locating relics of execution places. It was carried out between 1764-1768 with subsequent rectification in 1780-1783. Signs for gallows are different. They differ mainly in the colour and type of displayed scaffold. The location of the gallows was determined by several factors. On the one hand, a safe distance to the city had to be kept because of the smell of rotting bodies and also the presence of wild animals around, but it had to be accessible on foot as executions were public events and were watched by crowds. The maximum distance in regard of the terrain could be around 3 km. Places, where according to the First Military Mapping, gallows were situated, were visited, inspected and documented from 2014 to 2019 in order to keep track in the terrain. In total, there are 40 places in cadastres of 35 municipalities. Due to the crop marks and not completely unambiguous localizations, the results may not be final, and it is possible that they will be supplemented by further monitoring.

Robin Pěnička: Lidé od šibenic. Přínos antropologie při výzkumu kosterních pozůstatků popravených osob a sebevrahů

Lidské kosterní pozůstatky představují významný pramen při zkoumání minulých populací. V rámci našeho výzkumu jihomoravských popravišť byly provedeny čtyři ucelené archeologické výzkumy, ze kterých byl získán početný antropologický kosterní materiál. Celkem bylo prozkoumáno 5 405 lidských kostí, které byly různě dochovány (od pouhých zlomků jednotlivých kostí po kompletní kosti a lebky). Antropologický výzkum se

zaměřil na hodnocení stavu zachovalosti, na odhad minimálního počtu jedinců, odhad základních demografických determinantů (pohlaví, věk, výška postavy), na patologické změny a na stopy násilí související s výkonem hrdelního trestu.

Nejpočetnější antropologický soubor tvoří kosterní pozůstatky z Ivančic (2 761 fragmentů, MNI 18 osob), z Křenovic/Slavkova u Brna (1 772 fragmentů, MNI 15 osob) a z Tišnova (786 fragmentů, MNI 13 osob). Z ostatních lokalit je počet kostí omezen na ojedinělé nálezy v počtu několika lidských kostí. Hodnocené kosterní pozůstatky patřily v převážné většině dospělým mužům, v souboru byly zastoupení i nedospělí jedinci a zcela výjimečný je nález stehenní kosti kojence.

Na kostech byly nalezeny patologické stavy chronického charakteru (např. záněty, fraktury). Tato onemocnění se tak mohla stát jedním z faktorů společenské marginality. Stopy přímého násilí dokládají perimortální zlomeniny, jejichž charakter odpovídá zosřené formě trestu lámáním kolem (Křenovice/Slavkov u Brna, Ivančice).

Raně novověká popraviště představovala místa se specifickým symbolickým i sociálním významem a pro většinu obyvatelstva se jednalo o zapovězená a nečistá místa. Na základě prozkoumaných kosterních nálezů z několika moravských lokalit doplňujeme naše dosavadní poznatky o hrdelním právu na Moravě.

Robin Pěnička: People from gallows. Anthropology and its contribution to research of skeletal remains of executed persons and suicide

Human skeletal remains are important source in exploring past populations. As a part of our research in places of executions in South Moravian region, four comprehensive archaeological excavations were conducted. Numerous anthropological skeletal material was obtained there. A total number of 5 405 human bones have been examined, which have been preserved in various ways (from only a piece of bone to complete bones and skulls). Anthropological examination focused on assessing the state of bone preservation, estimating the minimum number of individuals (MNI), estimating basic demographic determinants (sex, age and stature), pathological changes, and traces of violence related to punishment.

The largest group consists of skeletal remains from Ivančice gallows site (2 761 fragments of bones, MNI 18 persons), from Křenovice/Slavkov u Brna gallows site (1 772 fragments of bones, MNI 15 persons) and from Tišnov gallows site (786 fragments of bones, MNI 13 persons). From other sites the number of bones is limited to isolated findings of human bones. The assessed skeletal remains belonged mostly to adult males, some bones belonged to juveniles and quite exceptional is the finding of an infant's femur.

On several bones some pathological conditions were observed (like fractures or inflammations). These conditions were rather chronic in character and probably affected the individuals' social positions (for example social exclusion or social marginality). Traces of direct violence were represented by perimortal fractures, which can be related to the execution by wheel.

Early modern age gallows were places of specific symbolic and social significance,

and for most of the population these were forbidden places. Based on the results of explored human skeletal remains from South Moravian region, we can complement our knowledge of the „*ius gladii*“ in postmediaeval Moravia.

Martin Čuta – Tomáš Mořkovský – Robin Pěnička: Patologické nálezy a anatomické variety na kosterních pozůstatcích z moravských šibenic

Na souboru kosterních pozůstatků z několika archeologicky prozkoumaných moravských šibenic jsme se zaměřili na zvláštnosti skeletního systému v podobě anatomických variet a patologických nálezů. Kromě běžných variet jsme v souboru zaznamenali a podrobně popsali některé vzácné anatomické variety (*os bregmaticum*, *spina bifida atlantis anterior et posterior*). Z patologií byly zaznamenány stopy traumat a zánětlivých změn. U traumat se v naprosté většině jednalo o fraktury, které s největší pravděpodobností vznikly *perimortem* – v době blízké okamžiku smrti. Z povahy většiny fraktur lze usuzovat na zostření trestu smrti některých odsouzených v podobě lámání kolem. U dvou zajímavých nálezů holenních kostí stížených zánětem jsme vyhodnotili vnitřní strukturu kosti. Zhodnocení rozsahu a remodelace dřevové dutiny na 3D modelech kostí přineslo nové informace, které však neumožňují jednoznačné rozhodnutí o tom, zda původcem zánětlivých projevů na holenní kosti ze slavkovské šibenice je syfilis.

Martin Čuta – Tomáš Mořkovský – Robin Pěnička: Pathologies and anatomical variations in human skeletal remains from Moravian gallows

This chapter focuses on the peculiarities of the skeletal system in form of anatomical variations and pathologies from the sample of skeletal remains from various archeologically surveyed Moravian gallows. Apart from common variations some rare variations of the skeletal system were observed and described in detail (*os bregmaticum*, *spina bifida atlantis anterior et posterior*). Observed pathologies included evidence of trauma and infectious diseases. The most commonly observed instances of trauma were fractures, which originated (with high probability) *perimortem* – i.e. around the time of death. From the nature of the majority of the fractures we can presume that some of the convicts were subject to aggravated capital sentence in form of breaking with the wheel. In case of two tibiae affected by infection the internal structure of the bone was assessed. Evaluation of the medullar cavity development and remodeling using 3D models of affected bones brought new information; however, a final decision on whether syphilis was the originator of infectious disease traits on a tibia from Slavkov gallows is not yet possible.

Soňa Boriová: Zvieratá od šibeníc. Svedectvo kostí

Tento text pojednáva o zvieracom osteologickom materiáli z juhomoravských šibeníc. Zvieracie kosti a zuby sú v priestore šibeníc zastúpené domácimi aj divokými druhmi. V niektorých prípadoch na sebe kosti nesú stopy po ľudskej aktivite ako napríklad búranie či porciovanie zvieracieho tela. V porovnaní s veľkými šibenicami obsahujúcimi početný materiál (napr. Emmenbrücke), sú nálezy z Tišnova, Slavkova a Ivančíc reprezentované len malým počtom veľmi fragmentárnych zvieracích kostí, často s recentnou prímiesou. Vyššie uvedené fakty tak komplikujú interpretáciu toho prečo a ako sa tieto kosti dostali do priestoru šibeníc.

Soňa Boriová: Animals from gallows. Testimony of bones

This text addresses animal remains from gallows in South Moravia. Animal bones and teeth are usually present in the area of gallows, represented by both domestic and wild animals. In some cases, bones bear traces of human activity such as butchering. Compared to big gallows with numerous animal remains (e.g. Emmenbrücke), the findings from Tišnov, Slavkov and Ivančice are only few, very fragmentary and usually with recent admixture. This complicates the interpretation of why and how these animal remains got into the gallows area.

Autoři

Mgr. Soňa Boriová (nar. 1994), absolventka a doktorská studentka Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve své dizertaci se věnuje tafonomii na pleistocenním osteologickém materiálu živočišného i lidského původu. Při doktorském studiu působí také na detašovaném pracovišti Archeologického ústavu AVČR Brno v Dolních Věstonicích, kde zkoumá rozlišování antropogenních a neantropogenních zásahů na kostech na makroskopické i mikroskopické úrovni. Adresa: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno; Archeologický ústav AV ČR Brno, v.v.i., Čechyňská 363/19, 602 00 Brno, email: 423795@mail.muni.cz; boriova@arub.cz.

Mgr. Martin Čuta, Ph.D. (nar. 1979), antropolog. Po studiu antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity pracuje od roku 2004 jako odborný pracovník – antropolog a od roku 2011 jako odborný asistent na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve výzkumné práci se zabývá fyzickou antropologií se specializací na růst a vývoj dětí, ergonomii a antropologii sportu, antropometrii a v poslední době výzkumem kosterních pozůstatků popravených osob z moravských šibenic. Adresa: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, email: cuta@sci.muni.cz.

RNDr. Jan Divíšek, Ph.D. (nar. 1984), biogeograf a ekolog. Po studiu geografie a biologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity pracuje od roku 2012 jako vědecký pracovník Oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR. Od roku 2014 trvale působí jako odborný asistent na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity. Ve výzkumné práci se věnuje především biodiverzitě, invazní ekologii, historii středoevropské krajiny a geografickým analýzám v prostředí GIS. Adresa: Oddělení environmentální geografie, Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., Drobného 28, 602 00 Brno, email: Jan.Divisek@ugn.cas.cz.

Mgr. Petr Halas, Ph.D. (nar. 1979), vegetační ekolog. Po studiu učitelského studia biologie, geologie a geografie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity pracuje od roku 2007 jako pracovník Oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR. Ve výzkumné práci se věnuje vegetaci přírodních i antropicky ovlivněných biotopů, druhové diverzitě cévnatých rostlin ve vztahu k využití krajiny, poslední dobou pak výzkumu krajiny a vegetace s pomocí staré obrazové dokumentace. Adresa: Oddělení environmentální geografie, Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., Drobného 28, 602 00 Brno, email: Petr.Halas@ugn.cas.cz.

Mgr. et Mgr. Alica Křápková, roz. Virdzeková (nar. 1987), studentka doktorského studia antropologie a práva. Po ukončení magisterského studia na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, pokračovala bakalářským a navazujícím magisterským studiem

archeologie na Filozofické fakultě a následně doktorským studiem v oboru Právní dějiny a římské právo na Právnické fakultě se zaměřením na středověké městské právo a oboru Antropologie na Přírodovědecké fakultě, kde se věnuje výzkumu šibenic a hrdelního práva ve středověku a raném novověku. Adresa: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno, email: ali.krapkova@gmail.com.

Doc. Ing. Jan Lacina, CSc. (nar. 1944), geobiocenolog, krajinný ekolog. Je vědeckým pracovníkem Oddělení environmentální geografie Ústavu geoniky AV ČR. Po studiu lesního inženýrství na Lesnické fakultě Vysoké školy zemědělské (dnes Mendelovy univerzity) v Brně působil jako typolog u Vojenských lesů a statků, později v Geografickém ústavu ČSAV. Na Mendelově univerzitě v Brně učil geobiocenologii a ochranu přírody a krajiny. Zabývá se vegetační složkou krajiny, jejími změnami v důsledku antropogenních i přírodních disturbancí. V posledních letech se věnuje především interpretaci klasické krajinomalby z hlediska krajinné ekologie. Adresa: Oddělení environmentální geografie, Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., Drobného 28, 602 00 Brno, email: Jan.Lacina@ugn.cas.cz.

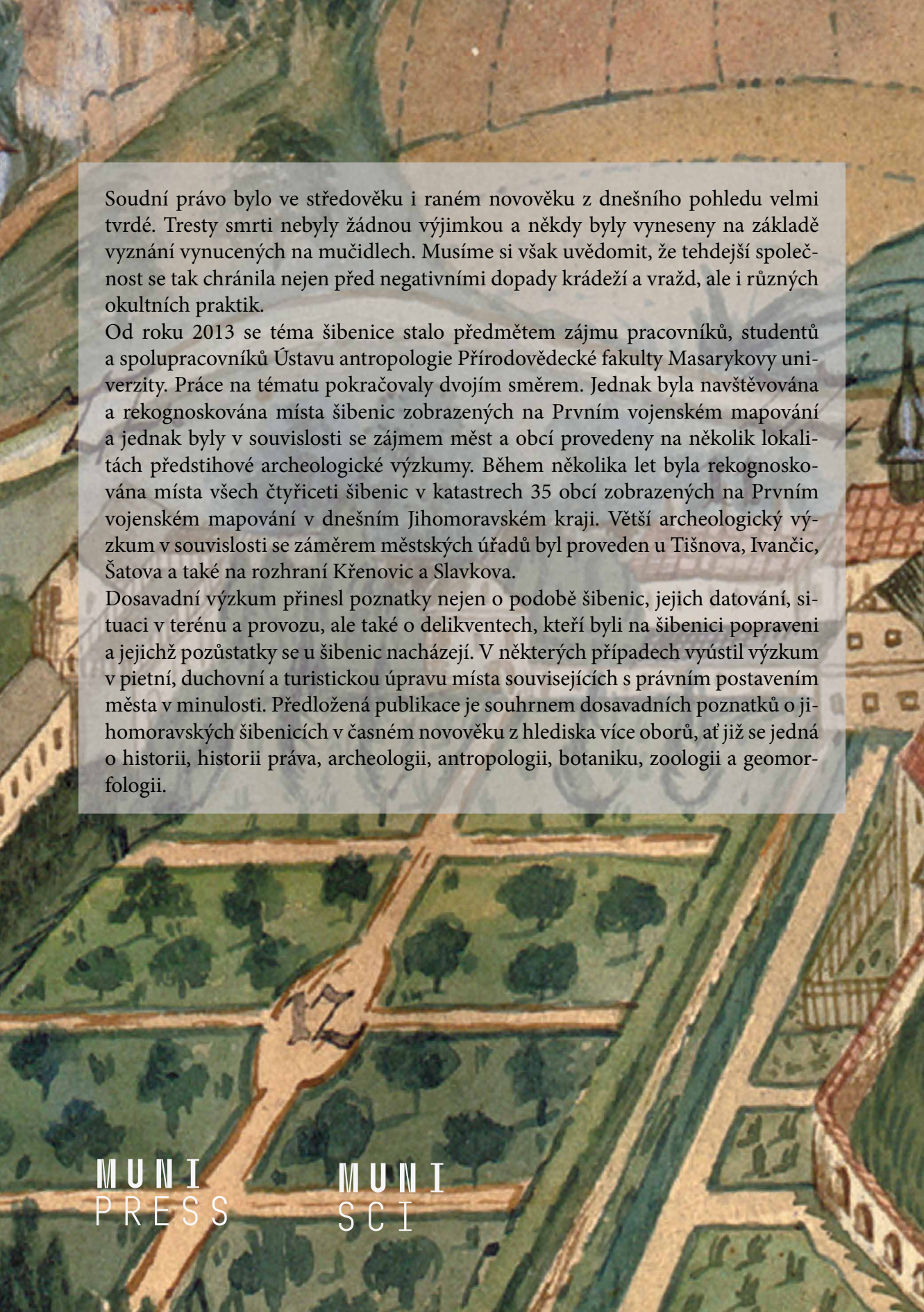
Mgr. Tomáš Mořkovský (nar. 1977), antropolog. Po studiu antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity pracuje jako lektor a tajemník na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve výzkumné práci se zabývá kosterní antropologií, antropologií smrti (pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých) a výzkumem kosterních pozůstatků popravených osob z moravských šibenic a moravských novokřtěnců. Adresa: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, email: tmorkovsky@email.cz.

RNDr. Robin Pěnička, Ph.D. (nar. 1984), antropolog. Po studiu antropologie na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity pracuje od roku 2011 jako odborný pracovník – antropolog a od roku 2016 jako odborný asistent na Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve výzkumné práci se zabývá kosterní antropologií, antropologií smrti (pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých), antropologií globalizace a v poslední době výzkumem kosterních pozůstatků popravených osob z moravských šibenic a moravských novokřtěnců. Adresa: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, email: robin.penicka@gmail.com.

Prof. PhDr. Josef Unger, CSc. (nar. 1944), archeolog a sociokulturní antropolog. Po studiu prehistorie na Filozofické fakultě brněnské univerzity, pracoval od roku 1966 jako odborný a vědecký pracovník- archeolog v Regionálním muzeu Mikulov, Archeologickém ústavu AVČR, Ústavu archeologické památkové péče v Brně a od r. 1996 trvale působí na Katedře (nyní Ústavu) antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Ve výzkumné práci se zabývá především sídly a životem šlechty ve středověku, archeologií církevních objektů, antropologií pohřebního ritu a moravskými šibenicemi. Adresa: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Kotlářská 2, 611 37 Brno, email: unger@sci.muni.cz.

Akad. arch., Ing. Jan Velek (nar. 1952), architekt. Po absolvování Vysokého učení technického v Brně – obor architektura a Akademie výtvarných umění v Praze – škola architektury, pracoval na urbanistickém oddělení Útvaru hlavního architekta města Brna. Posléze jako samostatný autorizovaný architekt s širokým spektrem zaměření. Kromě praktické architektonické činnosti se věnuje výtvarnému umění, galerijní činnosti, externí výuce a činností v architektuře příbuzných oborech. V posledních několika letech se věnuje výzkumu a evidenci jihomoravských šibeníc. Adresa: Svatopluka Čecha 50, Brno, email: jam@velek.org.

Dr. Daniel Wojtucki, Dr (nar. 1977), historik a archivář, asistent v Zakładzie Historii Polski i Powszechnej XVI-XVIII s., v Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Tématem jeho doktorské práce, obhájené roku 2011, bylo téma „Kat i jegowarsztat pracy na Śląsku, Górnych Łużycach i w hrabstwie kłodzkim od XVI do połowy XIX wieku”. Zabývá se problematikou soudnictví, spravedlnosti, práva a novodobou historií Slezska a historií popravišť na Moravě. Je předsedou Stowarzyszenia Ochrony i Badań Zabytków Prawa v jehož rámci organizuje archeologický výzkum popravišť ve Slezsku a Horní Lužici. Adresa: Dr. Daniel Wojtucki, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Historyczny. Ul. Szewska 49, 48-300 Wrocław, Polska/Polsko, email: daniel.wojtucki@centrum.cz.

An aerial, painterly illustration of a town. A river flows through the center, with a bridge crossing it. The town is built on a hillside, with a prominent church spire on the right. The style is textured and somewhat abstract, with visible brushstrokes and a muted color palette of greens, browns, and greys.

Soudní právo bylo ve středověku i raném novověku z dnešního pohledu velmi tvrdé. Tresty smrti nebyly žádnou výjimkou a někdy byly vyneseny na základě vyznání vynucených na mučidlech. Musíme si však uvědomit, že tehdejší společnost se tak chránila nejen před negativními dopady krádeží a vražd, ale i různých okultních praktik.

Od roku 2013 se téma šibenice stalo předmětem zájmu pracovníků, studentů a spolupracovníků Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Práce na tématu pokračovaly dvojím směrem. Jednak byla navštěvována a rekognoskována místa šibenic zobrazených na Prvním vojenském mapování a jednak byly v souvislosti se zájmem měst a obcí provedeny na několik lokalitách předstihové archeologické výzkumy. Během několika let byla rekognoskována místa všech čtyřiceti šibenic v katastrech 35 obcí zobrazených na Prvním vojenském mapování v dnešním Jihomoravském kraji. Větší archeologický výzkum v souvislosti se záměrem městských úřadů byl proveden u Tišnova, Ivančic, Šatova a také na rozhraní Křenovic a Slavkova.

Dosavadní výzkum přinesl poznatky nejen o podobě šibenic, jejich datování, situaci v terénu a provozu, ale také o delikventech, kteří byli na šibenici popraveni a jejichž pozůstatky se u šibenic nacházejí. V některých případech vyústil výzkum v pietní, duchovní a turistickou úpravu místa souvisejících s právním postavením města v minulosti. Předložená publikace je souhrnem dosavadních poznatků o jihomoravských šibenicích v časném novověku z hlediska více oborů, ať již se jedná o historii, historii práva, archeologii, antropologii, botaniku, zoologii a geomorfologii.